

**Протојереј-ставрофор
др Владислав Топаловић, проф.**

и

Мр Никола Ковач, проф.

**ИСТОРИЈСКЕ КЊИГЕ
СВЕТОГ ПИСМА
СТАРОГ ЗАВЈЕТА**

**Уџбеник за други разред богословија
Српске Православне Цркве**

Протојереј-ставрофор др Владислав Топаловић, проф.
Мр Никола Ковач, проф.
ИСТОРИЈСКЕ КЊИГЕ
СВЕТОГ ПИСМА СТАРОГ ЗАВЈЕТА

*Са благословом
Његове Светости Патријарха српског
Господина Иринеја*

*Библиотека
Богословски уџбеници 30*

**Протојереј-ставрофор
др Владислав Топаловић, проф.
и
Мр Никола Ковач, проф.**

**ИСТОРИЈСКЕ КЊИГЕ
СВЕТОГ ПИСМА
СТАРОГ ЗАВЈЕТА**

**Уџбеник за други разред богословија
Српске Православне Цркве**

**СВЕТИ АРХЈЕРЕЈСКИ СИНОД
СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ**

**Београд
2016**

САДРЖАЈ:

Предговор.....	7
1. Историјске књиге Старог завјета.....	9
2. Теорије о девтерономистичкој историји.....	15
3. Књига Исуса Навина.....	23
3.1. Садржина Књиге Исуса Навина.....	28
4. Књига о Судијама.....	35
4.1. Садржина Књиге о Судијама.....	40
5. Књига о Рути.....	45
5.1. Садржина Књиге о Рути.....	47
6. Четири књиге о Царевима.....	49
6.1. Садржина Прве и Друге књиге о Царевима.....	54
6.2. Садржина Треће и Четврте Књиге о Царевима.....	63
7. Књиге „Хронистичке историје“.....	83
8. Прва и Друга Књига Дневника.....	89
8.1. Садржина Прве и Друге Књиге Дневника.....	94
9. Прва књига Јездрина.....	97
9.1. Садржина Прве књиге Јездрине.....	103
10. Књига Немијина.....	105
10.1. Садржина Књиге Немијине.....	109
11. Књига о Јестири.....	111
11.1. Садржина Књиге о Јестири.....	113
12. Девтероканонске књиге Старога завјета.....	117
13. Књига о Товиту.....	121
13.1. садржина Књиге о Товиту.....	124
14. Књига о Јудити.....	127
14.1. Садржина Књиге о Јудити.....	130
15. Друга књига Јездрина.....	133
15.1. Садржина Друге књиге Јездрине.....	138
16. Трећа књига Јездрина.....	141
16.1. Садржина Треће књиге Јездрине.....	143

17. Књиге Макавејске.....	145
17.1. Прва књига Макавејска.....	148
17.1.1. Садржина Прве књиге Макавејске.....	150
17.2. Друга књига Макавејска.....	152
17.2.1. Садржина Друге књиге Макавејске.....	156
17.3. Трећа књига Макавејска.....	158
17.1.1. Садржина Треће књиге Макавејске.....	160
17.4. Четврта књига Макавејска.....	161
17.1.1. Садржина Четврте књиге Макавејске.....	163
Прилози.....	165

Предговор

Уџбеник *Историјске књиге Светог Писма Старог Завета* дело је двојице аутора иза којих стоји вишегодишње искуство у настави Светог Писма Старог Завета. Први аутор, протојереј др Владислав Топаловић је ванредни професор на групи предмета везаних за Стари Завет на Православном богословском факултету у Фочи. Други аутор је мр Никола Ковач, вишегодишњи и веома успешни професор Старог Завета у Богословији Светог Петра Дабробосанског у Фочи.

Књига има неколико кључних квалитета који у потпуности одговарају уџбенику Богословија СПЦ. На првом месту, аутори се строго држе прописаног Наставног плана и програма за Богословије Српске Православне Цркве. Због тога, она ће бити веома корисна у наставном процесу ученицима и наставницима. Књига је, даље, веома систематична. Лекције су прилагођене средњошколском узрасту, а на крају сваке налазе се питања и задаци који су од велике користи приликом усвајања градива. Такође, много је табеларних приказа и мапа без којих је један савремени уџбеник незамислив.

Поред формалних, уџбеник има и значајне научно-богословске квалитете. Приликом писања аутори су имали пред собом најбољу и најсавременију светску литературу из области библијске науке. Консултовани су најбољи и најреферентнији аутори из Немачке и Русије, православни и инославни. Из обиља података и теорија о историјским књигама које таква литература нуди, аутори су, захваљујући њиховом искуству у настави и, пре свега, привржености православним принципима тумачења Светог Писма, издвојили оно што је најважније и то представили ученицима на јасан и методолошки коректан начин.

На српском језику није, до сада, написан ниједан свеобухватан приручник, уџбеник или монографија који обрађује богословску и књижевно – историјску проблематику у вези са низом историјских књига Старог Завета. Ова књига, стога, неће само попунити празнину међу школским богословским уџбеницима, већ ће, сасвим извесно, наћи своје читаоце и ван школских клупа.

др Мирко Ђ. Томасовић

1. Историјске књиге Старог завјета

Уводне напомене

Појам: Након Торе (Петокњижја), у Канону Старог завјета налази се збирка књига које називамо историјским. Ту спадају: *Књига Исуса Навина, Књига о Судијама, Књига о Рути, Прва и Друга књига Самуилова, Прва и Друга књига о Царевима* (у појединим канонима књиге носе назив *Четири књиге о Царевима*), *Прва и Друга књига Дневника, Књига Јездрина, Књига Немијина, Књига о Јестири, Књига о Товиту, Књига о Јудити, Друга и Трећа Јездрина и Књиге Макавејске.*

Број поменутих књига није у свим текстовима исти. Тако су, рецимо, понегдје двије књиге спојене у једну. Такође, у ужем канону се не налазе тзв. девтероканонске историјске књиге: *Књига о Товиту, Књига о Јудити, Друга и Трећа Јездрина и Књиге Макавејске.*

Ове књиге у тексту Седамдесеторице чине једну збирку. Оне творе једну од четири групе књига које налазимо у Септуагинти и називамо их историјским због тога што им је заједничка карактеристика хронолошко описивање историје Израиља.

„Први пророци“: У јеврејском тексту распоред књига Старог завјета нешто је другачији од распореда који налазимо у тексту Седамдесеторице. Јеврејски текст не групише ове књиге у једну збирку. Септуагинта дијели канон Старог завјета на четири групе (законске, историјске, поучне и пророчке књиге), а јеврејски текст на три: Тора (Закон), Невиим (Пророци) и Кетувим (Писци). Наведене историјске књиге, које су у Септуагинти у једној збирци, у јеврејској Библији распоређене су у двије: већим дијелом у Невиим (Пророци), а мањим у Кетувим (Писци). У збирци Невиим налазе се: *Књига Исуса Навина, Књига о Судијама, Прва и Друга књига Самуилова, те Прва и Друга књига о Царевима;* док су у збирци Кетувим: *Књига о Рути, Књига о Јестири, Књиге Језде и Немије, и Прва и Друга књига Дневника.*

Збирку Невиим јеврејски канон даље дијели на два дијела: „Прве пророке“ и „Потоње пророке“. Све наведене историјске књиге, које се налазе у Невиим, спадају у „Прве про-

роке“, док у „Потоње пророке“ спадају све оне књиге које и грчки канон сврстава у пророчке – осим Књиге пророка Данила (Исаија, Јеремија, Језекиљ и дванаест малих пророка).

На први поглед чини се нелогичним то што јеврејски текст (Танах) ове књиге изразито историјског садржаја назива пророчким и сврстава их у исту групу са књигама „правог“ пророчког садржаја. Наиме, ове историјске књиге описују историју Јевреја од Изласка из Египта па све до 6. вијека прије Христа, када је њихово царство и престоницу разорило Вавилонско царство, а народ депортовало у Вавилон. Највећим дијелом ове књиге описују период политичке и религијске стабилности у вријеме цара Давида и Соломона, као и вријеме када се њихово велико царство раздијелило на два дијела (Израиљ и Јуду) и када се свако од њих борило за опстанак, одупирући се великим и моћним државама – Египту, Асирији, Вавилону и Персији.

С обзиром на овакав, изразито историјски садржај, поставља се питање: зашто су оне у јеврејском канону сврстане у пророчке књиге?

Старозавјетна историја као историја спасења

Оно што ове књиге чини и пророчким јесте то што историја која је у њима препричана није само слијед обичних историјских догађања, већ је то свештена историја, историја спасења, која увијек носи поруку и за садашњост и за будућност. Ове књиге не само да препричавају историју, него је и тумаче на исти начин на који догађаје тумаче пророци. Писци ових књига имају за циљ да подсјете народ на минуле историјске догађаје, како би се увидјело да посвећеност Богу и вриједностима вјере у Њега доноси напредак, док заборављање и занемаривање Божијих заповијести води у неминовну пропаст. Занимање за историју Израиља код писаца ових књига није плод историјске радозналости, већ увјерења да се Божија дјелатност може сагледати једино кроз историјске догађаје којима Он управља.

Историјске књиге као тумачење Петокњижја

У јеврејском тексту Старог завјета постоји јасно разграничење између Књиге поновљених закона и Књиге Исуса Навина. Ова линија раздваја *Закон (Тору, Петокњижје Мојсијево)* од *Пророка*, тачније од *Првих пророка*; односно од већег дијела историјских књига. У посљедњој књизи Петокњижја, Књизи поновљених закона, најављен је пророк „кога ће подигнути Господ“, који ће бити као Мојсије и „говорити у име Господње“ (Понз 18, 18). На почетку прве књиге послјије Петокњижја, Књиге Исуса Навина, описан је догађај у коме се Господ обраћа Исусу Навину ријечима: „Буди слободан и храбар да држиш и твориш све по **Закону који ти је заповиједио Мојсије** слуга мој... нека се не раставља од уста твојих **књига овога закона**, него размишљај о њему дан и ноћ, да држиш и твориш све како је у њему написано“ (ИсНав 1, 7–8). Овим ријечима је изражен пророчки карактер Исуса Навина, а тиме и цијеле епохе која са њим почиње. Такође, овим ријечима је наглашено да је Закон Мојсијев (Тора) књига неприкосновеног ауторитета, затворена цјелина којој се више ништа не може додати, и коју Мојсијеви наследици треба да слиједе, поштују и примјењују. Након Торе (Петокњижја), свака друга књига може бити само њено тумачење, као што се и свака личност у будућности Израиља може кретати само у оквирима које је поставио Мојсије. Овим ријечима је Тора (Закон Мојсијев) стављена на прво мјесто. Друге двије збирке (Невиим и Кетувим) немају ауторитет саме по себи већ га добијају од Торе. Зато је Тора (Петокњижје) у средишту свих других књига Старог завјета, па тако и историјских.

Низ историјских књига од ИсНав до 2 Цар („Први пророци“) казује о покушајима Израиљаца, након Мојсија, да – са мање или више успјеха – Мојсијев Закон (Тору) поставе као друштвену норму и развију га у форму националне државе. Зато је главни мотив ових књига „Божији помазаник“ – цар Давид и његово царство. Међутим, овај покушај развоја и примјене Мојсијевог закона је пропао. Царство се распало, поробљено је и народ је прогнан у туђину. Зато се ове књиге називају „Први пророци“ – по првом покушају, који се показао неуспјешним.

Након првог слиједи други (потоњи) покушај. Послије неуспјеха да се Мојсијев закон примијени у форми државе (царства), услиједило је друго тумачење Торе („Потоњи пророци“). У овим књигама до изражаја долазе пророштва о томе да ће, након пропасти Давидове државе, услиједити један другачији Божији захват у оквирима израилске судбине. Нада у овај захват јесте нада у долазак Месије, Помазаника Господњег и Давидовог потомка.

У јеврејском богослужењу у синагоги „Први пророци“ и „Потоњи пророци“ читају се као „друго читање“ након Торе и ово читање се назива „хафтара“. Књиге које се налазе у збирци Кетувим читају се само у одређеним случајевима, тј. на празнике (Мегилот – пет празничних свитака). Тако се Књига о Јестири чита на Пурим, а Књига о Рути на Педесетницу (Шавуот), итд.

Девтерономистичка историја

Низ књига Старог завјета од Књиге Исуса Навина до Друге књиге о Царевима (осим Књиге о Рути) има једно јасно литерарно јединство. Али, ово јединство укључује и последњу књигу Петокњижја – Књигу Поновљених закона. У савременој библијској науци књиге Понз, ИсНав, Суд, 1–2 Сам, 1–2 Цар, сматрају се јединственим књижевним дјелом које је настало у истом периоду и од истих људи. По Књизи Поновљених закона (грч. „Девтерономион“) овај низ књига назива се „деветономистичка историја“, а њени аутори и приређивачи називају се „деветономистима“.

Литерарно јединство поменутих књига огледа се у јасном хронолошком приповиједању. Књига Поновљених закона говори о успостављању савеза са Богом и о теократском устројству које се предвиђа као друштвено уређење када Израил уђе у Обећану земљу. Књига Исуса Навина описује улазак у Обећану земљу, Књига о Судијама говори о догађајима, успонима и падовима након Исуса Навина, а Књиге Самуилове о коначном успостављању теократског принципа из Књиге Поновљених закона за вријеме цара Давида, пошто Саулу то није успјело. Књиге о Царевима описују суноврат започет након Соломона, све до коначне пропасти и одвођења народа у Вавилонско ропство.

Све ове књиге се надовезују једна на другу. Прича би била непотпуна када би недостајала било која од књига из овог низа. То значи да ових осам књига чине једну цјелину, једно приповиједање.

Зато се све ове књиге приписују тзв. девтерономистима – једном кругу учених писаца који су дјеловали у вријеме Царства – иако је до њихове коначне редакције дошло у вријеме ропства у Вавилону.

Стари завјет		Танах	
Петокњижје (Закон)	1. Књига Постања; 2. Књига Изласка; 3. Књига Левитска; 4. Књига Бројева; 5. Књига Поновљених закона.	Тора (Закон)	1. Књига Постања; 2. Књига Изласка; 3. Књига Левитска; 4. Књига Бројева; 5. Књига Поновљених закона.
Историјске књиге	6. Књига Исуса Навина; 7. Књига о судијама; 8. Књига о Рути; 9. Прва књига Самуилова; 10. Друга књига Самуилова; 11. Прва књига о Царевима; 12. Друга књига о Царевима; 13. Прва књига Дневника; 14. Друга књига Дневника; 15. Књига Јездрина; (Друга Јездрина) (Трећа Јездрина - апокриф) 16. Књига Немијина; 17. Књига о Товиту; 18. Књига о Јудити; 19. Књига о Јестири (+додаци LXX); 20. Прва Макавејска; 21. Друга Макавејска; (Трећа Макавејска) (Четврта Макавејска - апокриф)	Први пророци	6. Књига Исуса Навина; 7. Књига о судијама; 8. Прва књига Самуилова; 9. Друга књига Самуилова; 10. Прва књига о Царевима; 11. Друга књига о Царевима.
		Невим (Пророци)	12. Исаија; 13. Јеремија; 14. Језекиљ; 15. Осија; 16. Јоил; 17. Амос; 18. Авдија; 19. Јона; 20. Михеј; 21. Наум; 22. Авакум; 23. Софонија; 24. Агеј; 25. Захарија; Малахија.

Поучне књиге	22. Књига о Јову; 23. Псалми; 24. Приче Соломонове; 25. Књига проповједникова; 26. Пјесма над пјесмама; 27. Премудрости Соломонове; 28. Премудрости Исуса сина Сирахова.
Пророчке књиге	29. Исаија; 30. Јеремија; 31. Плач Јеремијин; 32. Књига Варухова; (Посланица Јеремијина) 33. Језекиљ; 34. Данило (+додаци LXX); 35. Осија; 36. Јоил; 37. Амос; 38. Авдија; 39. Јона; 40. Михеј; 41. Наум; 42. Авакум; 43. Софонија; 44. Агеј; 45. Захарија; 46. Малахија.

Кетувим (Списи)	27. Псалми; 28. Књига о Јову; 29. Приче Соломонове; 30. Књига о Рути; 31. Пјесма над пјесмама; 32. Књига проповједникова; 33. Плач Јеремијин; 34. Књига о Јестири; 35. Књига пророка Данила; 36. Јездра; 37. Немија; 38. Прва књига Дневника; 39. Друга књига Дневника.
-----------------	---

Канон Старог завјета у грчком (Септуагинта и хришћански канон)
и у јеврејском тексту Библије (Танах)
– израдио Владислав Топаловић.

2. Теорије о девтеронимистичкој историји

Литература: Braulik, G., 1988, Zur deuteronomistischen Konzeption von Freiheit und Frieden, in: ders., Studien zur Theologie des Deuteronomiums (SBAB 2), Stuttgart, 219-230; Braulik, G., 2004, Theorien über das deuteronomistische Geschichtswerk (DtrG) im Wandel der Forschung, in: E. Zenger (Hg.), Einleitung in das Alte Testament, 5. Aufl., Stuttgart, 191-202; Cross, F.M., 1980, The Themes of the Book of Kings and the Structure of the Deuteronomistic History, in: ders., Canaanite Myth and Hebrew Epic. Essays in the History of the Religion of Israel, Cambridge 1980, 274-289; Dietrich, W., 1972, Prophetie und Geschichte. Eine redaktionsgeschichtliche Untersuchung zum deuteronomistischen Geschichtswerk (FRLANT 108), Göttingen; Dietrich, W., 2002, Von David zu den Deuteronomisten. Studien zu den Geschichtsüberlieferungen des Alten Testaments (BWANT 156), Stuttgart; Eissfeldt, O., 1947, Die Geschichtswerke im Alten Testament, ThLZ 72, 71-76; Frevel, C., 2004, Deuteronomistisches Geschichtswerk oder Geschichtswerke? Die These Martin Noths zwischen Tetrateuch, Hexateuch und Enneateuch, in: U. Rüterswörden (Hg.), Martin Noth – aus der Sicht der heutigen Forschung (BThSt 58), Neukirchen-Vluyn, 60-95; Hoffmann, H.-D., 1980, Reform und Reformen. Untersuchungen zu einem Grundthema der deuteronomistischen Geschichtsschreibung (ATANT 66), Zürich; Kratz, R.G., 2000, Die Komposition der erzählenden Bücher des Alten Testaments, Göttingen; Lohfink, N., 1991, Kerygmata des deuteronomistischen Geschichtswerks, in: ders., Studien zum Deuteronomium und zur deuteronomistischen Literatur II (SBAB 12), Stuttgart, 125-142; Westermann, C., Die Geschichtsbücher des Alten Testaments. Gab es ein deuteronomistisches Geschichtswerk? (ThB 87), Gütersloh 1994; Wolff, H.-W., 1973, Das Kerygma des deuteronomistischen Geschichtswerks, in: Gesammelte Studien zum Alten Testament (ThB 22), München, 308-324; Würthwein, E., 1994, Studien zum deuteronomistischen Geschichtswerk (BZAW 227), Berlin / New York; Zenger, E. (Hg.), 2004, Einleitung in das Alte Testament, 5. Aufl., Stuttgart; Лопухин А.П., Толковая Библия или Комментарий на все книги Св. Писания Ветхого и Нового Завета – В трех томах, Стокгольм, 1987 год.

У библијској науци новијег и савременог доба уобичајено је да се низ књига Старог завјета почевши од Књиге поновљених закона па до Друге Књиге о царевима назива именом „Девтеронимистичка историја“, или „Девтеронимистичко историјско дјело“ (њем. „Deuteronomistisches Geschichtswerk“) и да се обиљежава скраћеницом *DtrG*. Јединствен назив за повећу збирку указује на литерарно јединство и јединствену теологију и језик укупно седам књига из овога низа. Библијска наука, дакле, низ од седам наведених књига посматра као једно књижевно дјело које садржи јединствену теологију и историју. У њему се, по хронолошком реду, излаже цјелокупна историја Израилља од посљедњих дана кретања кроз пустињу за вријеме изласка из Египта, преко освајања Обећане земље, па до посљедњих дана епохе царства.

Најбитнија заједничка карактеристика наведених књига је то што теологија и језик одређеног броја њихових великих и мањих одломака текста показују велике сличности са

теологијом и језиком Књиге поновљених закона, по којој је овај низ добио име. Посебно су уочљива честа понављања, у Књизи поновљених закона, типичних ријечи и израза (укупно их је 187). Такође је велики број текстова који су повезани једни са дугим. На крају, дјело указује на јасан хронолошки слијед догађаја.

По мишљењу већине егзегета „Девтеронимистичка историја“ је дјело које представља „јединствену књижевну стварност која претходи коначном облику Петокњижја Мојсијевог“. То значи да последња књига Петокњижја, Књига поновљених закона, у литерарном смислу, више припада књигама које слиједе, него Петокњижју, којем канонски припада. Такође, то значи да су дијелови или цјелина, тзв. „Девтеронимистичке историје“ заједно са Књигом поновљених закона били формирани прије него је Петокњижје добило облик који данас има. (Тзв. „девтеронимистички слој“ у Петокњижју је млађи од Јахвеистичког и Елохистичког, али старији од, тзв. „свештеничког“, чији је аутор уједно, сходно доминантној теорији, коначни редактор Пентатеуха). Када је Петокњижје коначно компоновано као законска основа храмовне заједнице у Јерусалиму за вријеме персијске владавине, од цијеле „Девтеронимистичке историје“, само је Књига Поновљених закона, као историја која се завршава у пустињи надомак Обећане земље, ушла у његов састав. Књига Исуса Навина и друге које јој слиједе схваћене су као тумачење Петокњижја, тумачење Закона, јер са Исусом Навином почиње друга епоха која, ма колико била важна, нема тежину као она из доба патријараха и из доба Мојсија. Ова предност Петокњижја наглашена је у пракси синагогалног читања када се чита само Петокњижје, а остале књиге се читају као тумачење Торе.

Почетак теорије о девтеронимистичкој историји

Почетком деветнаестог вијека њемачки теолог Вилхем Мартин Леберехт де Вете (Wilhelm Martin Leberecht de Wette), зачетник епохе историјског критицизма у тумачењу и истраживању Петокњижја, примијетио је сродност књига из низа Понз – 2Цар. Он је био мишљења да су овдје међусобно независни текстови састављени од стране редактора у једну цјелину, коју он назива *Geschichtswerk* („Историјско дјело“).

Средином деветнаестог вијека, у покушајима датирања настанка „Историјског дјела“ примијећено је да унутар њега постоје текстови који, за разлику од осталих, претпостављају Вавилонско ропство, односно, написани су након искуства егзила (нпр. 1 Цар 9, 1-9; 2 Цар 17, 19; 20, 17; 21, 11-15; 22, 15-20; 23, 26; 24, 2-4; 24, 18-25). Стога су научници разликовали двије редакције унутар овог дјела: предегзилну и егзилну. Предегзилни састав текста је настао до око 600. године прије Христа. У егзилу или непосредно након њега настаје проширивање већ постојећег текста и његово тумачење. Коначни облик „Историјско дјело“ добија у Вавилонском ропству.

На прелазу из деветнаестог у двадесети вијек овој научној дискусији прикључио се Велхаузен (Wellhausen) претпоставком да су све књиге које у канону долазе послје Књиге Исуса Навина, уствари, наставак тзв. „Јахвиста“ и „Елохиста“ које је он сматрао једним од извора или слојева Петокњижја. Коначне редакторе „Историјског дјела“ он схвата као компилаторе који обрађују постојеће текстове према сопственим историјско-теолошким представама.

Теза Мартина Нота

Иако су више од једног вијека књиге из низа Понз – 2 Цар посматране као једна литерарна цјелина и дуго биле предмет научних расправа, коначним „проналазачем“ „Девтеронимистичке историје“ сматра се Мартин Нот (Martin Noth 1902-1968), њемачки евангелистички теолог средине двадесетог вијека, један од највећих историчара предегзилног периода библијске историје и најистакнутијих представника историјско – критичког приступа Светом писму Старог завета.

Теза Мартина Нота се битно разликује од свих дотадашњих покушаја објашњења настанака Девтеронимистичке историје. Прије њега сматрало се да иза литерарног јединства низа Понз-2 Цар стоји више редактора који су били компилатори или сакупљачи. Мартин Нот износи врло смјелу претпоставку да иза овога низа стоји само један аутор, једна личност која није само обични компилатор, већ писац у правом смислу ријечи. Он је био учени књижевник који је, истина, скупио предања различитих врста и поријекла, иза-

брао их и убацио у оквир који је сам створио. Али већину текста је аутор сам оригинално формулисао.

Према Мартину Ноту, текстови који су аутору послужили као основа и које је најприје ставио у оквир свога књижевног дјела су слједећи: 1. „Девтерономистички закон“ (Понз 4, 44-30, 20); 2. „Збирка приповиједања о освајању Обећане земље (Ис Нав 2-11); 3. „Збирка приповиједања о судијама“ (Суд 3-12); 4. „Традиција о Саулу и Давиду“ (1Сам - 1Цар2). Ова четири текста су, дакле, предање које је аутор имао пред собом, које је изабрао и уградио у своје књижевно дјело.

Наведени текстови су опширни. Они заузимају добар дио укупног текста „Девтерономистичке историје“, па се поставља питање колико је могуће говорити о ауторству, умјесто, о „компилаторству“ коначног редактора.

Остале текстове аутор је сам формулисао, нарочито оне говоре које је свим важнијим историјским личностима о којима се приповиједа, „ставио у уста“. Такав је Мојсијев говор на почетку и на крају Понз (Понз 1-3; Понз 31.); Говор Исуса Навина приликом уласка и освајања Обећане земље (Ис Нав 1; 23); Самуилов говор пред своју смрт (1 Сам 12); Соломонов говор приликом освећења храма (1 Цар 8). Сви говори имају функцију тумачења историје. Кроз њих аутор, кога Нот назива „деветономист“, тумачи историју Израилља коју је пред собом имао као већ формиран и традиран (предањски) текст.

„Девтерономист“ је ово дјело, по Нотовом мишљењу, написао после разорења Јерусалима 587. г. прије Христа, тачније, након помиловања цара Јоахина 561. године пр. Христа од стране Навукодоноровог насљедника. Будући да је настало у вријеме Вавилонског ропства, дјело је било под утиском те велике националне и људске катастрофе. Мартин Нот сматра да је написано у Миспи, граду близу Јерусалима. Дакле, аутор дјела је припадао оној групи Јевреја која није била депортована, већ је наставила да живи на развалинама некадашњег Царства и која је, више него она група која је била у Вавилону, била свјесна пустоши и катастрофе у којој су се земља и народ нашли.

Нотова теорија је највише критикована и оспоравана у оном дијелу који се тиче теологије, односно, теолошке интенције „деветономиста“. По његовом мишљењу, цијела „деветономистичка историја“ јесте „етиологија катастрофе“.

Писац овог дјела има за циљ да теолошки објасни узроке пропасти Царства и разорења храма. „Девтерономист“ тежи ка томе да вође народа прикаже као одговорне за катастрофу. Они су криви за све. Њихово понашање „деветономист“ описује стереотипним формулацијама: „закон прекршише“, „од Господа отпадоше“, „другим боговима служише“. Господ је њих и народ опомињао и кажњавао. На крају му није остало ништа друго већ да их препусти уништењу. Цијела историја, коју представља „деветономист“, и која по Ноту није легендарно, већ историјски поуздано приповиједање, треба да покаже да кривицу за разорење Јерусалима треба приписати царевима и народу.

За разлику од периода судија, када након свенародног покајања слиједи избављење, у периоду након коначног разорења Јерусалима, више нема наде. Гњев Божији стоји на крају историје. Нема више избављења, нема више будућности. Овдје долазимо до најконтраверзније тачке у Нотовој теорији. Да ли је „деветономист“ заиста такав песимист да у потпуности искључује сваку наду у будућност? Да ли једна таква песимистичка позиција може да покрене стварање овако велике историјске збирке?

На „слабу тачку“ Нотове теорије први је указао Герхард фон Рад (Gerhard von Rad), Нотов слједбеник, и један од водећих библијских теолога након Другог свјетског рата. Он сматра да „деветономистичка историја“ није само „етиологија суда“, већ она садржи наду и перспективу будућности. Божији гњев није коначан, већ Бог опрашта и спасава. Од неколико текстова из „Девтерономистичке историје“ који фон Раду служе као референтна тачка, довољно је навести завршни текст 2 Цар:

„А тридесет и седме године од како се зароби Јоахин цар Јудин, дванаестог мјесеца, двадесет седмога дана Евил – Меродах, цар Вавилонски, исте године зацарив се извади из тамнице Јоахина цара Јудина. И лијепо говори са њим, и намјести му пријесто више пријестолу других царева који бијаху код њега у Вавилону. И промијени му хаљине тамничке, и он јеђаше свагда са њим свега вијека својега. И храна му се једнако даваше од цара сваки дан, свега вијека његова, до смрти његове.“ (2Цар 25, 27-30).

Овим ријечима се завршава „Девтеронимистичка историја“. Неочекивани и великодушни заокрет Навукодоносовог наслједника и вавилонске политике према заробљеном владару депортоване јеврејске популације, којим се закључује приказивање вишевијековне историје Израилља, није нимало „песимистичан“. Штавише, ове ријечи стоје у јасном контрасту са претходним описом бруталности вавилонске војске у разореном Јерусалиму (1 Цар 25, 4-26). Овдје је ријеч о јасним знаковима попуштања окова и о свјетлу на крају тунела. Овим је рођена нада депортованог народа да ће се десити историјски преокрет којим ће се поништити све последице пада Јерусалима. Управо, у то вријеме, „пророци ропства“ подгријевају наду и наговјештавају скоро избављење. У својој завршници „девтеронимистичка историја“ доноси, у суштини, исту поруку као и „пророци ропства“.

Поред овога, у тези Мартина Нота проблематичан је став да је цијела „Девтеронимистичка историја“ дјело једног аутора. Због бројних опречности и разлика у тексту, на које је указано у науци након Нота, доведено је у питање потпуно литерарно јединство дјела. Франк Мур Крос (Frank Moore Cross), чувени харвардски оријенталиста, разлике и сличности у тексту објашњава „моделом двије фазе“. Полазећи од тога да су у књигама девтеронимистичке историје присутне двије перспективе, песимистичка и оптимистичка, Крос изводи закључак да су постојале и двије девтеронимистичке историје. Прво дјело (Dtr 1) је „пропагандно монархистичко дјело“ настало у вријеме царава, јер се у њему говори о вјечној династији, што је незамисливо у вавилонском ропству након пропасти Царства. У егзилу је ово дјело обрађено од стране круга аутора који су историју протумачили из новог искуства, искуства пропасти. Те обраде чине, тзв Dtr 2. које је антимонархистичко и које свим царевима налази ману.

Опречности у тексту, на начин сличан Кросу, покушава да објасни и, тзв. „модел слојева“ „Гетингенске школе“ који „открива“ чак три слоја унутар девтеронимистичке историје: DtrH (историјски девтеронимист), DtrP (пророчки девтеронимист) и DtrN (законски девтеронимист).

Овај модел се у новијим научним подухватима овога типа све више развија тако да број „слојева“ све више расте и чини се како им нема краја. Толико је промашених и бес-

мислених покушаја одговора на питање постанка „девтеронимистичке историје“ да се чини да је већ и сам појам „девтеронимистичка историја“ постао нејасан, збуњујући, и непотребан у библијској науци и егзегези. Ни након великих радова и теорија, нема консензуса о томе како је ово дјело настало и колико је оно јединствено. Чак је и само постојање јединства међу наведеним књигама доведено у питање јер су у новије вријеме у самом Петокњижју изван Књиге поновљених закона пронађени текстови у „девтеронимистичком духу“ који стављају под сумњу постојање јасне границе између Књиге бројева и Књиге поновљених закона која је потребна како би се Књига поновљених закона могла сматрати првом у низу „Девтеронимистичке историје“. Проналазак „слојева“ унутар библијских књига је дио општег настојања библистике након времена просветитељства да се све подвргне објективној „научној“ анализи, чак и онда када нас то удаљава од смисла текста и када нам не помаже у његовом разумијевању.

Ипак, и без консензуса у науци, знаци сродности између текстова књига које чине низ Понз-2 Цар, не смију бити испуштени у озбиљној егзегези, укључујући и православу. Свакако да има разлога да се сматра да је велики дио ове предегзилне историје Израилља наново испричан и издат у времену вавилонског ропства када је створена нова перспектива коју је пружало ово искуство. Из те перспективе требало се подсјетити на историју, наново је испричати и протумачити како би онда она постала опомена и како би помогла да се направи нацрт новог пута у будућност.

3. Књига Исуса Навина

(Наслов: јев. *יְהוֹשֻׁעַ*, *Јехошуа*, *Јошуа*; грч. *Ἰησοῦς*)

Литература: Enzo Cortese: Josua 13 - 21. Ein priesterschriftlicher Abschnitt im deuteronomistischen Geschichtswerk. *Orbis biblicus et orientalis* 94. Univ.-Verl., Freiburg (CH) u.a. 1990; Gordon Mitchell: Together in the Land. A Reading of the Book of Joshua. JSOTSup 134. JSOT Press, Sheffield 1993; Christa Schäfer-Lichtenberger: Josua und Salomo. Eine Studie zu Autorität und Legitimität des Nachfolgers im Alten Testament. VT.S 58. Brill, Leiden u.a. 1995; Kari Latvus: God, Anger and Ideology. The Anger of God in Joshua and Judges in Relation to Deuteronomy and the Priestly Writings. JSOTSup 279. Academic Press, Sheffield 1998; Hartmut N. Rösel: Von Josua bis Jojachin. Untersuchungen zu den deuteronomistischen Geschichtsbüchern des Alten Testaments. VT.S 75. Brill, Leiden u.a. 1999; Jacobus Cornelis de Vos: Das Los Judas. Über Entstehung und Ziele der Landbeschreibung in Josua 15. VT.S 95. Brill, Leiden u.a. 2003; Michaël N. van der Meer: Formation and reformulation. The Redaction of the Book of Joshua in the Light of the Oldest Textual Witnesses. VT.S 102. Brill, Leiden u.a. 2004; Elßner, Thomas R.: Josua und seine Kriege in jüdischer und christlicher Rezeptionsgeschichte (= Theologie und Frieden 37). Stuttgart 2008. Egbert Ballhorn: Israel am Jordan. Narrative Topographie im Buch Josua. V&R Unipress, Bonn Univ. Press, Göttingen 2011; Лопухин А.П., Толковая Библия или Комментарий на все книги Св. Писания Ветхого и Нового Завета – В трех томах, Стокгольм, 1987 год. / Книга Исуса Навина.

Српски назив ове књиге не одговара у потпуности насловима у јеврејском, грчком и латинском тексту, у којима није наведено име Исусовог оца Навина. Књига је названа по својој главној личности, чије име у преводу са јеврејског значи „Јахве је спас“. Зато је овај наслов, у оригиналном тексту, заправо програмски: књига, наиме, говори о уласку у Обећану земљу уз очигледну и величанствену Божију помоћ. Дакле, наслов књиге није само лично име њеног главног јунака, већ цијела реченица „Јахве је спас“, којом се укратко описује садржај и идеја овог књижевног дјела.

Личност Исуса Навина

Улазак у Обећану земљу и захтјев да се Израил одлучи за Бога као вођу јесте главна мисао Књиге Исуса Навина. Ипак, ова мисао и историја неодвојиви су од главне личности ове књиге – Исуса Навина.

- **Вођа Јефремовог племена и Мојсијев пратилац:** Исус Навин води поријекло из Јефремовог племена. О његовом оцу Навину (Нуну) нема ближих података. У свештеној историји Израиља Исус Навин се први пут помиње као од Мојсија изабрани вођа битке против Амалика (Изл 17, 9). Ка-

да је Мојсије пошао на Гору, Исус Навин се појавио као његов служитељ и пратилац. Отуда није био судионик општенародног пада у идолопоклонство, када је – у Мојсијевом одсуству – направљено златно теле (Изл 32). У Књизи Бројева се налази податак да је на самој граници Обећане земље, у пустињи Фаранској, Мојсије по Божијој заповијести изабрао људе који ће отићи да уходе земљу Хананску. Из сваког племена је изабран његов „главар“, а из племена Јефремовог „Авсије син Навин“ (13, 9), коме ће Мојсије промијенити име и назвати га Исус (13, 17). У наставку текста Књиге Бројева (14) приповиједа се о томе како су све уходе осим Исуса, сина Навина и Халева, сина Јефонијиног по повратку са задатка ширили дефетизам у народу, говорећи како су становници Обећане земље велики као дивови и да је та земља практично неосвојива. То је довело до народног незадовољства Мојсијевим вођством и сумње у то да их Мојсијев Бог води на прави пут. Ипак, тајанствена појава „Божије славе“ разбила је сумње у народу, а Мојсије је прорекао да ће сви главари и Израилци за казну изгинути у четрдесетогодишњем лутању; само ће Исус Навин и Халев ући у Обећану земљу.

- **Мојсијев наслѣдник:** Исус Навин је постављен за Мојсијевог наслѣдника јасним ритуалом, описаним у Број 27, 15–23. Из овог текста се види да је он изабран од самог Господа и да је Мојсије на њега положио руке. Тај ритуал се није десио у тајности већ јавно, у присуству народа и свештеника Елеазара, наслѣдника Ароновог.

Избор Исуса Навина за вођу директном Божијом вољом поставља у паралелни однос Мојсија и Исуса Навина. Са Исусом ће Бог бити једнако као што је био и са Мојсијем. Овај однос је нарочито наглашен у опису преласка преко Јордана под Исусовим вођством (3, 7; 4, 14), што јасно подсјећа на прелазак преко Црвеног мора под вођством Мојсија. Такође, опис сусрета Исуса Навина са тајанственим „војводом војске Господње“ (ИсНав 5, 13–15) подсјећа на Мојсијев сусрет са „анђелом Господњим“ на брду Хорив (Изл 3, 1–6). Паралелни однос Мојсија и Исуса има за циљ да покаже како је Исус нови Мојсије, али и да је Књига Исуса Навина природни наставак Мојсијевог Петокњижја.

- **Храбри војсковођа и Божији слуга:** Књига Исуса Навина и други библијски описи представљају Исуса Навина

као личност која има два основна карактера и задатка: он је, најприје, легендарни војсковођа чији је задатак да храбром борбом и вјештом тактиком освоји територије и градове у Ханану. Он је јако способан војник; у стању је да са својим људима маршира цијелу ноћ а да се ујутру појави на правом мјесту (10, 7. 9). Слика Исуса Навина као храброг војника нарочито је наглашена у опису битке против Амалика (Изл 17. 9. 10. 13).

Друга слика више наглашава његов богословски значај: он није само неко чији је задатак да успјешно ратује, већ и да води Израилце у Обећану земљу коју им је обећао Бог (Понз 31), и да је подијели синовима Израилевим у трајно наслѣдство. Он је, дакле, неко ко испуњава Божију вољу, а не обични ратник (ИсНав 13, 7). Ова друга слика приказује освајање Обећане земље више као заслугу самог Бога, а мање као посљедицу храбрости, вјештине и мудрости Исуса Навина и његове војске. Исус Навин је, дакле, вјерни Божији слуга, а то је оно што га разликује од војсковођа других народа и што његову борбу чини тако успјешном.

Подјела књиге (структура књиге):

1. Дио	2. Дио	3. Дио
Освајање Обећане земље 1, 1–12, 24	Подјела земље 13, 1–22, 34	Опроштајни говори и смрт Исуса Навина 23, 1–24, 33

Књига Исуса Навина описује улазак у Обећану земљу западно од Јордана (1, 1–12, 24), подјелу земље између дванаест племена (13, 1–22, 34), и доноси два опроштајна говора Исуса Навина, као и податке о његовој смрти и сахрани (23, 1–24, 33). Ове тематске цјелине представљају три главна дијела књиге.

Писац (настанак):

Књига Исуса Навина је веома сложено књижевно дјело, па је веома лако закључити да оно није настало „у једном даху“, од једног аутора и у једној епохи. Коначан облик

Књиге Исуса Навина је производ релативно дугог сакупљања старих предања и стварања нових приповиједања о уласку у Обећану земљу. Ова књига, дакле, нема само једног аутора, већ представља дјело многих људи који су живјели у различитим вијековима.

Процес настанка књиге можемо подијелити на сљедеће етапе:

1. Преддеветерономистичко предање. Најприје су настала и записана предања о освајању градова Јерихона и Аи (ИсНав 6; 9), и још неколико описа освајања Обећане земље. Ове приче су записане у вријеме прије успоставе Царства (прије 1000. г. пр. Хр.), дакле, прије дјеловања тзв. девтерономиста, којима дугујемо добар дио Библије (дијелове Петокњижја и све од Књиге Исуса Навина до Књига о Царевима).

2. Девтерономистичко предање. Девтерономисти су један круг људи који су се бавили писањем у вријеме Царства. Били су им доступни царски архиви о историји послвије Мојсија. На основу података из тих архива они су доградиле постојеће преддеветерономистичко предање Књиге Исуса Навина. У овој етапи је формиран највећи дио ове књиге.

3. Свештеничка редакција. Под „свештеницима“ овдје подразумевамо људе који су се бавили писањем у периоду непосредно послвије Вавилонског ропства. Они су заслужни за коначан изглед, редакцију Петокњижја, али и за Књигу Исуса Навина. Одређени одломци Књиге Исуса Навина настали су, дакле, тек у постегзилно вријеме (послвије Вавилонског ропства).

Књига Исуса Навина настајала је, дакле, вијековима. Међутим, литерарна сложеност ове књиге ни у ком случају не доводи у питање њену богонадахнутост, историчност и аутентичност. Процес њеног настанка иде у прилог православној истини по којој је Свето предање старије од Светог писма. Најприје су, дакле, настале усмене традиције, које су богонадахнуте једнако као и писани текст. Усмене традиције нису записане одмах, већ су кроз један дужи процес обликоване и записиване.

Циљ Књиге Исуса Навина (Земља као дар од Бога):

У новије вријеме се поставља питање колико догађаје описане у Књизи Исуса Навина можемо сматрати историјски тачним. Многи археолошки налази указују на то да Ханан није могао у потпуности бити освојен прије смрти Исуса Навина, већ само поједина брда и залеђа већих градова и утврђења. У самој књизи је улазак у Обећану земљу приказан као величанствени, успјешни и брзи рат против старосједилаца – као једна брза инвазија – али историјски подаци говоре да је то, ипак, био дуготрајан процес са пуно крвавих битака у којима су и Израиљци често губили.

Зато Књигу Исуса Навина не треба читати једнострано, тј. као искључиво историјски опис освајања Обећане земље. Треба имати на уму да је то прије свега богословско, па тек онда историјско дјело. **Основна тема књиге није, како се то обично мисли, ратно освајање Обећане земље и уништавање њених становника, већ Обећана земља као дар од Бога.** Књигом се наглашава да Израиљци земљу нису освојили, већ су је добили. Земља је свети дар од Бога Његовом народу. Зато се већи дио књиге бави подјелом земље на племена, а не ратним освајањем. Главна личност књиге није, дакле, Исус Навин, већ сам Бог. Он је актер Израиљевог уласка у Обећану земљу, стварни вођа свих битака и дародавац земље Изабраном народу, који ће сада имати све услове за живот и развој. Књига Исуса Навина је једна теолошка обрада историје уласка у Обећану земљу, а не сама историја тога уласка.

Питања и задаци:

1. Како гласи оригинални наслов Књиге Исуса Навина и шта он у преводу значи?
2. Ко су девтерономисти?
3. Наведи двије основне слике личности Исуса Навина које нуди ова књига?
4. Објасни зашто Књига Исуса Навина није само историјско већ, прије свега, богословско дјело!

3. 1. Садржина Књиге Исуса Навина

Припреме за улазак у Ханан, прелазак преко Јордана и освајање Јерихона (1–6):

Помињањем Мојсијеве смрти на почетку (1, 1), Књига Исуса Навина се представља као наставак Књиге Поновљених закона, чијим стилем се и служи када описује освајање Обећане земље. Опис обраћања Господа Исусу Навину, коме се повјерава задатак да преведе народ преко Јордана у Обећану земљу, такође наставља тему Књиге Поновљених закона тако што Исуса Навина представља као Мојсијевог помоћника и човјека вјерног Мојсијевом Закону. Исус Навин, дотадашњи Мојсијев помоћник, пошто му је Бог наредио да буде вјеран Мојсијевом закону (1, 7–8), постаје вођа народа. Он окупља племена (1, 10–18) и шаље уходе у **Јерихон**, утврђени град који је требало освојити. По доласку у Јерихон, уходе су биле примијећене, али их спашава блудница **Рава**; којој је, заузврат, обећано да ће она и њен дом бити поштеђени након освајања града (2).

У наставку се приповиједа о чудесном преласку Израјљаца под Исусом Навином преко Јордана (3–5). Чим су левити, носећи Ковчег завјета, загазили у воде Јордана, ријека се у горњем току зауставила, а доњи ток је пресушио, тако да је сав народ прешао на другу обалу као по сувом. По преласку, народ се настанио у **Галгалу**, на западној обали ријеке. Аморејски и ханански цареви су били запрепашћени и обесхрабрани овим чудом. Исус Навин је на брду Аралоту обрезао све мушкарце који су због лутања кроз пустињу остали необрезани. За вријеме боравка у Галгалу престала је да пада мана с неба, јер су Израјљци већ били у могућности да се хране житом Обећане земље. То је био знак да је период лутања кроз пустињу окончан.

Слиједи опис необичног освајања Јерихона (6). Освајање овог утврђеног града описано је као литургијски чин, као литија. Зидови Јерихона су се срушили (уз звуке труба) након седмодневног опхода војника и свештеника са Ковчегом завјета. У граду су побијени сви његови житељи, укључујући и стоку, а злато и драгоцености су унијети у „ризицу Господњу“. Једино су, по ранијој заклетви, поштеђени

блудница Рава и њена породица. У новије вријеме историчари тврде да је Јерихон прије доласка Израјљаца био напуштен, пуст и порушен град, те да је опис пада Јерихона у Књизи Исуса Навина, у ствари, једно етиолошко-митско приповиједање. Јевреји су, наиме, чињеницу да су наишли на порушен велики град доживјели као поуздан знак да је то Бог учинио за њих, да им је Он наклоњен и да уклања непријатеље Свога народа и прије неголи се они сусретну са њима. Из таквог осјећања и увјерења настала је прича о паду Јерихона Божијим чудом. Ипак, многи сматрају да је цијели опис освајања Јерихона историјски тачан.

Освајање Палестине и диоба међу племенима (7–19):

На сличан начин као Јерихон, освојен је и град **Гај** (7–8). Након тога, Исус Навин подиже олтар на брду Евалу и приноси жртву Богу уз присуство свег народа. Овом приликом је пред сабраним народом прочитан Мојсијев закон.

Након овога, књига доноси опис склапања споразума са становницима Гаваје (9). Они су на превару изнудили мир са Израјљцима, представљајући се као људи који живе далеко од Обећане земље, иако су, у ствари, били њени мјештани. Многи историчари сматрају да је прича о споразуму са становницима Гаваје још једно етиолошко приповиједање којим се објашњава чињеница да су ови старосједиоци, усред Обећане земље, опстали као сусједи Израјљаца.

У наставку је прича о освајању сјевера и југа земље (10–11) и попис побијеђених царева (12).

Други дио књиге (13–21) доноси опис подјеле земље међу племенима, односно њиховог разграничења. Овај опис је састављен од података из различитих извора, па није до краја прецизан. Најприје се описују неосвојена подручја (13, 1–7), тј. територије које никада нису постале дио Израјљевог царства иако се налазе унутар идеалних граница земље. Та неосвојена подручја су насељавали Филистејци на југу и Феничани на сјеверу земље. Слиједи попис племена на источној обали Јордана (**Рувим, Гад и пола племена Манасијиног**), границе три велика племена на западној страни (**Јуда, Јефрем и друга половина Манасијиног племена**) и седам пре-

осталих племена (Венијамин, Симеон, Завулон, Исахар, Асир, Нефталим и Дан) (18–19).

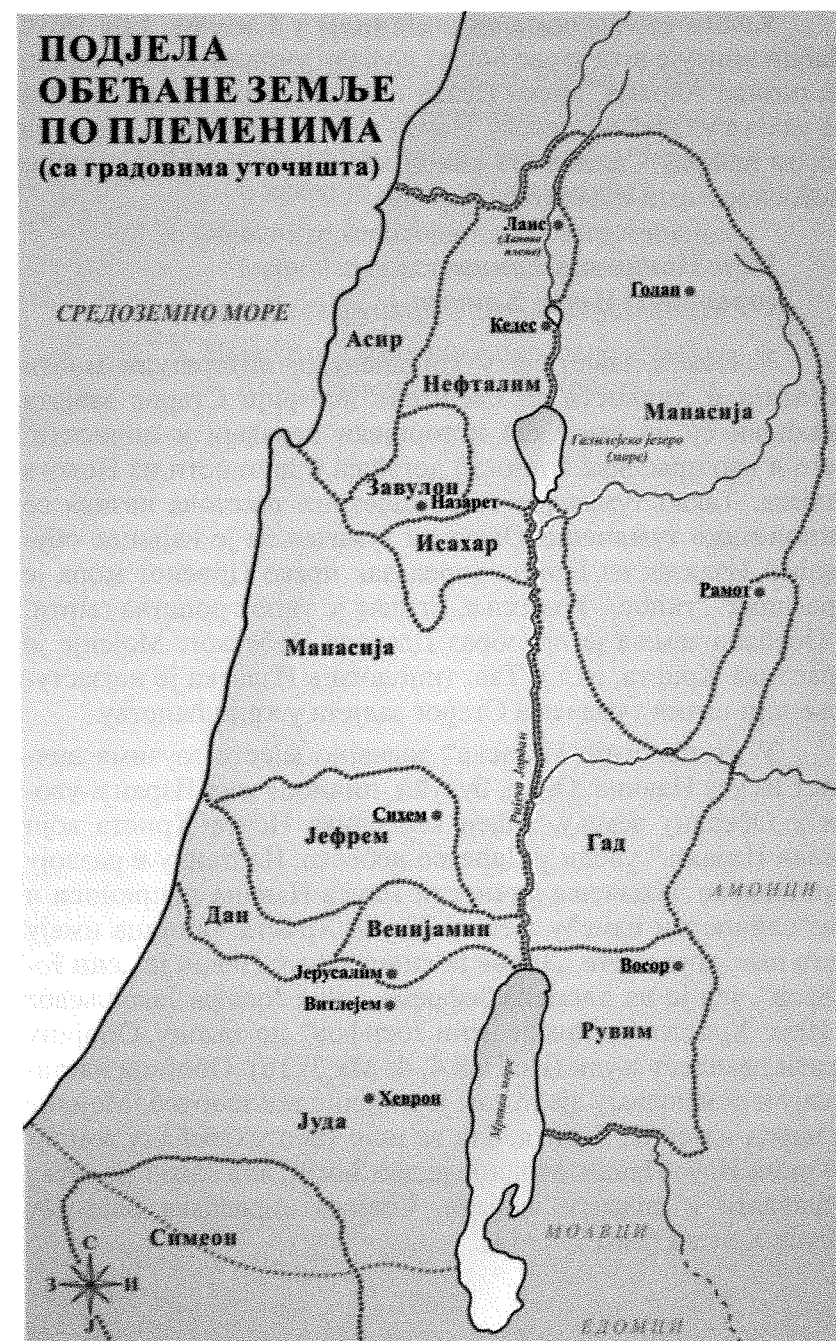
Градови уточишта и левитски градови (20–21):

Подјелом земље међу племенима није окончано организовање живота у новој средини. Као и у сваком племенском друштву, веома важан обичај била је крвна освета (таквих примјера има и данас, нпр., у Црној Гори, Албанији, југу Италије, Криту). Када се деси убиство, сродници убијеног преузимају обавезу да се освете. Како би се од овог обичаја заштитили они који су нехотично убили, одређено је да шест градова – по три са обје стране Јордана – буду **градови азила, уточишта за нехотичне убице**. Градске власти би свима који су овим поводом затражили уточиште, било да су Јевреји или странци, гарантовале безбједност све до суђења (Ис Нав 20).

Након пописа градова уточишта слиједи попис левитских градова (20). То су градови са околином који су били додијелени припадницима Левијевог племена, јединог које није добило своју територију приликом расподеле. Наиме, припадници Левијевог племена су левити – најприје свештеници, а касније помоћници свештеника при храму. Мојсије је наредио да се племе Левијево „не броји са синовима Израиљевим“ (Бр 1, 49), јер је њихов задатак да служе шатору од састанка. Иако ово племе није добило своју територију, ипак је укупан број територија 12, јер су и Јефрем и Манасија – као синови Јосифови – имали право наследне земље, иако нису били Јаковљеви синови по којима се идентификује дванаест племена. Левитски градови су служили за издржавање левита. Вјероватно су то била локална светиштва и веома често се поистовјећују са градовима уточишта.

Опроштајни говор Исуса Навина (23–24):

Последњи дио књиге доноси опширан говор Исуса Навина (23–24), одржан у добокој Исусовој старости. У њему он приповиједа о томе шта је све учинио у своме животу и даје упутства о понашању међу странцима, како би Израиљци остали вјерни Закону и тако остали под Божијом заштитом.

Израдио Никола Ковач

Књига се завршава **скупштином у Сихему**, гдје Исус Навин описује шта је све Бог из љубави учинио за свој народ; од позива Аврама, преко Исака и Јакова, изласка из Египта до уласка у Обећану земљу. Након тога народ склапа Савез са Богом на брду Сихему. На самом крају се налази извјештај о Исусовој смрти и његовој сахрани.

Исус Навин као слика (праобраз) Исуса Христа:

У Новом завјету и у хришћанској литератури многи догађаји и личности из свештене историје Старог завјета схваћени су не само као историјски догађаји и личности, него и као праслике (типоси) догађаја и личности из Новог завјета. Такво тумачење старозавјетних текстова назива се **типолошко тумачење**. Оваквим тумачењем је највише обухваћен Излазак из Египта (прелазак преко Црвеног мора је праслика – типос – крштења, Египат је типос ропства смрти, а Обећана земља је праобраз Царства Небеског; Мојсије је праслика Христа, итд.). Тзв. типологија Изласка је најзаступљенији начин тумачења Старог завјета у хришћанству.

У „типологији Изласка“ значајно мјесто заузима личност Исуса Навина. Он је, будући личност која Израилъ уводи у Обећану земљу, виђен као слика Исуса Христа који „нови Израилъ“ уводи у Царство небеско. Настанку и развоју типолошког тумачења личности Исуса Навина доприноси и низ сличности између њега и Исуса Христа: обојица имају исто име, које значи „**Јахве је спас**“; Исус Навин је „син Јосифов“, јер је из племена Јефрема, сина Јосифа Јаковљевог – Исус Христос је такође „син Јосифов“ по закону. Обојицу прати дванаест људи (Ис Нав 4, 4; Мк 3, 16). Обојица наставаљају и довршавају дјело које је Мојсије тек започео: Мојсије је народ извео из Египта, али га није увео у Обећану земљу. То чини Исус Навин. Мојсије је дао Закон, али закон не може оправдати и спасити човјека. Човјека оправдава благодат Исуса Христа (Рим 7, 1–14).

Питања и задаци:

1. Прочитајте текст Књиге Исуса Навина и направите кратки приказ њеног садржаја!
2. Која је улога блуднице Раве у паду Јерихона и каква је њена даља судбина?
3. Објасните територијално разграничење међу израиљским племенима!
4. Која је била функција „градава уточишта“?
5. Наведите типолошке паралеле између Исуса Навина и Исуса Христа!

4. Књига о Судијама

(Наслов: јев. ספר שופטים, *Сефер Шофтим*; грч. Κριταί)

Литература: Amit, Y., 1999, *The Book of Judges: The Art of Editing* (Biblical Interpretation Series 38), Leiden; Astour, M.C., 1964, *The Amarna Age Forerunners of Biblical Anti-Royalism*, in: *Studies in Jewish Languages, Literature, and Society* (FS M. Weinreich), London, 6-17; Bartelmus, R., 1979, *Heroentum in Israel und seiner Umwelt. Eine traditionsgeschichtliche Untersuchung zu Gen. 6, 1-4 und verwandten Texten im Alten Testament und der altorientalischen Literatur* (ATHANT 65), Zürich; Bartelmus, R., 1991, *Forschung am Richterbuch seit Martin Noth*, ThR 56, 221-259; Bartelmus, R., 1993, *Menschlicher Mißerfolg und Jahwes Initiative. Beobachtungen zum Geschichtsbild des deuteronomistischen Rahmens im Richterbuch und zum geschichtstheologischen Entwurf in Ez 20*, BN 70, 28-47; Becker, U., 1990, *Richterzeit und Königtum. Redaktionsgeschichtliche Studien zum Richterbuch* (BZAW 192), Berlin / New York; Stolz, F., 1972, *Jahwes und Israels Kriege. Kriegstheorien und Kriegserfahrungen im Glauben des Alten Israel* (ATHANT 60), Zürich; Sweeney, M.A., 1997, *Davidic Polemics in the Book of Judges*, VT 47, 517-529; Thiel, W., 2. Aufl. 1985, *Die soziale Entwicklung Israels in vorstaatlicher Zeit*, Neukirchen-Vluyn; Treballe Barrera, J., 1989, *Textual Variants in 4QJudg and the Textual and Editorial History of the Book of Judges*, RdQ 14, 229-245; Ulrich, E. u. a., 1995, *Qumran Cave 4. IX: Deuteronomy, Joshua, Judges, Kings* (DJD XIV), Oxford; Vieweger, D., 2004, *Überblicks- und Sammelwerke zur Archäologie in Palästina*, OLZ 99, 265-283; Waltisberg, M., 1999, *Zum Alter der Sprache des Deboraliedes Ri 5**, ZAH 12, 218-232; Webb, B.G., 1987, *The Book of the Judges. An Integrated Reading* (JSOT.S 46), Sheffield; Weippert, M., 1972, *„Heiliger Krieg“ in Israel und Assyrien. Kritische Anmerkungen zu Gerhard von Rads Konzept des „Heiligen Krieges im alten Israel“*, ZAW 84, 460-493; Wiese, K., 1926, *Zur Literarkritik des Buches der Richter*, in: S. Sprank / K. Wiese, *Studien zu Ezechiel und dem Buch der Richter* (BWANT 3/4), Stuttgart; Willi-Plein, I., 1993, *Opfer und Kult im alttestamentlichen Israel. Textbefragungen und Zwischenergebnisse* (SBS 153), Stuttgart; Witte, M., 2000, *Wie Simson in den Kanon kam. Redaktionsgeschichtliche Beobachtungen zu Jdc 13-16*, ZAW 112, 526-549; Würthwein, E., 1994, *Abimelech und der Untergang Sichems – Studien zu Jdc 9 –*, in: ders., *Studien zum Deuteronomistischen Geschichtswerk* (BZAW 227), Berlin / New York, 12-28; Лопухин А.П., *Толковая Библия или Комментарий на все книги Св. Писания Ветхого и Нового Завета – В трех томах*, Стокгольм, 1987 год. / *Книга Судей Израилевых*.

Књига о судијама описује историју времена између освајања Обећане земље и успостављања монархије.

У ово вријеме Израљем су периодично управљали судије. Смисао овога појма у Књизи о судијама знатно се разликује од његовог данашњег смисла. Под појмом судија данас обично подразумијевамо дјелиоца правде, односно онога ко има ауторитет за такво нешто. Наравно, и овај смисао појма судија може да се односи на библијске израљске судије, јер су они дијелили правду и свакако имали ауторитет у свим племенима, али њихова служба увелико превазилази службу обичних дјелилаца правде. Уз њихову службу обично долази глагол „спасити“, тако да су судије прије *спаситељи*

него дјелиоци правде. Бог преко њих спасава Израил. Израз судија има, дакле, двоструко значење.

Вријеме настанка: Књига о судијама спада у књиге тзв. девтеронимистичке историје (Види у Уводу). То значи да је књига у свом коначном облику настала у времену Вавилонског ропства, што је много касније од епохе коју описује. Али, књига је, у ствари, збирка прастарих предања о израиљским судијама, која су у епохи Вавилонског ропства сабрана и дата им је богословска перспектива.

У вријеме Вавилонског ропства, Израил је у Књизи о судијама имао веома важно штиво којим је тумачио своју историјску судбину и тјешо се у данима егзила, када је био без државе. У личностима судија који су спасавали народ од пропасти Израил је видио алтернативу царевима. Ако је Израил солидаран и слојан као у доба судија, онда и без цара може да опстане у немирним временима. Управо су та солидарност и нада у живот и опстанак порука коју су приређивачи ове књиге жељели да пошаљу Израиљцима у егзилу. Ипак, погрешно би било на основу тога закључити да је ова књига антимонархистичка, „најантимонархистичкији спис свјетске књижевности“, како је тврдио Мартин Бубер. Она, ипак, носи и наду у обнову Царства и период судија описује као вријеме хаоса који је последица тога што „Израил још не имаше цара“ (17, 6; 18, 1; 19, 1; 21, 25).

Књига о судијама у овим харизматичним личностима које су водиле народ види претече цара који ће примити Духа Светог и водити народ; чиме се најављује долазак Месије, на кога ће сићи Дух Свети и мноштво дарова. Отуда ова књига има и месијанско значење. Она најављује „цара Израилјевог“ – Месију.

Богословље Књиге о судијама: Врло је уочљив теолошки оквир који ова књига садржи и који даје јасну теолошку поруку. Тај оквир чине четири тренутка: гријех, казна, покајање и избављење. Ова четири тренутка налазимо у скоро сваком приповиједању о судијама:

1. Израил чини оно што Богу није по вољи (2, 11; 3, 7, 12; 4, 1; 6, 1; 10, 6; 13, 1).

2. Даље се указује на последице те невјере према Богу: *Бог их предаде у руке непријатељу* (2, 14; 3, 8; 4, 2; 6, 1; 10, 7).

3. Слиједи трећи тренутак: Израиљци завапише Богу (3, 9, 15; 4, 3; 6, 6; 10, 10).

4. На вапај народа Бог одговара тако што шаље судије и спаситеље (2, 16; 3, 9, 15). На крају приче која обухвата дјеловање сваког од судија, слиједи реченица којом се казује да је непријатељ потпао под руке Израиља и да је земља неко вријеме била мирна (3, 11, 30; 4, 23–24; 5, 31; 8, 28).

Богословска порука ове књиге је, дакле, следећа: гријех повлачи за собом невољу, а покајање доводи до избављења.

Књига о судијама је, дакле, богословско, па тек онда историјско дјело. Она није историја у правом смислу ријечи и не може бити поуздан историјски извор за изучавање периода који је претходно успостави монархије у Израиљу. Она, нпр., наводи дужину трајања владавине сваког судије. Када се све сабере, добије се податак да је период судија трајао 410 година, што не одговара историјским чињеницама, односно хронологији израиљске историје. Ипак, Књига о судијама за историчаре остаје једини извор података за ову епоху историје Израиља. Намјера њеног писца, међутим, није била да тачно прикаже историјске догађаје, већ да историјским догађајима да богословско тумачење. Стога је ова књига више приказ задобијања слободе која је, на крају, Божији дар. Та слобода бива угрожена када Израиљци отпадну од Бога или када нису солидарни једни са другима.

Наравно, главни јунаци ове књиге не одговарају у потпуности данашњим моралним хришћанским идејама. Како се не би саблазнили, потребно је да имамо на уму да су израиљске судије представници епохе у којој су владали груби обичаји и сурова борба за опстанак. Аодово лукавство, Јаиљино убиство Сисаре, Јефтајево жртвовање кћери и Самсонова љубав спадају у типичне обрасце понашања људи тог времена. У данашњици је, пак, такво понашање непожељно и неморално.

Подјела књиге: Књига се састоји из три дијела. У уводу се наводе појединости у вези са израиљским насељавањем Обећане земље те опис смрти и сахране Исуса Навина (1, 1–2, 10). У опширном средишњем дијелу описана је дјелатност судија (2, 11–16, 31). Закључак чине приповиједања о судби-

ни Дановог племена, о срамном поступку припадника Венијаминовог племена у Гаваји и његовим посљедицама.

Први дио – увод: У *Уводу* (1, 1–2, 10), понавља се тематика Књиге Исуса Навина – освајање Обећане земље. Припадници Јудиног и Симеоновог племена заједно са синовима Ховива Кенијца насељавају југ Ханана. Али, насељавање је само дјелимично успјешно. Много земље и градова остаје у рукама старосједилаца Ханана. Исто запажање понавља се и у опису насељавања сјеверног дијела земље. Дакле, у *Уводу* ове књиге се показује да је опстанак племена Израилевих у Ханану угрожен постојањем хананских градова и територија на подручју сваког од племена. То је супротно Божијим обећањима да ће Израил наслиједити Обећану земљу. Објашњење ове ситуације услиједиће кроз говор Анђела Господњег (2, 1–5), у коме се неуспјех Израилца у настојању да ослободе градове и територије види као посљедица израилске непослушности Богу и њихове неодлучности.

Други дио – дјеловање великих и малих судија: У другом, главном дијелу (2, 11–16 31), износи се историја судија. Овај дио почиње предговором (2, 11–3, 6) у коме се овој историјској епохи даје богословско значење тако што се епоха Исуса Навина представља као епоха вјерности Израилу Богу, а епоха судија као епоха невјере. Израилска племена су у овој епохи угрожена од хананских градова, јер су невјерна Богу и савезу. Али, када се Израил покаје и поново окрене Богу, Бог им шаље харизматичне вође, тј. судије, који успијевају да енергичним и херојским подвизима заштите народ. Овај модел „пад–казна–избављење“ је модел који се понавља у сваком приповиједању које се односи на појединог судију.

Даље се описује дјеловање тринаест судија: Готонил, Аод, Самегар, *Девора* и Варак, Гедеон и Авимелек, Тола, Јаир, Јефтај, Авесан, Елон, Авдон и Самсон. Описи њиховог дјеловања нису једнако дуги. Само шесторици судија (Готонил, Аод, *Девора* и Варак, Гедеон, Јефтај и Самсон) посвећена су опширнија приповиједања.

Трећи дио – епоха без цара: Посљедњи дио, који можемо посматрати као закључак књиге, доноси два додатка који указују на анархију која је владала у Израилу прије

успоставе монархије. Први говори о сеоби припадника Дановог племена и поријеклу Дановог светилишта (17–18), а други о злочину што су га починили становници Гаваје (19–20). Дио у коме се приказује неминовни хаос у друштву без цара чини прелаз са епохе судија на епоху монархије, која ће бити описана у наредним књигама Канона.

Питања и задаци:

1. Објасни библијски појам „судија“!
2. Која је основна богословска порука Књиге о Судијама?
3. Објасни однос Књиге о Судијама према историји (колико су приче о судијама историјски вјеродостојне)?

4. 1. Садржина Књиге о Судијама:

“Велике” судије:

Готонил (3, 7 – 11): Библијска повијест о судији Готонилу испричана је у специфичној шеми какву налазимо у цијелој Књизи о судијама: отпадништво од Бога и служење Валу повлачи казну – Бог предаје Израил у руке Хусан-Рисатајима, цара месопотамског на осам година. Израил се каје и вапи Богу за помоћ. Бог шаље избавитеља Готонила, сина Кенезова, који побеђује месопотамског цара и ослобађа народ, који ће живјети у миру наредних четрдесет година.

Аод (3, 12–31): Након Готонила и четрдесет година мира, Израил је опет почео чинити зло. Бог је зато допустио да их освоји моавски цар Еглон, уз помоћ Амонаца и Амаличана. Након осамнаест година робовања, Израил је завапио Господу и Он им шаље Аода из Венијаминовог племена, који је био љевак. Аод је убио цара Еглона тако што се послужио лукавством: отишао је у царев двор под изговором да жели да му преда дарове које му шаљу Израилци. Мач је опасао са десне стране, што је тада значило да га не жели употријебити и да долази у миру. Али, Аод је био љевак и, када је остао сам са царем, искористио је тај тренутак да га убије тако што му је забио мач у трбух. Побјегавши са мјеста убиства, дошао је међу Израилце и трубом их позвао на рат против Моаваца. Охрабрени Израилци су убили десет хиљада изненађених и уплашених Моаваца. Израилци су потом били мирни наредних осамдесет година.

Девора и Варак (4; 5): Библијска прича о Девори и Вараку спада у најпознатије библијске текстове. Она је одувijek привлачила пажњу својим изразито лијепим наративом, али и поетским карактеристикама. Први дио (4) приповиједа о борби против хананског војсковође Сисаре, а други дио (5) садржи побједничку пјесму Деворе и Варака. Овај текст спада у најстарије библијске текстове (настао у 12. в. пр. Хр.). Његов аутор је вјероватно очевидац догађаја.

И ова прича има уобичајену шему: пад–казна–спасење. Након Аодове смрти, Израил опет чини зло па их Бог предаје

у руке хананском цару Јавину, чији је војсковођа Сисара имао практично непобједиву војску и девет стотина борбених кола. Ова сила је тлачила Израил двадесет година.

У Израилу је живјела пророчица Девора, која наговара Варака из Нефталимовог племена да поведе борбу против хананске војске. Она Вараку открива Божију вољу да коначно преда Хананце Израилцима, те да ће онај ко поведе борбу против Хананца сигурно побиједити. Варак је неодлучан, али пристаје на борбу само уколико му се Девора придружи. Она пристаје, али предвиђа Вараку да побједом неће задобити славу, јер ће Бог непријатеља предати у руке једне жене.

До одлучујуће битке са моћном војском хананског војсковође Сисаре долази испод брда Тавора, на потоку Кисону. Сисарина војска се смела пред нападом Израилца, а његова кола су постала неупотребљива. Настало је бјежање Хананца пред мачем Израилца. У бјекство се дао и сам Сисара. Утекавши израилској потјери, наишао је на шатор Јаиле, жене Евера Кенејина, са којим су Хананци имали склопљен мир. Јаила га је сакрила, угостила, напила млијеком, припремила му постељу и на спавању га убила, маљем му забивши колац у сљепоочницу. Након овога, Израилци су имали мир наредних четрдесет година.

Ова прича посебно наглашава храброст жена. Девора, „мајка Израилева“ (5, 7), храбрија је од свих мушких јунака, храбрија и од Варака. Такође, легендарним убиством Сисаре Јаила постаје већи херој него било који Израилца. Бог је свој народ ослободио од тираније моћне војне силе посредством двију жена. Двије израилске жене срушиле су најмоћнију војну силу. Порука ове приче је, дакле, сљедећа: Израилци се нису ослободили захваљујући својим војним вјештинама, тактикама и способности. Они у овоме немају никакве заслуге. Ослобођење је Божије, а не људско дјело.

Гедеон (6–8): Гедеон је син Јоаса из Офре. Бог га је послао Израилцима, који су много страдали од честих пљачкашких похода Мадијанаца. Бог га је позвао преко анђела, који му се указао док је врхао пшеницу на гумну. Како би био сигуран да ће Бог бити са њим у борби против Мадијанаца, што му је обећао анђеоски Господњи, Гедеон је тражио знак. На гумно је ставио руно и затражио да сутрадан роса падне само

на руно, а да земља остане сува. Пошто се то десило, слједећи дан је тражио обрнуто – земљу ће прекрити роса, а руно ће остати суво.

Након овога, Гедеон је срушио олтар Валов који је имао његов отац, и кренуо у борбу против Мадијанаца. У борбу је, по заповијести анђела Господњег, повео само мали дио Израиљца који се бијашу одазвали, јер Бог није хтио да се народ хвали како се избавио сам, без Божије помоћи (7, 2). Борба је била успјешна. Израиљци су на крају борбе понудили Гедеону да постане насљедни цар. Он ову понуду одбија, али тражи да му свако да дио ратног плијена у злату. Пошто је то добио, направио је статуу. Писац Књиге о судијама у овоме види узрок даљег израиљског идолопоклонства и лични Гедеонов пад (8, 27). Прича се завршава податком да је Гедеон имао седамдесет синова и да је дочекао дубоку старост.

Јефтај (11, 1–12, 7): Јефтај је ванбрачни син Галада. Када је одрастао, Галадова законита дјеца су га отјерала и искључила из насљедства. Настанио се у земљи Тов. Али, када су се Израиљци нашли у опасности од напада Амонаца, галадске старјешине су дошле да Јефтаја моле за помоћ у одбрани, понудивши му да постане војвода. Он то прихвата и креће у борбу са Амонцима. Уочи борбе се завјетује Богу да ће му на жртву принијети прво што изађе из његове куће, ако побиједи Амонце. По повратку кући, након успјешне битке, у сусрет му је изашла кћерка јединица. То је значило да ће она морати да буде жртвована. Тужан, Јефтај је жртвовао своју кћер након што јој је допустио да два мјесеца оплакује своје дјевојаштво.

У наставку приповиједања, описује се Јефтајев рат против припадника Јефремовог племена, који су – љути на Јефтаја што их није звао у борбу против Амонаца – запријетили смрћу њему и његовом дому. Јефтај је заузео прелазе на Јордану, а припаднике Јефремовог племена је препознавао тако што је свакога ко би прешао Јордан тјерао да изговори ријеч „шиболет“. Припадници Јефремовог племена су изговарали „шиболет“. Свако ко би овако изговорио тражену ријеч, био је убијен на лицу мјеста.

Самсон (13–16): Прича о Самсону је најопширнија и најузбудљивија. Овдје се говори о дјелима и снази овога судије, који представљају контраст његовој слабости према женама. Ово приповиједање је лијепа народна прича, пуна ироније и сатире усмјерене ка Филистејцима. Али, прича заправо говори о Богу и Његовом старању за Израиљце. Самсонова снага је натприродна; она је дар Божији, као што је и само његово рођење од мајке нероткиње, које најављује анђеоско, приказано као Божији дар.

Самсон је из племена Данова, син Маноја који дуго није имао дјеце јер му је жена била нероткиња. Анђеоско Господње јавља се његовој жени и наговјештава јој рођење сина који ће бити назиреј, што значи да „бритва никада неће прећи преко његове главе“ (13, 5). Тако је, по ријечи Божијој, рођен Самсон, будући судија.

Када је Самсон одрастао, заљубио се у дјевојку Филистејку и затражио од оца дозволу да се њоме ожени. Иако му није било право да му се син ожени туђинком, отац пристаје и одлази са сином у дјевојчин град Тамнат. Самсон успут голим рукама убија лава. Када је други пут дошао, да се коначно ожени дјевојком, видио је да из мртвог лава излази мед. Дошавши код своје будуће жене, по ондашњим обичајима, вријеме је проводио са тридесет момака Филистејаца који су му за то и били додијелени. Њима је поставио загонетку која гласи: „Од онога који једе изиће јело, и од љутога слатко“. Загонетка се односила на лава кога је убио. Пошто нису могли да је одгонетну, Филистејци су тајно тражили од Самсонове жене да дозна рјешење и у томе су успјели. Ово је било повод за сукоб између Самсона и Филистејаца. Самсон убија тридесет људи у Аскалону, а његову жену њен отац удаје за другога. Самсон се свети Филистејцима тако што им спаљује усјеве. Филистејци, коначно, уз помоћ Јевреја успијевају да га свежу, али он кида ужад, ослобађа се помоћу магареће чељустии и убија хиљаду људи.

Али, Самсоновој снази стаће украј жена Далида у коју се јако заљубио. Он јој открива да је његова снага у коси; ако би се ошишао био би као сваки други човјек. Далида га на спавању шиша, а Филистејци га потом лако вежу и ослијепе. Тако пониженог и унакаженог, Филистејци Самсона доводе у велики двор у коме је било окупљено хиљаде људи. Самсон

овдје чини своју посљедњу освету Филистејцима: како му је коса већ почела да расте и снага да му се враћа, он руши потпорне стубове дворане убивши тако све присутне Филистејце, али и себе.

Питања и задаци:

1. Пажљиво прочитај одјелјке Књиге о судијама који описују горе наведене судије!
2. Шта је заједничко свим појединачним причама о судијама?
3. Наведи неколико карактерних особина појединих судија!
 4. Која прича из Књиге о судијама има јасно праобразно (типолошко) тумачење и значај?

5. Књига о Рут

(Наслов: јев. רוּת, *Рут*; грч. Ρούθ)

Литература: Fischer, Irmtraud, 2005, *Rut* (HThK), Freiburg (2. Aufl.); Frevel, Christian, 1992, *Das Buch Rut* (NSK.AT 6), Stuttgart; Gerleman, Gillis, 1965, *Ruth. Das Hohelied* (BK 18), Neukirchen-Vluyn; Gray, John, 1986, *Joshua, Judges, Ruth* (NCBC), Grand Rapids; Haller, Max / Galling, Kurt, 1940, *Die fünf Megilloth* (HAT 18), Tübingen; Hamlin, E. John, 1996, *Surely There Is a Future. A Commentary on the Book of Ruth* (ITC), Grand Rapids u.a.; Hertzberg, Hans Wilhelm, 1985, *Die Bücher Josua, Richter, Ruth* (ATD 9), Göttingen (6. Aufl.); Hubbard, Robert L. Jr., 1988, *The Book of Ruth* (NICOT), Grand Rapids; Lacocque, André, 2004, *Le Livre de Ruth* (CAT 21), Genf; Larkin, Katrina J.A., 1996, *Ruth and Esther*, (OTGu), Sheffield; Nielsen, Kirsten, 1997, *Ruth. A Commentary* (OTL), London; Pressler, Carolyn, 2002, *Joshua, Judges and Ruth* (Westminster Bible Companion), Louisville; Rudolph, Wilhelm, 1962, *Das Buch Ruth. Das Hohe Lied. Die Klagelieder* (KAT XVII/1-3), Gütersloh; Sakenfeld, Katharine Doob, 1999, *Ruth* (IBCTP), Louisville; Scharbert, Josef, 1994, *Rut* (NEB 33), Würzburg; Würthwein, Ernst, 1969, *Ruth* (HAT 18), Tübingen (2. Aufl.); Zakovitch, Yair, 1999, *Das Buch Rut* (SBS 177), Stuttgart; Zenger, Erich, 1986, *Das Buch Ruth* (ZBK.AT 8), Zürich; Лопухин А.П., *Толковая Библия или Комментарий на все книги Св. Писания Ветхого и Нового Завета – В трех томах*, Стокгольм, 1987 год. / Книга Руфи.

Књига о Рут је мајсторско дјело јеврејске књижевности. Ријеч је о новели (роману) у којој је помоћу описа животних перипетија једне младе жене, странкиње и удовице, приказана социјална стварност жена у једном изразито патријархалном друштву. Због тога, заједно са књигама о Јестири и Јудити, ова књига спада у тзв. женске списе Старога завјета, у којима се описује борба три жене за опстанак у свијету опасном по њих, нарочито ако су сиромашне. По томе се ова књига разликује од осталих историјских књига Старога завјета, у којима су главни ликови и носиоци Божијих обећања мушкарци (Аврам, Исак, Јаков, Мојсије, судије, цареви). Кључна порука ове књиге је да је Рута, млада и сиромашна удовица из Моава, иако странкиња, постала прамајка цара Давида, а тиме и прамајка Исуса Христа. Ни Давид ни Христос нису, дакле, „чисти“ Јевреји. С обзиром на то да је судбина једне жене основна тема књиге, многи вјерују да је и сам њен аутор била жена.

Вријеме настанка књиге: Радња ове књиге дешава се „у доба судија“ (1, 1). Али, будући да се на њеном крају налази генеалогичка линија цара Давида, јасно је да је књига написана знатно касније. Највјероватније је настала у постегзилном периоду историје Израиља (послије Вавилонског ропства), у 5. или 6. вијеку прије Христа, када је било посебно изражено

ишчекивање Месије из „Давидовог племена“. Није случајно да се прича дешава у Витлејему – Давидовом граду, у коме ће се Месија родити.

Теологија: Књига је изразито месијанска. Она није само роман о жени удовици и странкињи, већ прича о Месији. Рутина животна прича је заинтересовала аутора јер је ријеч о прамајци Давидовој, из чије лозе ће, по пророчкој ријечи и општем увјерењу Израиљаца, „изнићи“ Месија. Чини се да аутор жели да одговори на питање када ће се Месија родити. Одговор на то питање гласи: Месија ће доћи када се успостави љубав каква је описана у овој књизи.

Али, такве љубави и односа међу људима у вријеме писања ове књиге било је сасвим мало. То је вријеме послје Вавилонског ропства, када се политика коју су проводили Јездра и Немија почела претварати у политику мржње. Отуда ова књига представља протест против политике Јездра и Немије, а нарочито против њихове нетолеранције према мјешовитим браковима. Без мјешовитих бракова не би било ни Давида.

5.1. Садржина Књиге о Рут:

Књига описује живот Руте из Моава, земље на југоисточној граници Израиља, на источној обали Мртвог мора. Рута се удала за Јеврејина чији су се родитељи Нојемина и Евимелек из Витлејема доселили у Моавску долину. У одређеном тренутку ову мјешовиту јеврејско-моавску породицу задеси трагедија. Умрли су Нојеминин муж и њена оба сина, ожењени Моавкама, од којих је једна била Рута. Скрхана трагедијом и сама у туђој земљи у којој је, уз то, завладала глад, остарјела Нојемина одлучи да се врати у Витлејем, у Јудеју. Њена прва снаха остаје у Моаву, а Рута, вјерна својој свекрви, одлучује да пође са њом. Она изговара чувену реченицу: „Твоја земља је и моја земља, твој народ је и мој народ“. Рута тиме постаје прозелиткиња – дошљакиња у јеврејском народу.

Као удовице, оне нису имале никаквих прихода и биле су јако сиромашне, па је Рута била принуђена да иза жетелаца по пољима сакупља оно што би за њима остало. Овај понижавајући и тежак посао она је радила тихо, у скромности и из љубави према свекрви. Једном приликом Рута у пољу упознаје Воза, власника земље на којој је радила, а који је био рођак њеног покојног мужа. По прописима Старога завјета, Воз, као сродник њеног покојног мужа, имао је обавезу да јој буде заштитник и издржавалац. То је практично значило да буде њен муж и да свом преминулом сроднику обезбиједи потомство (левиратски брак). Прича ове књиге завршава се срећно – Воз се жени Рутом и њих двоје добијају потомство. На крају књиге се налази родослов Возовог и Рутиног потомства до цара Давида, којим се доказује да је Давид њихов потомак.

Главне идеје књиге: Као и многе друге књиге Старога завјета (нпр. Излазак), и ова описује једну типично јеврејску, библијску ситуацију – глад и сеоба у земљу гдје нема глади. То је чини правим популарним романом чија је прича блиска свима; а има и типичну структуру популарног штива (послје несреће долази избављење; прича има срећан крај и побјеђују љубав, пожртвованост и правда).

Али, ова књига је и веома провокативна. Она руши устаљена јеврејска правила. Овдје је неколико пута на пози-

тиван начин приказано понашање главних ликова приче, иако је то понашање у супротности са старозавјетним, јеврејским правилима и општеприхваћеним друштвеним нормама. Књига провоцира својим рушењем сљедећих правила:

1. Однос према странцима. Код старих Јевреја, нарочито у периоду последије Вавилонског ропства, ближњи не може бити странац. Заповијест о љубави према ближњем не односи се на странце већ на Јевреје. Странци су, зато што су многобошци, непријатељи Божији и непријатељи Божијег народа. Али, књига о Рути позитивно описује једну нејеврејку и њену вјеру, као и Возову љубав према једној странкињи. Штавише, Рута је, иако странкиња, постала прамајка Давида – омиљеног цара Јевреја, са којим су повезана сва надања овог народа.

2. Мјешовити бракови. Од времена Јездре и Немије, мјешовити бракови су код Јевреја забрањени, уз пријетњу суровим, драконским казнама. Али, Књига о Рути поставља један мјешовити брак као примјер брачне хармоније и, најважније, као брак без кога не би било ни цара Давида.

3. Удовице и њихово право наслеђства. Као у већини патријархалних средина, ни код Јевреја жене нису могле наслиједити иметак. То је значило да поставши удовице, оне постају сиротиња принуђена да проси како би се прехранила. Прича Књиге о Рути описује сву округлост и нечовјечност таквог прописа и обичаја.

4. Левиратски брак. Обичај левиратског брака у овој причи је прекршен. Воз није најближи рођак Рутиног покојног мужа. Њен муж је имао ближег рођака који је имао право на његову имовину, а тиме и на његову жену. Да би успио законски да ожени Руту, Воз је морао да откупи и имовину Рутиног покојног мужа. Књига, дакле, освјетљава мрачне стране старозавјетног левиратског брака, права које жену понекад посматра као робу која се може купити и продати.

Питања и задаци:

1. У чему се огледа месијански карактер Књиге о Рути?
2. Наброј главне личности у књизи!
3. Објасни појам левиратског брака!
4. Какав је став ове књиге према мјешовитим браковима?

6. Четири књиге о Царевима

(Прва и Друга књига Самуилова и Прва и Друга књига о Царевима)

Литература: Berges, U., 1989, Die Verwerfung Sauls. Eine thematische Untersuchung (FzB 61), Würzburg; Bietenhard, S.K. 1998, Des Königs General. Die Heerführertraditionen in der vorstaatlichen und staatlichen Zeit und die Joabgestalt in 2 Sam 2-20; 1 Kön 1-2 (OBO 163), Freiburg (Schweiz) / Göttingen; Blum, E., 2000, Ein Anfang der Geschichtsschreibung?, in: A. de Pury / T. Römer (Hg.), Die sogenannte Thronfolgegeschichte Davids. Neue Einsichten und Anfragen (OBO 176), Freiburg (Schweiz) / Göttingen, 4-38; Cook, S.A., 1899/1900, Notes on the Composition of 2Samuel, AJSL 16, 145-177; Dietrich, W., 1992, David, Saul und die Propheten. Das Verhältnis von Religion und Politik nach den prophetischen Überlieferungen vom frühesten Königtum in Israel (BWANT NF 2), 2. Auflage, Stuttgart; Dietrich, W., 1997, Die frühe Königszeit in Israel. 10. Jahrhundert v. Chr. (BE 3), Stuttgart; Dietrich, W., 2000, Das Ende der Thronfolgegeschichte, in: A. de Pury / T. Römer (Hg.), Die sogenannte Thronfolgegeschichte Davids, Neue Einsichten und Anfragen (OBO 176), Freiburg (Schweiz) / Göttingen, 38-69; Dietrich, W. (Hg.), 2004, David und Saul im Widerstreit – Diachronie und Synchronie im Wettstreit. Beiträge zur Auslegung des ersten Sameulbuches (OBO 206), Freiburg (Schweiz) / Göttingen; Dietrich, W., 2004, Art. Samuel, RGG, 4. Aufl., Band 7, 823-824; Dietrich, W. / Naumann, T., 1995, Die Samuelbücher (EdF 287), Darmstadt; Driver, S. R., 1912, Notes on the Hebrew Text and the Topography of the Books of Samuel, Second Edition, Revised and Enlarged, Oxford; Eißfeldt, O., 1931, Die Komposition der Samuelbücher, Leipzig; Fischer, A.A., 2004, Von Hebron nach Jerusalem. Eine redaktionsgeschichtliche Studie zur Erzählung von König David in II Sam 1-5 (BZAW 335), Berlin / New York; Fokkelman, J.P., 1981-1993, Narrative Art and Poetry in the Books of Samuel. A Full Interpretation Based on Stylistic and Structural Analyses, Vol. I-IV, Assen; Isser, S.J., 2003, The Sword of Goliath. David in Heroic Literature, Atlanta; Jobling, D., 1978, The Sense of Biblical Narrative. Three Structural Analyses in the Old Testament (1Samuel 13-31; Numbers 11-12, 1Kings 17-18) (JSOTS 7), Sheffield; Kaiser, O., 1990, David und Jonathan. Tradition, Redaktion und Geschichte in I Sam 16-20, EThL 66, 281-296; Klein, J., 2002, David versus Saul. Ein Beitrag zum Erzählsystem der Samuelbücher (BWANT 158), Stuttgart; Kratz, R.G., 2000, Die Komposition der erzählenden Bücher des Alten Testaments. Grundwissen der Bibelkritik, Göttingen; Лопухин А.П., Толковая Библия или Комментарий на все книги Св. Писания Ветхого и Нового Завета – В трех томах, Стокгольм, 1987 год. / Четыре книги Царств.

Увод и називи: Четири књиге о Царевима у нашој Библији носе другачије називе: Прва и Друга књига Самуилова и Прва и Друга књига о Царевима. Тај назив више одговара јеврејском оригиналу – древном јеврејском кодексу свештених списа, у којем су поменуте четири књиге биле спојене у двије цјелине: ספר שמואל „Сефер Шемуел“ (Књига Самуилова) и ספר מלכים „Сефер Мелаким“ (Књига Царева).

Јеврејски називи указују на историју везану за посљедњег судију и пророка Самуила (од његовог чудесног рођења, службе пророка и судије, па све до помазивања два јеврејска

цара: Саула и Давида), историју цара Соломона, као и царева два подијелена царства (Сјеверног и Јужног).

Подјела на четири књиге настала је приликом превода Септуагинте, када су књиге добиле и нове називе – Књиге о Царевима (ΒΑΣΙΛΕΙΩΝ). Ова подјела је доцније утицала и на јеврејску Библију – почев од XVI вијека – као и на латински превод Вулгате.

На крају ћемо још нагласити да Прва књига о Царевима носи назив Треће, док се Друга назива Четврта књига о Царевима.

Подјела (структура књига):

Прва књига о Царевима (Прва књига Самуилова):

Пророк Самуило:

Самуилово дјетињство (1–3);
Ковчег завјета у рукама Филитејаца (4–7) – уметнута епизода.

Пророк Самуило и цар Саул:

Успостављање монархије (8–12);
Почетак Сауловог царевања (13–15).

Цар Саул и цар Давид:

Давид у служби цара Саула (16, 1–19, 7);
Давидово бјекство (19, 8–21, 16);
Давид предводи групу одметника (22–26);
Давид код Филитејаца (1 Сам 27–2 Сам 1).

Друга књига о Царевима (Друга књига Са-муилова):

Цар Давид:

Давид, цар Јуде (2–4);
Давид, цар Јуде и Израилља (5–8);
Давидово царевање – дворска историја (9–20):
а) Мефивостеј (9);
б) Рат против Амонаца и Соломоново рођење (10–12);
в) Авесалом (13–20).

Додаци (21–24)

Дворска историја се наставља и завршава у 1 Цар 1–2.

Трећа књига о Царевима (Прва књига о Царевима):

Давидови насљедници (1 Цар 1–2)

Цар Соломон (3–11):

а) Соломон као мудрац (3, 1–4, 14);
б) Соломон као градитељ (4, 15–9, 25);
в) Соломон као трговац (9, 26–10, 29);
г) Мрачна страна Соломонове владавине (11).

Политички и вјерски раскол (12–13)

Историја два царства до пророка Илије (14–16)

Дио о пророку Илији (1 Цар 17–2 Цар 1):

а) Велика суша (17–18);
б) Илија на Хориву (19);
в) Арамејски ратови (20);
г) Навутејев виноград (21);
д) Нови рат са Арамејцима (22, 1–38);
ђ) Након Ахавове смрти (22, 39–1 Цар 1).

Четврта књига о Царевима (Друга књига о Царевима):

Дио о пророку Јелисеју (2 Цар 2–13):

а) Почеци (2);
б) Моавски рат (3);
в) Чуда пророка Јелисеја (4, 1–6, 7);
г) Арамејски ратови (6, 8–8, 29);
д) Историја Јујеве владавине (9–10);
ђ) Од царевања Готолије до смрти пророка Јелисеја (11–13).

Историја два царства до 721. године (14–17)

Јудејско царство (18, 1–25, 21):

- а) Цар Језекија, пророк Исаија и Асирија (18–20);
- б) Цареви Манасија и Амон (21);
- в) Цар Јосија и вјерска реформа (22, 1–23, 30);
- г) Пад Јерусалима (23, 31–25, 21).

Додаци (25, 22–30)

Извори и особине: У књигама су видљиве извјесне разлике, што упућује на већи број извора који су коришћени за њихово писање. Цјелине које говоре о установи монархије (епизоде о Саулу и Давиду), свједоче о снажном утицају касније редакције. Одсуство хронологије и уметнуте епизоде (молитва пророчице Ане, Ковчег завјета у ропству, пророци Илија и Јелисеј...), као и величање личности цара Давида, свакако припадају раду девтерономиста.

Главни извори за Књиге о Царевима су посебно наведени: Књига дјела Соломонових (1 Цар 11, 41), Дневник царева Јудиних (1 Цар 14, 29) и Дневник царева Израилевих (1 Цар 14, 19).

Прво издање књига сигурно је било врло рано – у вријеме цара Јосије, чија је владавина била пуна обећања. О томе свједочи и похвала цару, која представља нешто посебно у овим књигама (2 Цар 23, 25). Друго, касније издање (редакција) највјероватније потиче из периода ропства, и то прије 562. године (година пуштања цара Јоахина из затвора; 2 Цар 25, 27).

Тема: Посматрано историјски, књиге обрађују дужи временски период – од установе царства у Израилу, све до пропасти Јужног царства и одвођења Јевреја у Вавилонско ропство. Централно мјесто у овом бурном периоду јудејске историје заузима цар и пророк Давид – најзначајнија фигура и слика савршеног цара (очекиваног Месије).

Писац (настанак): Писцима Прве и Друге књиге Самуилове сматрају се пророци Самуило, Натан и Гад („А дјела цара Давида прва и посљедња ено су записана у књизи Самуила видиоца и у књизи Натана пророка и у књизи Гада видиоца“, 1 Дн 29, 29), који су били савременици већине догађаја. Израз који често срећемо у књигама – „до данашњег дана“ (1 Сам 5, 5; 6, 18; 9, 9; 27, 6; 2 Сам 4, 3), указује на чињеницу

да је неко од каснијих пророка допунио списе горепомнутих пророка, давши књигама њихов данашњи изглед.

Што се тиче Књига о Царевима, најранији писци су били аутори књига (Књига дјела Соломонових, Дневник царева Јудиних и Дневник царева Израилевих), на основу којих је касније извршена редакција текста који је до нас дошао. Могуће је да је поменути редакцију извршио пророк Јеремија или свештеник Јездра.

Питања и задаци:

1. На шта указују јеврејски и грчки назив књиге?
2. Који временски период ове књиге обухватају?
3. Која личност заузима централно мјесто у књигама?
4. Који су били основни извори за писање поменутих књига?

6. 1. Садржина Прве и Друге књиге о Царевима (Прва и Друга књига Самуилова)

Прва књига:

Пророк Самуило

(Јев. שמואל, *Шемуел* – „онај који слуша Господа“)

Прва књига Самуилова почиње описом догађаја чудесног рођења последњег судије и пророка Самуила. Наиме, Самуилови родитељи Елкана (из племена Левијевог) и Ана дуго година нису имали дјецу. Ана се молила Богу да јој подари дијете, које би Му по рођењу посветила. Бог је услишио њену молитву, даровавши јој сина – Самуила (испрошен од Господа). Као што је и обећала, Ана је дијете посветила на службу Скинји, која се у то вријеме налазила у Силому. Самуило је одрастао под руководством првосвештеника Илије. Бог се Самуилу јавио још као дјечаку и поручио му да ће казнити Илијеве синове, свештенике Офнију и Финеса, због тога што су својим поступцима кршили Закон и саблажњавали народ.

Када је Самуило остарио, поставио је своје синове Јоила и Авију за судије у Израиљу. Међутим, његови синови су почели примати мито и судити противно закону. Због тога су се старјешине Израилеве окупиле у Рами и тражиле од Самуила да им постави цара. Самуило ће прво тајно помазати Саула, сина Кисова из племена Венијаминовог, а касније ће на народном сабору у Миспи свечано потврдити избор Саула за цара. Након избора цара, Самуило свечано оставља службу судије у народу.

Самуило ће у Израиљу вршити и службу свештеника, тако што ће обилазити древна светилишта (Рама, Ветил, Сихем...) и приносити жртве.

Када је у рату са Филистејцима Саул примио жртву у Галгалу сам, не сачекавши Самуила, пророк је добио заповијест од Бога да тајно помаже Јесејевог најмлађег сина Давида за цара у Израиљу.

Самуило је умро у 88. години и сахрањен је у мјесту Рами, гдје је и живио.

Ковчег завјета у рукама Филистејаца (4–7):

У рату са Филистејцима, Израиљци су на своју руку понијели Ковчег завјета у борбу, мислећи да ће им то помоћи. У бици код Афека, Ковчег завјета је пао у руке Филистејаца. Илијеви синови су погинули у том окршају, а када је првосвештеник Илије сазнао за њихову смрт, пао је са столице и погинуо, чиме су се испуниле ријечи о истребљењу Илијевог дома. Филистејци су Ковчег завјета поставили у храм бога Дагона. Божијим промислом, Дагонов кип је био уништен, а народ су задесиле велике невоље (многе болести и најезде мишева). Потом су Филистејци Ковчег премјештали из града у град, а како су се невоље само умножавале, одлучили су да га врате Израиљцима. Тако је Ковчег завјета првобитно био пренесен у Вет Семес, а затим у Киријат Јарим, у дом Авинадава. Авинадавов син Елеазар био је посвећен за свештеника и чувара Ковчега завјета. Ковчег ће се налазити у Киријат Јариму све до времена цара Давида, који ће га свечано пренијети у Јерусалим.

Анина благодарна пјесма Богу – трећа библијска пјесма (2, 1–10):

У другој глави Прве књиге Самуилове, налазимо пјесму – молитву пророчице Ане, мајке Самуила пророка. Пјесма износи осјећања радости и слави побједу над непријатељима. Ана прославља Господа као Заштитника благочестивих, Који посрамљује високе и горде, а узвисује смирене: „Господ ће судити крајевима земаљским и даће снагу цару својему, и узвисиће рог помазанику својему“ (1 Сам 2, 10). По учењу светих отаца, Анина пророчка пјесма се односи на Христа и Његову Цркву. Овдје се Спаситељ свијета први пут помиње као Месија (Помазаник).

Установа царства у Израиљу:

Када је народ на сабору у Рами затражио од пророка Самуила да им постави цара – као што га имају и околни народи – Самуилу то није било по вољи. Због тога се обраћа Господу, Који му поручује да испуни жељу народну и постави им цара. Самуилову бојазан да ће поштовање цара замијенити поштовање Бога, Господ је Самуилу објаснио ријечима: „Не одба-

цише тебе него мене одбацише да не царујем над њима“ (1 Сам 8, 7). Самуило је од Бога добио и заповијест да народу објасни које привилегије и дужности ће цар имати.

Двије традиције о установи монархије:

Постоје двије основне традиције које свједоче о уставној монархији. **Антимонархистичка** (1 Сам 8; 10, 17–24; 12), која је каснијег настанка, говори о томе да је избор цара у Израиљу био противан Божијој вољи. Због тога Бог кажњава народ, шаљући громове и кишу у вријеме жетве. Међутим, Господ ипак не одбацује народ већ га штити (само ако је народ вјеран Богу). Да се избор цара противи вољи Божијој, показаће пропаст монархије, до које ће доћи неколико вијекова касније. **Монархистичка** (1 Сам 9; 10, 1–16; 11) износи извјештаје који се тичу цара Саула. Самуило је приказан као пророк (видилац), али не и као судија. Самуила Саул сусреће сасвим случајно. Резултат њиховог сусрета биће тајно помазивање Саула за цара, онако како је то од Самуила Бог тражио. Монархистичка традиција је ближа догађајима. Монархија је посљедица народног јединства, до којег долази због све веће опасности од Филистејаца. Цар је изабран помазивањем, тј. Бог га је одабрао. Ова нова служба у Израиљу настала је по узору на царства Амонаца, Моаваца и Едомаца (не од Хананеја и Филистејаца који су имали градове – државе). Ово нам свједочи да је монархија резултат развоја народне свијести свих цивилизација тог времена.

Цар Саул (гл. 8–15):

(Јев. שאול, *Шаул* – „онај који се моли“)

Први јеврејски цар, Саул био је родом из племена Венијамина. За цара га је помазао пророк Самуило, када му је овај дошао са молбом да му каже гдје су се изгубиле магарице његовог оца Киса. Бог је открио пророку да је изабрао Саула за цара, тако да га је Самуило помазао изливањем уља на главу. Пророк му је дао и три знака којим ће се потврдити његов избор, од којих је трећи био најважнији – изливање благодатних дарова Духа Светог.

Ступајући на царски престо и утврдивши власт међу Израиљцима, Саул је отпочео ратове са Филистејцима, Амон-

цима, Моавцима, Едомцима и Амаличанима. У успјешном рату са Филистејцима нарочито се истакао Саулов син Јонатан, који је сам јуришао на непријатељску војску.

Библија износи три сликовита догађаја, који су уједно били и кључни разлог да благодатни дарови Духа Светог почну нашуштати Саула. У рату са Филистејцима, Саул је у Галгалу принио жртве а да претходно није сачекао пророка Самуила како би их он благословио. Исто тако, приликом једне од побједа над истим народом, Саул је проклео свакога ко би прије вечери узео било шта од хране. Пошто је Јонатан једини прекршио заповијест, Саул је одлучио да испуни задату ријеч и погуби га. У томе га је, међутим, спријечио народ, позвавши се на Јонатанове велике ратне заслуге. У трећем случају – након којег га је зао дух почео узнемиравати – Саул се оглушио о ријечи пророка Самуила, који је наредио да у рату са Амаличанима све буде уништено као проклето и да нико не задржава ратни плијен за себе. Саул је прекршио пророкову заповијест, задржавши најбоље ратне трофеје (чак и цара Агага). Самуило је изашао пред цара Саула и укорио га због овог престапа, након чега га више никада није видио.

Бог се убрзо јавља Самуилу са заповијешћу да помаже новог цара у Израиљу, најмлађег Јесејевог сина – Давида. Књиге Самуилове нам откривају да је Давид имао двије службе на двору цара Саула: свирао му је на харфи и носио оружје.

Послије чудесне побједе над Голијатом, Давид је постао популаран у народу, што је био довољан разлог да га Саул почне прогонити. Без обзира на то што су Давид и Саулов син Јонатан били најбољи пријатељи и што је Давид био ожењен Сауловом кћерком Михалом, Саул је више пута – у нападима злог духа – покушао да убије Давида. Давид је због тога био приморан да бјежи и да се скрива. Давиду се, такође, неколико пута указала прилика да се освети Саулу, али он то није желио да учини.

Занимљив је случај и са Ендорском врачаром од које је Саул тражио савјет. Саулу се том приликом јавио дух Самуила пророка, који му је прорекао да ће већ сутрадан и он и његови синови бити код њега. То се заиста и десило у окршају са Филистејцима на Гелвујској гори. Израиљска војска је била сасвим потучена, а сва три Саулова сина су погинули у борби.

Како и сам не би пао у руке непријатељима, Саул је прво наредио свом штитоноши да га убије, а када је овај то одбио, извршио је самоубиство бацивши се на мач.

Тијела цара Саула и његових синова Филистејци су окачили на зидине града Ветсана, као трофеј. Када су становници Јависа у Галаду чули шта се десило, скинули су тијела и сахранили их у Јавису.

Друга књига:

Цар Давид

(Јев. 177, *Давид* – „драги, љубљени“)

Цар Давид је био најмлађи син Јесеја, човјека из Јудиног племена. Прије помазања за цара био је пастир у дому свога оца. Када су се благодатни дарови Духа Светога удаљили од Саула, пророк Самуило је добио заповијест од Бога да још за живота цара Саула тајно помаже Давида за цара. Послије помазивања, Давид се налазио на служби код цара Саула.

У рату са Филистејцима, када се Израилъ нашао у безизлазној ситуацији јер је филистејска армија изазвала Јевреје у двобој са дивом Голијатом, иступио је млади Давид. Божијим чудом, Давид је победио далеко јачег Голијата тако што га је убио праћком. Камен је погодио Голијата у чело и он је пао на мјесту мртав.

Саул је обећао да ће дати руку своје кћерке Михале оном ко се супротстави Голијату, а како је Давид то учинио, промијенио је обећање затраживши још стотину мртвих Филистејаца. Давид је испунио и овај царев услов, па је Михала постала његова жена.

Међутим, зао дух који је опсједао цара Саула посијао је сјеме мржње у Саулово срце, тако да је овај свакога дана тражио згодан тренутак да убије младог Давида. У више наврата, Давид је успјешно избјегавао Саулове сплетке, а у томе су му помогли и Саулов син Јонатан и кћерка Михала.

Давид је био принуђен да напусти царску службу и да бјежи. Тако је једном приликом дошао у град Нов, гдје се у то вријеме налазила Скинија. Ту га је угостио првосвештеник Ахимелех, који је Давиду и његовој пратњи дао свете хљебове јер других није било. Када је Саул чуо за овај догађај, убио

је 85 свештеника у граду Нову. Једини који је преживио ово страшно крвопролиће био је Ахимелехов син Авијатар.

Давид је уточиште затражио и у граду Гагу, код филистејског цара Ависа, гдје је чудом остао жив. Касније одлази у Јудеју, гдје му се придружују многи Јудејци који нису били задовољни Сауловом владавином. Међу њима је био и пророк Гад, као и свештеник Авијатар.

Давид је у неколико наврата имао прилику да се освети Саулу. Једном му је овај пао у руке у пустињи код Мртвог мора. Давид је тада само одсјекао крај Сауловог плашта, чиме му је показао да га је поштедио зато што је и он, попут Давида, Божији помазаник. Другом приликом, Давид се прикрао пећини у којој је Саул заноћио и украо му копље и чашу.

У рату са Филистејцима, у којем Давид није учествовао јер су га сматрали за издајника, погинуо је цар Саул заједно са својим синовима. Чувши шта се десило са Саулом и Јонатаном, Давид је туговао и оплакивао њихову смрт, а Амаличана који му је донио вијест казнио је смрћу.

Исвостеј, још један Саулов син, сматрао је да њему припада царски престо, због чега се послѣ очеве смрти прогласио за цара. Давид је покушао мирним путем да преузме власт. Међутим, Исвостеј је убрзо убијен у једној завјери, а његову главу су донијели Давиду. Давид је поступио исто као и када су му јавили за Саула и Јонатана, и гласнике казнио смрћу.

Након ових догађаја, представници свих дванаест племена су у Хеврону свечано прогласили Давида за цара, помазавши га за владара цијелог Израилъа. Давид је имао 30 година када је коначно ступио на царски престо, а владао је читавих 40 година.

Цар Давид је напосок освојио Јерусалим и ослободио га од Јевусеја, једанаесте године своје владавине, учинивши га центром свога царства. Јевусеји су били утврђени под одбрамбеном кулом која се налазила на Сиону, а коју је Давид успио освојити. Јерусалим ће постати центар религиозно-духовног живота Јевреја и добиће епитет царског – Давидовог града.

Пренос Ковчега завјета у Јерусалим (гл. 1–6):

Утврдивши Јерусалим као центар цијеле државе, Давид је одлучио да му придода још један епитет – духовни. Због тога је намјерио да пренесе Ковчег завјета, који се све вријеме налазио у Киријат Јариму. Давид је организовао велико народно славље које је пратило пренос Ковчега завјета. Чак је и цар заједно са левитима играо пред светињом. Међутим, пошто се левит Узо огријешило о светињу, додирнувши Ковчег завјета – због чега га је Господ казнио смрћу на лицу мјеста – пренос је заустављен на три мјесеца. Ковчег завјета је био смјештен у град Овид-Едом. Послије тога, Давид је приносио жртве Богу и довршио пренос Ковчега завјета у Јерусалим.

Давидова намјера да подигне храм:

Како је Скинија, усљед сталног преношења из једног светилишта у друго, одвећ била дотрајала, а узимајући у обзир чињеницу да он као цар станује у дворцу док се Ковчег завјета налази под шатором, Давид је изразио жељу да подигне храм и посвети га Богу. Због тога се обратио пророку Натану за савјет. Пророк Натан му није одмах одговорио (што је са једне стране потврда да дар пророштва не дјелује непрестано, него се Бог открива пророку по потреби), већ је тек сутрадан, примивши од Бога откривење, саопштио цару да тај посао неће извршити он већ његов син и насљедник царског престола.

„Натаново пророштво“ (гл. 7):

„Натаново пророштво“ о томе да ће Соломон изградити храм у Јерусалиму може се протумачити двојако. Поред Соломона, обећање се може тумачити у личности Месије, чији праобраз је био и цар Соломон. Соломон је изградио храм, а Месија – Христос је основао Цркву, која се неће поколебати довијека.

Давидови гријеси и казне Божије (гл. 10–24):

У вријеме Давидове владавине, а касније и у вријеме његовог сина и насљедника Соломона, границе Израилског царства су обухватале и области гдје су живјели Едомци, Моавци, Амонци и Сиријци; дакле, од Дамаска на сјеверу све до

Црвеног мора на југу. Давид је организовао војску, судство и централизацију култа. Увео је псалме у богослужење, за чије извођење је одредио хорове и музичку пратњу. Због тога ће псалми и добити име по Давиду, иако он није аутор свих 150 псалама.

У вријеме благостања, Давид ће повући потезе који ће остати запамћени као његови велики гријеси. Свакако, први од њих је била прељуба са Витсавејом – женом војводе Урија Хетејина, кога је послао на прву борбену линију јер је знао да ће ту погинути. Бог је цара опоменуо преко пророка Натана, који му је испричао причу о богатом човјеку који је од сиромаха узео једину овцу. Казна за овај Давидов преступ била је смрт првог дјетета које је добио са Витсавејом.

Други случај се збио када је један од Давидових синова – Амнон, обешчистио своју сестру Тамару. Њу је осветио њен брат Авесалом тако што је убио Амнона, а затим се крио три године због страха од Давида. Када му је Давид опростио овај преступ, Авесалом је почео да кује завјере против свога оца са намјером да преотме царски престо. Он је убрзо окупио око себе велики број присталица, тако да је Давид био приморан да напусти Јерусалим. У окршају цара Давида и Авесалома, Давидова војска је била јача, због чега је Авесалом морао да се спасава бјекством. Јашући коња, заплео се косом за гране дрвета, а војсковођа Јоав је искористио прилику и убио га. Чувши за смрт сина, Давид је горко плакао и туговао за њим.

У књизи се помиње још једна буна против цара – Севина буна, која је брзо била угушена. На крају налазимо и посљедњи Давидов гријех – пребројавање народа, због чега му је Бог преко пророка Гада понудио једну од три казне: седам гладних година, три мјесеца непријатељског пустошења или тродневно истребљење народа. Давид се одлучио за трећу казну, тако да је за три дана умрло 7. 000 Јевреја. Како је помор престао на Сиону, код гумна Орне Јевусејина, Давид је одлучио да откупи то земљиште и на њему подигне олтар. Касније ће управо на том мјесту цар Соломон подићи Јерусалимски храм.

Давид је умро у седамдесетој години живота, владајући Израиљем дугих 40 година. Сахрањен је у Јерусалиму. На царском престолу га је наслиједио његов син Соломон.

Давид је као цар и пророк праслика будућег Месије – Господа Исуса Христа. Ова традиција савршеног Месије из Давидовог племена нарочито је заживјела у постегзилској епохи, гдје се будући Спаситељ свијета очекивао као испуњење личности савршеног цара Давида.

Питања и задаци:

1. Ко је био Самуило?
2. Које двије традиције говоре о установи монархије у Израилу?
3. Какав је био однос цара Саула према Давиду?
4. О чему говори „Натаново пророштво“?
5. Који Давидови гријеси се помињу у Књигама Самуиловим?

6. 2. Садржина Треће и Четврте књиге о Царевима: (Прва и Друга књига о Царевима)

Прва књига:

Цар Соломон (гл. 1–11):

(Јев. *שְׁלֹמֹה*, *Шломо* – „мир“; грч. *Σαλωμών, Σολωμών*)

Соломон је био други син цара Давида и Витсавеје. Првобитно име, које му је Бог дао, било је Једидија („од Бога вољени“). По наговору пророка Натана и супруге Витсавеје, а како би се спријечила побуна Адоније (Адонија се првобитно прогласио за цара, што му је Соломон касније опростио под условом да то више никада не понови), цар Давид је Соломона поставио за свог насљедника. Соломон је владао Израилем пуних четрдесет година и за вријеме његовог царевања Јеврејско царство је достигло свој врхунац.

Господ му се јавио у Гаваону и питао га шта жели да му дарује. Соломон је затражио срце разумно како би могао праведно владати. Господ га је обдарио мудрошћу, али му је уз то дао и оно што Давид није тражио – богатство и славу (3, 5–14).

Први дио његове владавине одликовао се мудрошћу и правичношћу, о чему свједочи и случај са двије жене блуднице, када је мудро пресудио којој од њих припада живо, а којој мртво дијете (3, 16–28). Многи, који су чули за мудрост цара Соломона, долазили су издалека да би се лично увјерили у то. Тако је царица Савска (Македа из Сабе – Етиопије) посјетила Соломона како би га „искушала загонеткама“. Када је добила одговоре на сва постављена питања, даривала је Соломона многим драгоценостима (10, 1–13).

Још једно значајно свједочанство које нам доносе Књиге о Царевима јесте писана мудрост Соломонова. Поред дјела за која се вјерује да им је он аутор (Приче Соломонове, Књига Пророповједникова, Пјесма над пјесмама), изговорио је три хиљаде прича и хиљаду и пет пјесама (4, 32–34).

У погледу градитељства, Соломон се такође истицао међу владарима свих околних држава. Склопио је савез са тирским краљем Хирамом I, који му је био од велике помоћи

у подухватима. Највеће дјело Соломонових руку била је градња Јерусалимског храма – врхунац градитељства тог времена – који ће постати центар религиозног и националног живота Јевреја.

Поред храма, подигао је и низ значајних грађевина: краљевску палату у Офелу, тврђаву Милон (или Акра) за одбрану Јерусалима, градски водовод и др.

Велики економски процват државе био је резултат трговине и сарадње са значајним центрима (у Египту, Тиру, Арабији...). Како би обезбиједио потребне економске везе, Соломон је склапао и политичке бракове (нпр., брак са кћерком фараона).

Други дио Соломонове владавине одликује се постепеним слабљењем његове власти и пропадањем царевине. Један од кључних разлога који су до тога довели јесу многи бракови са женама туђинкама (књига износи број од 700 жена и 300 наложница: 11, 3), којима је дозволио да поштују своја локална божанства и због којих је и сам пао у идолопоклонство (11, 4–8). Све то ће довести до неколико устанака, у којима ће се издвојити Јеровоам, син Наватов из племена Јефремовог; који ће касније постати и први владар Сјеверног царства. Бог је преко пророка Ахије Силомљанина објавио да ће се након његове смрти царство раздијелити и да ће само једно племе – због заслуга цара Давида – остати уз његовог наследника.

Соломон је умро 931. године и сахрањен је у Јерусалиму, а наслиједио га је његов син Ровоам.

Јерусалимски храм:

Јерусалимски храм представља средиште израиљског религијског и националног живота у библијском добу. Од времена изградње (949. г.), па све до његовог разорења од римских легија (70. године послје Христа), доживио је двије веће обнове: једну након Вавилонског ропства (520. г.), а другу у вријеме Ирода Великог (од 37. године прије Христа до 4. године послје Христа). Отуда можемо говорити о три храма: првом – Соломоновом, другом – Зоровавељевом и трећем – Иродовом.

Извори: Поред 23 књиге Старог и 11 књига Новог зајета које говоре о храму, он се спомиње у девтероканонским

књигама и псевдоепиграфима (апокрифима), као и у дјелима јудејског философа Филона Александријског и историчара Јосифа Флавија.

Соломонов храм: Цар Давид је имао жељу да постојећу Скинију замијени грађевином, због чега је затражио савјет пророка Натана (2 Сам 7, 5–17). Пошто му је пророк саопштио да ће храм изградити његов наследник, цар Давид је одлучио да изврши све неопходне припреме за градњу храма, купивши гумно Јевусејца Орнана на гори Морији (ту је подигао и жртвеник). Уз помоћ тирског цара Хирама, цар Соломон четврте године своје владавине започиње градњу храма и завршава га за седам година (949. г.).

Храм је грађен по узору на Скинију, али знатно већих размјера. По својим димензијама, светилиште је било тачно два пута веће од скиније – зграда при земљи била је димензија 80 x 40, а висина 30 лаката. Храм се састојао из три дијела: тријема, светилишта и Светиње над светињама. По узору на египатске храмове, тријем су држала два велика бронзана стуба: Јахин и Воаз, украшени љиљанима и бадемима (1 Цар 7, 15–22). Цијела унутрашњост била је обложена богато резбареним дрветом, пресвученим златом. У Светињи над светињама, поред Ковчега завјета су постављена два велика кипа – херувима, који су крилима додиривали један другог (они су били чувари Светиње). У светилишту, поред кадионог олтара, умјесто једног сада је било седам златних свијећњака, као и десет златних столова са хљебовима предложења.

Двориште храма такође је било двоструко веће од Скинијиног. Било је подијељено на унутрашње, „свештеничко“ и спољашње двориште. Ту се налазио нови жртвеник (већи од старог), „мједно-бакрено море“ за свештеничка прања, као и десет покретних умиваоника.

Свештеничке одаје су биле поређане по спратовима са стране светилишта и нису досезале до врха храма, како би било мјеста за прозоре. Освећење Соломоновог храма било је највећа свечаност икад обављена према прописима закона (1 Цар 8). Овај храм је разорио вавилонски цар Навуходоносор приликом освајања Јерусалима 586. године (2 Цар 25, 8–18; 2 Дн 36, 18–19).

Зоровавелъев храм: Персијски цар Кир 536. године доноси едикт којим се дозвољава Јеврејима да се врате у Јудеју и подигну храм у Јерусалиму. Он им је предао дио свештених сасуда које је Навуходоносор последије пљачке храма одио у Вавилон. По повратку у Јерусалим, одмах се почело са изградњом храма (534. г.) (Језд 3, 7–13). Међутим, Самарјани су се умијешали са својим интригама, допринијевши прекиду радова на 15 година (Језд 4, 24). Упознавши се са Кировим указом, нови цар Дарије (Језд 6, 1–5) издаје другу дозволу за градњу храма, пружајући и неопходну материјалну подршку (Језд 6, 6–12). Многи старци, који су се сјећали првог храма, сада су плакали, јер нови храм није био раскошан попут Соломоновог. Пророци Агеј и Захарија су храбрили народ да истраје у градњи, наговјештавајући да ће слава другог храма превазићи славу првог и да ће Господ овдје подарити мир (Аг 2, 9) (ово пророчанство се остварило када је у храм ушао Господ Исус Христос). Храм је напосокон завршен 12. мјесеца, 6. године царавања Дарија (516. г.), последије чега је и освећен. Након тога је прослављена Пасха и празник пријесних хљебова (Језд 6, 15–22).

Овај други, Зоровавелъев храм био је знатно већи од Соломоновог (Језд 6, 3). По раскоши и слави није се могао поредити с првим храмом, јер у њему није било Ковчега завјета – видљивог знака Божијег присуства. На мјесто Ковчега завјета у Светињи над светињама био је положен камен на који је првосвештеник стављао кадионицу за Велики дан очишћења. У светилишту је био само један златни свијећњак и један сто за хљебове предложења, а у дворишту се налазио зидани жртвеник од камена (1 Мак 1, 21–28; 4, 45–51).

Безбожни цар Антиох IV Епифан је 167. године опљачкао Зоровавелъев храм, оскрнавивши га идолским жртвама (1 Мак 1, 21–28; 1, 46–47; 4, 38) и посветивши жртвеник богу Јупитеру („*гнособа опустошења*“) (1 Мак 1, 54; 2 Мак 6, 2). Храбри Макавеји су подигли устанак и протјерали Сиријце, обновивши светилиште последије трогодишњег унижења. Храм је поново освећен (1 Мак 4, 36–59), а храмовна гора је утврђена зидовима и кулама (1 Мак 4, 60; 6, 7). Као успомену на поновно подизање храма, Јуда Макавеј и израиљска заједница установили су нови празник – празник Обновљења (храма) – Ханука, који се морао славити током осам дана, почев од 25.

децембра. Овај празник се обиљежавао и у Христово вријеме (Јн 10, 22).

Током времена, храм је више пута оскрнављен: када га је Помпеј, након тромјесечне опсаде, заузео на сам Дан очишћења (68. године прије Христа) и у његовим просторијама извршио страшно крвопролиће; и када је Ирод Велики с римском војском на јуриш заузео храм и спалио неке просторије.

Иродов храм: Ирод Велики је одлучио да постојећи Зоровавелъев храм презида и начини већим. Овај посао је започео 18. године свога царавања (приближно 20. године прије Христа). Само зидање храма било је готово за годину и по дана, а предворја за осам година. У вријеме Христа, храм је био грађен већ 46 година (Јн 2, 20). Пошто Јевреји не би допустили да се Зоровавелъев храм одједном сруши, Ирод је, према њиховој жељи, уклањао дијелове старог храма према брзини изградње новог и зато се овај храм дуго времена звао *другим храмом*. Христос је учио у његовим двориштима и предсказао му пропаст онда када су ученици указивали на његову раскош (Лк 21, 5).

Овај храм, који је са својим двориштима захватао трг од једне стадије (по Ј. Флавију) или 500 квадратних лаката (Талмуд), био је изграђен терасасто, тако да је свако унутрашње двориште било уздигнутије од спољашњег. Храм се уздизао на западној страни горе и представљао је величанствен приказ. Спољно двориште, у које су могли да уђу незнабошци и они који су нечисти, било је окружено високим зидом са неколико врата. С његове три стране ишла је двострука колонада, а са четврте, јужне стране трострука колонада под кедровим кровом, који су носили мраморни стубови високи 25 лаката. Та јужна колонада, најбоља и највећа, називала се *царским портиком*. Источна колонада је називана *тријемом Соломоновим* (Јн 10, 23), вјероватно зато што је сачувана од најранијег времена. У том спољном дворишту продаване су жртвене животиње и пословали су мјењачи новца (Мт 21, 12; Јн 2, 14). Са унутрашње стране, ово двориште је било одвојено од унутрашњег дворишта храма каменим парапетом високим три лакта и терасом широком десет лаката. На овом парапету, на неколико мјеста, висиле су даске са грчким и латинским натписима упозорења, који су забрањивали нејеврејима – под

пријетњом смртне казне – да прођу даље. И сами Римљани су се с уважавањем односили према забрани.

Само мјесто храма унутар те оgrade било је са свих страна окружено зидом, који је са спољне стране био висок 40 лаката (25 м), а са унутрашње стране само 25 лаката (12, 5 м), тако да се морало улазити степеницама. Најприје се улазило у женско двориште од 155 квадратних лаката (67, 5 м²). Главна врата, која су водила у женско двориште, била су источна или Никанорова врата, прекривена коринтским бакром – називана су и Красна врата (Дап 3, 2, 10). У Светињи над светињама и даље се налазио само један камен, који је обиљежавао мјесто гдје је некада стајао Ковчег завјета. У светилишту, ближе завјеси, стајао је златни седмокраки свијећњак, а на сјеверној страни – позлаћени сто са хљебовима предложења. Изнад цијелога храма налазиле су се *горње собе*. Око храма, са три стране, била је троспратна грађевина са 38 соба. Кров храма је био раван и на њему су биле зашиљене златне шипке – шилци, како птице не би слијетале на њега и онечистиле га.

Будући поријеклом Идумејац, Ирод је зидао храм да би се додворио Јеврејима и уједно „изиграо“ пророчанство пророка Агеја (2, 7–12), који је рекао да ће слава овога бити већа од славе првога храма, јер ће се у њему појавити Очекивани. Међутим, Христос, Очекивани, заиста се у том храму појавио, само што га Јевреји нису препознали (јер су очекивали земаљског владара). Овај раскошни храм, у чијем је притвору (дворишту) проповиједао Господ Исус Христос са Апостолима, није дуго блистао у својој слави. Године 70. послје Христа, римски војсковођа Тит је разорио и храм. Напомиње се да је Тит желио да поштеди храм, али су га војници спалили до темеља. Свештени сасуди, златни сто за хљебове предложења и златни свијећњак (менора) однијети су у Рим, а њихово изобраење можемо и данас видјети на тријумфалном Титовом славолуку. На мјесту гдје се некада налазио храм данас је Омарова џамија. То је осмоугаона грађевина која се назива још и *Џамија на стијени*. Од темеља Иродовог храма остао је само западни зид, тзв. Зид плача, испред којег Јевреји узносе молитве Богу. Ради заштите храма била је подигнута тврђава *Антонија* (Дап 21, 34: *логор*) на сјевероисточном крају храма, управо на мјесту гдје су се и састајале сјеверна и западна колонада.

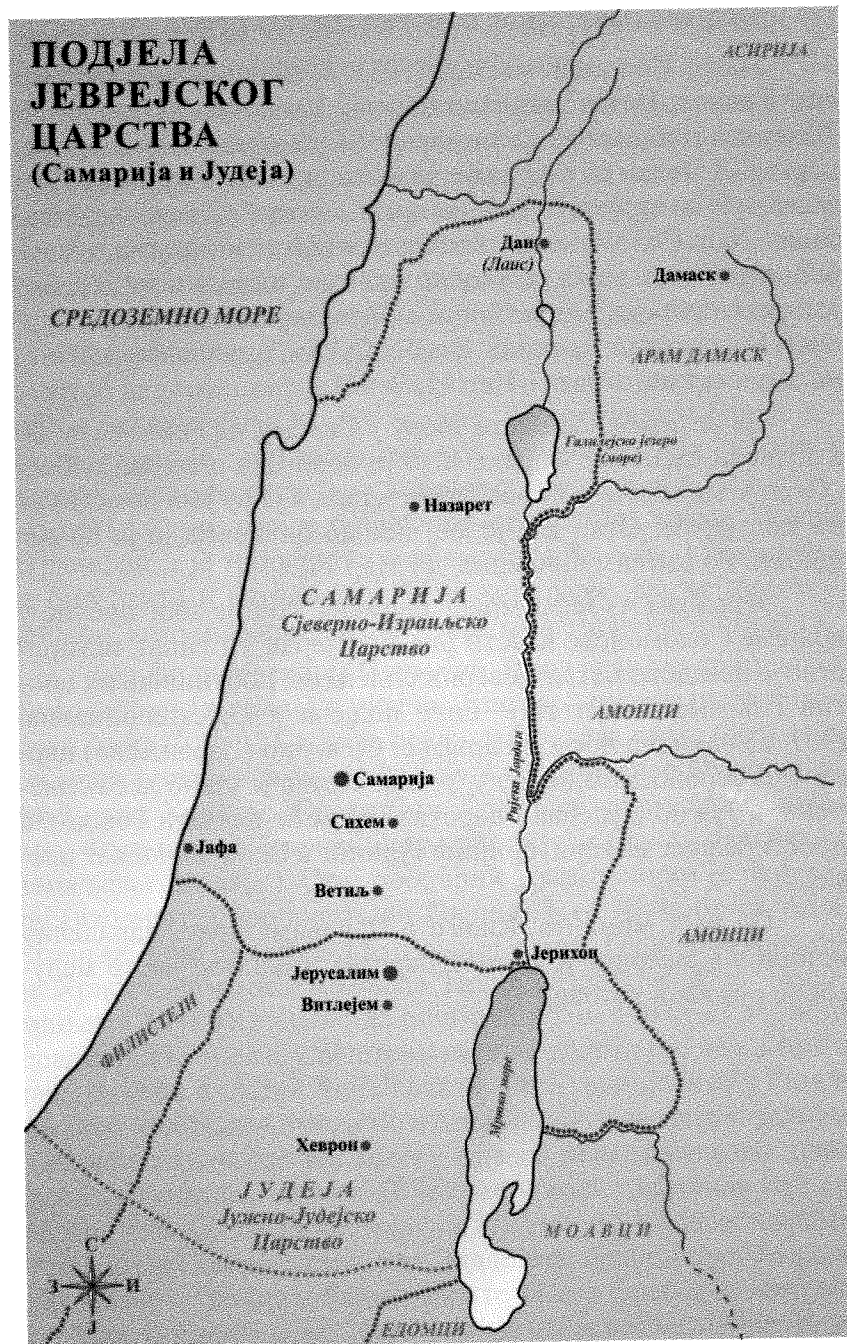
Подјела Јеврејског царства (гл. 12–14):

Након Соломонове смрти (931. г.) на власт долази његов син Ровоам. Незадовољство народа, присутно и за вријеме Давидове владавине, кулминирало је у вријеме Соломоновог царевања. Један од кључних разлога били су високи порези, захваљујући којима је финансиран „луксуз“ Соломонове државе. Због Соломонових бракова са многим женама многобошцима, због којих је уводио култове и градио идоле, Бог је преко пророка Ахије Силомљанина најавио подјелу и пропаст Израилског царства симболичким цијепањем плашта на дванаест дијелова (1 Цар 11, 9–43).

На великом народном збору у Сихему, од Ровоама су захтијевали смањење пореза, што је нови цар одлучно одбио: „Отац је мој метнуо на вас тежак јарам, а ја ћу још дометнути на ваш јарам; Отац вас је мој шибао бичевима, а ја ћу вас шибасти бодљивим бичевима“ (1 Цар 12, 11).

Јероваам из Јефремовог племена, који је због побуне у вријеме Соломонове власти био протјеран у Египат, искористио је незадовољство сјеверних племена, побунивши их против Ровоама. Резултат је била подјела јеврејских племена (931. г.) на двије посебне државе: Сјеверно (Израилско) царство са Јероваамом на челу, у чији састав је ушло десет племена, и Јужно (Јудејско) царство којим ће владати Ровоам, а простирало се на територијама Јудиног и Венијаминовог племена.

Од овог момента, Књиге о Царевима прате паралелну историју Сјеверног и Јужног царства и њихове честе међусобне сукобе и ратове.

Израдио Никола Ковач

Владари Израиљског царства:

Први владар Сјевера, **Јервоам I**, ступајући на царски престо, поред физичке, извршио је и духовну подјелу народа. Он је подигао два светилишта са два златна телета у Ветилу и Дану (древна светилишта јеврејског народа), поставивши за свештенике људе који нису били из Левијевог племена. Овим је цар онемогућио измирење људи који би на велике празнике одлазили у Јерусалимски храм. Због тог његовог гријеха, Господ је послао пророка преко којег је уништен олтар у Ветилу, а цар је опоменут чудом када му се осушила рука. Пророк Ахија је прорекао истребљење дома Јервоамовог, што се касније и десило (1 Цар 14, 1–19).

Јервоама је на царском престолу наслиједио његов син **Надав**, који је владао свега двије године. Убио га је Васа и тиме су испуњене ријечи пророка о уништењу Јервоамове царске лозе.

Васа је владао двадесет четири године, чинећи што је зло пред Господом. Бог је преко пророка Јуја саопштио цару да ће његово потомство бити истребљено.

Васу је на царском престолу наслиједио цар **Ила**, који је владао двије године. Убио га је **Зимрије**, чиме су се обистиниле ријечи пророка Јуја.

Зимрије је владао само седам дана. Тада је дошло до подјеле народа: једни су пристали уз **Тивнију**, а други уз **Амрију**. Како је било више присталица војводе Амрије, он је постављен за законитог цара. Његова заслуга је изградња града Самарије, коју је учинио центром Израиљског царства. Библија за њега каже да је чинио већа недјела од свих који су владали прије њега.

Након смрти цара Амрије, на престо долази **Ахав**. Он се оженио Језавелом, кћерком Етвала, цара Сидонског. У његово вријеме уведен је култ бога Вала и богиње Астарте. Бог је цара опоменуо преко пророка Илије, који је најавио трогодишњу сушу. Царица Језавела је због тога прогонила Божије пророке, па је пророк Илија морао да се крије. Након великог окршаја између Илије и Валових пророка, када је Бог чудесно спалио Илијину жртву (а не многобожачке жртве), на молитву пророка је поново пала киша. Језавела је још једном тражила пророка Илију да га убије. Бог се јавио Илији

на гори Хориву и рекао му да помаже Јуја за цара у Израилју. Због убиства Навутеја и отмице његовог винограда, пророк је Ахаву најавио истребљење његовог дома, као што је учинио и са домовима цара Јеровоама и цара Васе. Цар Ахав је живот окончао у рату са Сиријцима, када је био смртно рањен стријелом.

Друга књига:

Након смрти Ахава, на израилски царски престо долази његов син **Охозија**, који је владао двије године. У ово вријеме је дошло до сукоба одметнутих Моаваца и Израилја. Охозија је такође био безбожан владар, због чега му је пророк Илија прорекао скору смрт. Цар је из горње собе пропао кроз решетку, разболио се и умро.

Након смрти цара Охозије, на власт долази његов брат **Јорам**. У почетку је био побожан владар, али је касније пао у идолопоклонство. Он је такође водио дуге ратове са Моавцима.

Цар **Јуј**, кога је помазао Јелисејев ученик, напао је са војском цара Јорама и убио га. Он је наредио и да се погуби безбожна царица Језавеља, Ахавова жена. Том приликом је поубијано седамдесет Ахавових синова, чиме су се испуниле ријечи пророка Илије о уништењу Ахавовог дома. Цар Јуј је испрва радио на истребљењу многобожачког култа тако што је сакупио и поубијао све Валове пророке. Због тога му је Бог прорекао да ће његови потомци на царском престолу сједити до четвртог кољена. Међутим, Библија наглашава да Јуј ипак није одступио од гријехова Јеровоамових.

Цара Јуја је наслиједио његов син **Јоахаз**, који је владао седамнаест година. Због тога што је ходио за гријеховима Јеровоама, Господ га је предао у руке сиријском цару Азаилу.

Јоахаза је наслиједио његов син **Јоас**. Он је владао шеснаест година у Израилју, чинећи што је зло пред Господом.

Наслиједио га је **Јеровоам II**. За вријеме његове владавине, Израил је ратовао са Сиријом и освојени су градови Емат и Дамаск. Овим је уједно завршена славна историја Израилског царства, након чега су наступили дани његовог постепеног пропадања. Послије смрти Јеровоама II, на царски престо долази његов син **Захарија**, који је владао свега шест

мјесеци. Он је такође чинио зло пред Господом. Против њега је организована побуна у којој га је пред народом убио **Салум** и сјео на његов престо. Тако су се испуниле Божије ријечи цару Јују да ће до четвртог кољена сједити на престолу Израилевом.

Салум је владао само мјесец дана. Њега је убио **Менајим** и прогласио се за цара. Менајим је владао десет година у Самарији и чинио је зло пред Господом. У то вријеме је Самарију напао Тиглат-Феласар III. Менајим је асирском цару исплатио хиљаду таланата сребра, а новац је сакупио као порез од богатих Израилјаца. Израилско царство је тада постало зависно од Асирије.

Менајима је наслиједио његов син **Факија**. Владвао је двије године, такође чинећи зло пред Господом. Против њега се побунио његов војсковођа **Фекај**, који га је и убио.

Фекај је владао Израилем двадесет година, чинећи зло пред Господом. У његово вријеме је асирски цар Тиглат-Феласар освојио земље Нефталимове, преселивши народ у Асирију. Против Фекаја се побунио **Осија**, посљедњи израилски владар.

Ступивши на царски престо, Осија је био у вазалном односу према Асирији. Цар Осија је покушао да се ослободи асирског утицаја и обратио се Египту за помоћ. Овим поступком је испровоцирао асирског цара Салманасара V, који је са војском пошао на Самарију. Главни град Израилског царства је три године био под опсадом. Коначно га је освојио 721. године Салманасаров наслједник, цар Саргон II. Тиме је заувјек престало да постоји Сјеверно израилско царство. Његову пропаст су најавили пророци Исаија, Осија и Амос. Цар Осија је био заробљен, а становници Самарије преселени у разне дијелове Асирске империје. На територију некадашњег Сјеверног царства су досељени многи народи из Сирије и Вавилона. С временом ће мијешањем локалног становништва и осталих народа настати Самарјани – народ са којим ће се Јевреји често сукобљавати у каснијој историји.

Важно је напоменути да се последице Вавилонског ропства мање говори о Израилју, а јеврејски идентитет се више веже за југ – Јуду, тако да термин „Јудејац“ потискује дотадашњи термин „Израилјац“. То се дешава због тога што је Јужно царство трајало дужи од Сјеверног и што су након пада

Вавилона припадници Сјеверног царства нестали мијешањем са осталим многобожачким народима (у историји је ово познато као „нестајање десет племена“).

Пророк Илија

(Јев. 17¹⁷8, *Елијаху* – „мој Бог“)

Пророк Илија је био родом из града Тесве (из Галада). Бог га је послао безбожном израиљском цару Ахаву како би најавио глад и сушу која ће задесити народ у трајању од три године. Царица Језавеља, која се истицала по прогонству и убиствима истинитих Божијих пророка, одлучила је да се освети Илији. Зато је пророк годину дана провео код потока Хората, гдје су га хранили гавранови. Због суше, пророк одлази у град Серепту (код Сидона), у дом једне удовице. Ту чини чудо умножења брашна и уља, а касније васкрсава сина исте удовице.

Пророк Илија се истакао у окршају са Валовим пророцима на Кармилској гори, када је Бог спалио његову жртву и тиме показао истинитост Јединога Бога. Валови пророци су били поубијани на потоку Кисону, а на молитву Илијину поново је пала киша након три године суше.

Пророк је још једном био приморан да бјежи од царице Језавеље, овога пута у Вирсавеју Јудину. Ту је боравио у пећини, гдје га је хранио анђео Господњи. Пророк је затим отишао на гору Хорив и тамо, опет у пећини, провео четрдесет дана и четрдесет ноћи. Ту му се Господ јавио и рекао да помаже Азаила за цара у Сирији, Јуја у Израиљу, а Јелисеја за пророка.

Пророк Илија затим позива Јелисеја у пророчку службу симболичким бацањем свога плашта на њега. Јелисеј постаје пророк и вјерни ученик пророка Илије.

Због крађе винограда и убиства Навутеја, пророк је цару Ахаву предсказао пропаст његовог дома. Исто пророштво је поновио и Ахавовом наследнику, цару Охозују.

Након чудесног раздвајања ријеке Јордан својим плаштом, пророк Илија се вазнио на небо на огњеним колима. Свом наследнику, пророку Јелисеју, предао је плашт помоћу којег је овај касније чинио чуда.

У јудаизму и у хришћанству постоји предање да ће се пророк Илија заједно са Енохом вратити на земљу, што ће претходити Другом Доласку Христовом (срав. Мал 4, 5).

Пророк Јелисеј:

Пророк Јелисеј је био ученик пророка Илије, који га је позвао и увео у пророчку службу. Удостојио се виђења чудесног вазнесења пророка Илије на небо. У свом раду је подражавао свога учитеља, борећи се против многобоштва. Учинио је многа чуда: умножење уља удовице, васкрсење сина жене из Сунама, чишћење загађене хране, умножење хљеба, исцјељење губавог Немана и кажњавање губом Гиезија, пливање сјекире по води и др.

У вријеме када су Сиријци задуго држали у опсади град Самарију и када су због глади жене јеле своју рођену дјецу, израиљски цар Јоас је покушао да убије пророка Јелисеја, сматрајући га кривцем за несреће које се дешавају. Пророк Јелисеј је најавио да ће већ сутрадан услиједити избављење, што се и десило. Чудом се смутила сиријска армија и опсада је престала.

Чудесни карактер пророка Јелисеја огледа се и у случају када је послао двије медвједице да растргну четрдесет два дјетета која су му добацивала ријечи „ћелави, ћелави“ (2 Цар 2, 23–24).

ЦАРЕВИ И ПРОРОЦИ ЈУДЕ И ИЗРАИЉА

ЈУДЕЈА		ГОДИНЕ ПЛАЉИНИ	ИЗРАИЉ	
ПРОРОЦИ	ЦАРЕВИ		ЦАРЕВИ	ПРОРОЦИ
	Ровоам (911-913)			Ахирја 931
(Семај)	Авија (913-911)	(910-910)	Јеровоам I	
	Аса (911-870)	(910-905)	Надан	
Ахарија		(905-886)	Васа	
Ананја		(886-885)	Ила	
	Јосафат (870-843)	(885-880)	Замрије	
		(885-874)	Тиврије	
	Јорам (848-841)	(874-853)	Ахав	Јуј
	Охозиа (841)	(853-852)	Охозиа	Шанија
Јона	Готолја (841-835)	(852-841)	Јорам	(Јеансеј)
	Јоас (835-796)	(841-813)	Јуј	
		(813-798)	Јоахаз	
	Амасија (796-767)			
		(798-781)	Јоас	
	Озија (767-740)	(781-753)	Јеровоам II	
Исаија		(753-752)	Затарја	
Михај		(752)	Салум	
	Јотам (742-732)	(752-742)	Менајим	
		(742-740)	Факија	Амос
	Ахаз (732-716)	(740-732)	Фекан	Исерија
	Језекија (716-687)	(732-722)	Осија	721/722
	Манасија (687-642)			
	Амон (642-640)		<i>Пропаст Северног царства као резултат напале исраиља</i>	
	Јосија (640-609)			
	Јоахаз (609)			
Софонја	Јоаким (609-597)			
Анасум	Јоахин (597)			
Јеремија	Седекиа (597-586)			
Језекил	Гололија (586)			586
<i>Пропаст Јудиног царства као резултат напале вавилонца</i>				

Израдио Никола Ковач

Владари Јудиног царства:

Први владар Јудиног царства, племена Јудиног и Венијаминовог, био је **Ровоам**, син цара Соломона. У народном сјећању је остао запамћен као владар који је увео многобоштво. За вријеме његове владавине, египатски фараон Сисак је опљачкао Јерусалим и оскрнавио Јерусалимски храм. Односи између Јудиног и Израиљевог царства били су испуњени сталним ратовима.

Након смрти цара Ровоама, на власт долази његов син **Авија**. Авија је владао три године и наставио је са развијањем многобожачког култа, попут свога оца. Водио је успјешне ратове са Јеровоамом.

Аса је наслиједио на трону свога оца Авију. Владао је четрдесет једну годину у Јерусалиму. Истребљивао је многобожачке идоле, које бјеху начинили оци његови. Своју мајку Маху је свргао са власти, јер је и она начинила идола у лугу. Водио је ратове са израиљским царем Васом. Склопио је савез са сирским царем Вен Ададом против Израиља, а као знак пажње поклонио му је злато и сребро из ризнице Господње.

Асу је наслиједио његов син **Јосафат**. Попут свога оца, чинио је што је право пред Господом. Склопио је савез са израиљским царем Ахавом против Сиријаца. Владао је двадесет пет година у Јерусалиму. Међутим, висине још нису биле оборене, тако да је народ приносио жртве разним боговима.

Друга књига:

Послије смрти Јосафата, на царски престо долази његов старији син **Јорам**. Јорам је био ожењен Готолјом, кћерком израиљског цара Ахава. Ступајући на царски престо, поубијао је сву своју браћу. У његово вријеме одметнути Едомци су заједно са Филистејцима и Арабљанима напали Јерусалим и опљачкали га. Царска породица је одведена у ропство, а остао је једино Охозиа, Јорамов најмлађи син. Цар Јорам се разболио и умро од болести цријева, и није био сахрањен у царском гробу.

Цар **Охозиа** је владао само годину дана. Водио је ратове против сиријског цара Азаила заједно са израиљским царем Јорамом. Умро је у Мегидону од задобијених рана, када

га је копљем смртно ранио израиљски цар Јуј. Његова мајка **Готолија** је поубијала сав род царски након чега је сама почела да влада. Охозиијина сестра је спасила Охозиијиног сина Јоаса. Њега је првосвештеник Јодај шест година крио од Готолије у Дому Господњем.

Свештеник Јодај је подигао буну против Готолије, свргао је са власти и поставио **Јоаса** за цара.

Када је ступио на царски престо, Јоас је имао свега седам година. Владао је четрдесет година у Јерусалиму. Чинио је што је право пред Господом и помагао је обнову Јерусалимског храма. Након смрти свештеника Јодаја обновио је идолопоклонство. Када је сиријски цар Азаило напао Јерусалим, Јоас је купио слободу дајући злато и сребро из ризнице Дома Господњег. Убијен је у једној побуни, а за цара је постављен његов син **Амасија**.

Цар Амасија је чинио оно што је право пред Господом, али висине још увијек нису биле оборене. Водио је ратове против Едомаца и израиљског цара Јоаса. Јоас га је поразио и опљачкао Соломонов храм. Амасија је убијен у побуни, а за његовог насљедника је постављен његов син **Озија**.

Озија (Азарија) је постављен за цара када му је било шеснаест година. За вријеме своје дуге владавине чинио је што је право пред Господом. Водио је успешне ратове против Филистејаца, Арабљана и Моаваца. Господ га је казнио губом јер је покушао да присвоји свештеничку власт. Због његове болести, седам година је владао његов син **Јотам**.

Јотам је наслиједио свога оца Озију и слиједио његов примјер. Пред крај Јотамове владавине Јудеју су почели нападати израиљски цар Фекај и сиријски цар Ресин.

Јотама је наслиједио његов син **Ахаз**. Он је чинио што је зло пред Господом, а чак је и свог сина пустио кроз огањ. Због напада цара Фекаја и цара Ресина, био је принуђен да тражи помоћ асирског цара Тиглат-Феласара. Асирски цар је освојио сву земљу Нефталимову и одвео народ у ропство. Заузврат је од Ахаза добио много злата и сребра из Дома Господњег. Јудеја је за вријеме цара Ахаза постала зависна од Асирије, а народ је пао у многобоштво.

Цара Ахаза је наслиједио његов син **Језекија**. Он спада међу најпобожније јудејске владаре. Имао је двадесет пет

година када је ступио на царски престо и владао је двадесет и девет година. У својој ревности за истиниту вјеру у једнога Бога отишао је толико далеко да је наредио уништење змије од мједи. Када је одбио послушност Асирији, цар Сенахирим је са војском кренуо на Јерусалим. Како би умилостивио Асирце, Језекија им је даровао триста таланата сребра и злата из храма у Јерусалиму. По савјету пророка Исаије, одбио је захтјеве асирског цара Сенахирима. На молитву цара Језекије и пророка Исаије, анђео Господњи је побио сто осамдесет пет хиљада Асираца. Цар Сенахирим се вратио у Ниневију, гдје је убрзо био убијен. Друго чудо које се десило на молитву пророка Исаије јесте враћање сјенке на сунчаном сату као знак исцјељења цара Језекије од смртне болести.

Цара Језекију је наслиједио његов син **Манасија**. На царски престо је ступио са дванаест година, а владао је преко педесет. Био је у вазалном односу према Асирији. Под утицајем Асираца обновио је многобоштво у Јудеји, начинивши олтаре у Дому Господњем. Чак је и сина свога провео кроз огањ. У народном сјећању остао је запамћен по проливеној крви многих праведника. Талмуд износи свједочанство да је у његово вријеме мученички пострадао пророк Исаија. Цар је као заробљеник провео једно вријеме у тамници асирског цара Асурбанипала. По изласку из тамнице, покајао се за све своје гријехе. Девтероканонски додатак Друге књиге Дневника доноси потресну молитву цара Манасије.

Послије смрти цара Манасије, на царски трон долази његов син **Амон**. Он је владао свега двије године. Попут свога оца, чинио је што је зло пред Господом. Убијен је у једној побуни.

Цара Амона је наслиједио његов син **Јосија**. За цара је проглашен са свега осам година и владао је тридесет и једну годину. Он је чинио што је право пред Господом и ходио је свим путевима Давида, оца свога. Цар Јосија је остао упамћен по великој вјерској реформи коју је провео послвије владавине два многобожачка владара. Осамнаесте године своје владавине (622. г.) обновио је запуштени Јерусалимски храм. Приликом обнове храма, првосвештеник Хелкија је у темељима пронашао „књигу закона“. Када је цар Јосија чуо ријечи из ове књиге, одмах је послао првосвештеника код пророчице Олде како би сазнао даљу судбину народа. Пророчица је нај-

вила казну Јерусалиму за безбожништво, али је нагласила да се то неће десити за живота цара Јосије. Цар Јосија је очистио земљу од многобожачких култова, а народ је поучавао закону Господњем. Наредио је да се из Јерусалимског храма избаце а потом и запале сви многобожачки кипови. У Јерусалиму је након тога свечано празнована Пасха. Цар Јосија је погинуо у бици против Египћана, код Мегидона. Наслиједио га је син **Јоахаз**.

Цар Јоахаз је владао свега три мјесеца. Због савезништва са Асирцима, фараон Нехо II га је заробио и послао у Египат, гдје је и умро. На мјесто цара у Јерусалиму Египћани су поставили Јоахазовог брата Елијакима (**Јоаким**).

Будући у вазалном односу према Египту, Јоаким је увео високе порезе. У ово вријеме Вавилон постаје нова сила на Истоку, осамосталивши се 626. године од Асирије. Навуходносор је коначно разорио моћно Асирско царство и завладао свом земљом до Египта. Враћајући се из једног војног похода у Египту, заробио је цара Јоакима и одвео га у ропство у Вавилон. Ово је било прво одвођење Јевреја у Вавилонско ропство (598. г.).

Цара Јоакима је наслиједио његов син **Јоахин**. И он је владао кратко, свега три мјесеца. Цар Навуходносор га је такође одвео у Вавилон. Заједно са царем Јоакимом одведени су у ропство и многи угледни Јевреји из Јерусалима и Јудеје. Јерусалимски храм је опљачкан, а драгоцености су однесене у Вавилон. За цара у Јерусалиму Навуходносор је поставио Јоахиновог стрица Матанију, коме је дао име **Седекија**.

Седекија је био последњи јудејски цар. Када је покушао да се одметне од Вавилона, Навуходносор је са војском опколио Јерусалим (589. г.). Опсада града је трајала осамнаест мјесеци, због чега је у граду завладала глад. Јерусалим је коначно освојен, а цар Седекија је одведен у град Ривлу. Пред његовим очима су поклани сви његови синови, а Седекија је ослијепљен и у оковима одведен у Вавилон, гдје је и умро. Вавилонци су опљачкали и разорили Јерусалим. Првосвештеник Сераја и многи свештеници су поубијани. Ово је било друго одвођење у ропство, којим је коначно престало да постоји Јудејско царство.

Навуходносор је за свог управитеља у Јудеји поставио **Годолију**. Сједиште се налазило у граду Миспи. Народ је

убрзо сковао завјеру против Годолије и он је био убијен. Ово ме се јавно противио пророк Јеремија, којег су касније завјереници на силу са собом одвели у Египат.

Књиге о Царевима се завршавају податком да је вавилонски цар након тридесет и седам година ослободио јудејског цара Јоахина (око 561. г.). Ово је уједно и последњи догађај описан у Књигама о Царевима.

Питања и задаци:

1. У чему се огледала мудрост цара Соломона?
2. Реците нешто више о историји Јерусалимског храма!
3. Због чега је дошло до подјеле царства?
4. Када и како је дошло до пропасти Сјеверног царства?
5. опиши године пропасти Јудиног царства!

7. Књиге „Хронистичке историје“ Теорија о „Хронистичкој историји“

Литература: Kratz, R.G., 2000, Die Komposition der erzählenden Bücher des Alten Testaments (UTB 2157), Göttingen; Labahn, A. / Ben Zvi, E., 2003, Observations on Women in the Genealogies of 1 Chronicles 1-9, Bib. 84, 457-478; Levin, Y., 2003, Who was the Chronicler's Audience? A Hint from His Genealogies, JBL 122, 229-245; Min, K.-J., 2004, The Levitical Authorship of Ezra-Nehemiah (JSOT.S 409), London / New York; Noth, M., 1943, Überlieferungsgeschichtliche Studien. Erster Teil. Die sammelnden und bearbeitenden Geschichtswerke im Alten Testament, Halle; Pohlmann, K.-F., 1991, Zur Frage von Korrespondenzen und Divergenzen zwischen den Chronikbüchern und dem Esra/Nehemia-Buch, in: J.A. Emerton (Hg.), Congress Volume Leuven 1989 (VT.S 43), Leiden u.a., 314-330; Rad, G. von, 1930, Das Geschichtsbild des chronistischen Werkes, Stuttgart; Rad, G. von, 1971, Die levitische Predigt in den Büchern der Chronik, in: ders., Gesammelte Studien zum Alten Testament (TB 8), München, 4. Auflage, 248-261; Sæbø, M., 1981, Art. Chronistische Theologie / Chronistisches Geschichtswerk; in: Theologische Realenzyklopädie, Bd. 8, Berlin / New York, 74-87; Schaper, J., 2000, Priester und Leviten im achämenidischen Juda. Studien zu Kult- und Sozialgeschichte Israels in persischer Zeit (FAT 31), Tübingen; Schmitt, H.-Ch., 2005, Arbeitsbuch zum Alten Testament. Grundzüge der Geschichte Israels und der alttestamentlichen Schriften (UTB 2146), Göttingen; Schniedewind, W.M., 1995, The Word of God in Transition. From Prophet to Exegete in the Second Temple Period (JSOT.S 197), Sheffield; Steins, G., 1995, Die Chronik als kanonisches Abschlußphänomen. Studien zur Entstehung und Theologie von 1/2 Chronik (BBB 93), Weinheim; Steins, G., 2004, Die Bücher der Chronik. Die Bücher Esra und Nehemia, in: E. Zenger u.a., Einleitung in das Alte Testament (KST 1,1), Stuttgart u.a., 5. Auflage, 249-277; Schweitzer, S.J., 2003, Exploring the Utopian Space of Chronicles: Some Spatial Anomalies, Hermeneutics Task Force, Oxford; Tuell, S.S., 2001, First and Second Chronicles (Interpretation), Louisville, Kentucky; Welten, P., 1973, Geschichte und Geschichtsdarstellung in den Chronikbüchern (WMANT 42), Neukirchen-Vluyn; Willi, Th., 1972, Die Chronik als Auslegung. Untersuchungen zur literarischen Gestaltung der historischen Überlieferung Israels (FRLANT 106), Göttingen; Williamson, H.G.M., 1977, Israel in the Book of Chronicles, Cambridge / London / New York / Melbourne; Williamson, H.G.M., 2004b, The Temple in the Books of Chronicles, in: ders., Studies in Persian Period History and Historiography (FAT 38), Tübingen, 150-161; Zunz, L., 1832, Die gottesdienstlichen Vorträge der Juden historisch entwickelt, Berlin (Nachdruck: Hildesheim 1966)

Попут теорије о „Девтерономистичкој историји“ (DtrG), средином деветнаестог вијека почела је да се ствара теза о „Хронистичкој историји“ (ChrG). Најприје је уочена литерарна и теолошка сличност између Књига Дневника и Књига Јездре и Немије која је довела до закључка да те књиге представљају јединствен литерарни корпус чији је аутор назван „Хроничар“. Касније је Герхард фон Рад овај скуп књига назвао „Хронистичко дјело“ (chronistisches Werk), док га је Мартин Нот средином двадесетог вијека назвао „хронистичка историја“ (chronistisches Geschichtswerk), што је представљало аналогију називу „деветономистичка историја“. Сматрало се да све наведене књиге потичу од једног аутора и да су

изворно чиниле једно дјело које је раздвојено тек у току канонизације.

У последње вријеме ова теза је оспоравана и ријетки су они које је данас заступају у њеном немодификованом облику. Ипак, у склопу ове тезе указано је на значајне карактеристике текста које могу помоћи његовом тумачењу. Тако је, нпр. уочено да Књиге Дневника и Књиге Јездре и Немије припадају истој епохи развоја јеврејског језика. То, наравно, није довољно за закључак да их је написао један аутор, али њихова припадност једној епохи отвара могућност да све буду тумачене кроз један историјски контекст.

Заједнички елементи Књига Дневника и Књига Јездре и Немије

Постоје три тачке у којима се најјасније види подударност ових књига и њихово књижевно јединство:

1. Завршетак Књига Дневника (2 Дн 36, 22-23) и почетак Књига Јездре и Немије (Језд 1, 1-12) су текстови који се због своје сличности сматрају дублетима. У оба текста ријеч је о допуштењу персијског цара Кира (559-530. прије Христа) да се Јудејци врате из ропства ради подизања храма. Колика је сличност између ова два текста најбоље се види из следеће синопсе:

2 Дн 36, 22-23	Језд 1, 1-3
<p>22. Али прве године Кира, цара Персијскога, да би се испунила ријеч Господња коју рече на уста Јеремијина, подиже Господ дух Кира цара Персијскога, те огласи по свему царству својему и расписа говорећи:</p> <p>23. Овако вели Кир, цар Персијски: Сва царства земаљска дао ми је Господ Бог небески, и он ми је заповиједио да им сазидам дом у Јерусалиму у Јудеји. Ко је између вас од свега народа његова? Господ Бог његов нека буде с њим, па нек иде.</p>	<p>1. Прве године Кира, цара Персијскога, да би се испунила ријеч Господња коју рече на уста Јеремијина, подиже Господ дух Кира, цара Персијскога, те огласи по свему царству својему и расписа говорећи:</p> <p>2. Овако вели Кир, цар Персијски: Сва царства земаљска дао ми је Господ Бог небески, и он ми је заповиједио да саздам дом у Јерусалиму у Јудеји.</p> <p>3. Ко је између вас од свега народа његова? Бог небески нека буде с њим, па нек иде у Јерусалим у Јудеји, и нека зида дом Господа Бога Израилева, Бога који је у Јерусалиму.</p>

2. Велику улогу у Књигама Дневника и Књигама Јездре и Немије имају левити. Веома често се помињу у оба књижевна дјела. Међутим, постоји и разлика у представљању њихове улоге. У Језд и Нем левити су дио јерархијског, свештеничког система, док се у Књигама дневника више говори о њиховим многобројним функцијама које нису стриктно схваћене као свештеничке.

3. У обје књижевне цјелине значајно мјесто заузимају приповиједања о празницима.

Разлике између Књига дневника и Књига Јездре и Немије

Поред наведених сличности уочљиве су бројне разлике које иду у прилог све већим захтјевима да се теза о „хронистичкој историји“ потпуно одбаци.

У бројним студијама су документоване језичке различитости међу наведеним књигама. Такође, теолошке разлике су евидентне и тичу се различитог тумачења значаја храма. Док у Књигама дневника храм има централну улогу, то није случај у Књигама Јездре и Немије. Даље, друштвени и религијски ауторитети нису исти. У Књигама Јездре и Немије веома је наглашена улога „поглавара“, „кнезова“ и „свештеника“ (нпр. Нем 2, 16), док је у Књигама дневника безначајна и више наглашава „пророке“. Књиге показују различитост у представљању географских локалитета. На крају, књиге се битно разликују по питању етничког идентитета. Књиге дневника имају релативно отворен и интегративан концепт етноса, који укључује и странце и који превазилази етничке границе. Књиге Јездре и Немије, сасвим супротно, заступају етничку искључивост која је најочитија у Нем 13, односно у Немијиној политици против мјешовитих бракова.

Разлике међу Књигама Дневника и Књигама Јездре и Немије су, дакле, бројније него сличности тако да је немогуће прихватити тезу о „хронистичкој историји“ као јединственом дјелу једног аутора и једног теолошког, социолошког и историјског контекста. Оба дјела нису могла настати истовремено.

Теорије о постепеном настанку „хронистичке историје“

Евидентне сличности међу наведеним књигама у новој науци се објашњава као „редакцијско прилагођавање“. Сличности су накнадо убачене у секундарном процесу повезивања Књига дневника са Књигама Јездре и Немије.

До данас је постављено неколико могућих модела редакцијског процеса, односно настанка јединственог дјела. Најпознатији су следећи:

1. „Модел блокова“; по коме се процес настанка „хронистичке историје“ одвијао у три етапе. Најприје је настао текст који је обухватао обје Књиге Дневника, изузев првих девет глава 1 Дн, и прве три главе Прве Јездрине. Овај текст, који је изразити промонархистички и продавидовски, настао је прије 520. г. прије Христа. У другој фази наведеном тексту је, послје Јездрине мисије (послје 458 пр. Христа), додат комплетан текст Прве Јездрине и првих осам глава Књиге Немијине. У трећој фази, око 400. г. прије Христа, додати су 1 Дн 1-9 и остатак Немијине књиге.

2. „Модел слојева“; По овом моделу у књигама „Хронистичке историје“ могу се уочити два слоја: први који је настао око 300. г. прије Христа и други који је настао око 200. г. прије Христа. Други слој је допуна и обрада претходног.

3. „Модел допуна“; По овом моделу само 1 Дн 1-9 и 1 Дн 23-27 чини изворни облик дјела. Све остало су допуне из касноперсијског и ранохеленистичког периода или чак из времена Макавеја. Књиге Дневника, наиме, у књижевном и богословском смислу веома су сличне Књигама Макавејским.

Ови копмиковани модели нису једини покушаји објашњења настанка и обликовања „Хронистичке историје“. Има и таквих мишљења, као што је Нотово, да коначни облик ових књига није производ „редакцијских захвата“, већ обичног „дивљег раста“ текста. С обзиром на то да је „Хронистичка историја“ дјело написано од „учених књижевника за учене књижевнике“, Нот претпоставља да су постојале многе литерарне обраде унутар овога круга људи те да су оне постајале саставни дио књиге. Дакле, овдје је ријеч о „литерарном“, а не о „редакцијском“ процесу. Редакцијски захват је састављање већ готових, мање или више хетерогених текстова у једну

цјелину, док је литерарни процес обрада и дописивање на тему постојећег текста.

Текстуални узор Књига Дневника

Књиге дневника садрже историју монархије која је већ описана у Књигама Самуиловим и Књигама о царевима. Зато текстуални узор Књига дневника треба тражити у овом низу књига. Али, Масоретски текст 1 Сам-2 Цар показује значајне разлике према Књигама дневника. Ипак текст Књига Самуилових забиљежен у кумранској традицији (4QSam) много је ближи тексту Књига дневника. Такође, текст Септуагинте је, у овом случају, ближи Кумранском него Масоретском тексту. Кроз Књиге дневника, које за текстуални узор имају 1 Сам-2 Цар, је боље сачуван првобитни текст Књига Самуилових него у масоретској традицији.

Уз то, Књиге дневника веома често наводе, и то веома јасно, изворе за историју царстава Израиља и Јуде, нпр.: „Где, дјела Асина, прва и последња, ено записана су у Књизи о царевима Јудиним и Израиљевим“ (2 Дн 16, 11); „А остала дјела Амасијина, прва и последња, нису ли записана у Књизи о царевима Јудиним и Израиљевим?“ (2 Дн 25, 26); „А о синовима његовим и о великом порезу што би под њим, и о грађењу дома Божијега, ето, записано је у Књизи о царевима“ (2 Дн 24, 27); „А остала дјела Озијина, прва и последња, написао је пророк Исаија, син Амосов“ (2 Дн 26, 22); „А дјела цара Давида, прва и последња, ено су записана у Књизи Самуила видиоца и у књизи Натана пророка и у Књизи Гада видиоца“ (1 Дн 29, 29).

Ове стереотипне формулације којима писац Књиге дневника уводи друге библијске књиге као референтне тачке, откривају да је он имао намјеру да његова књига буде тумачење историје. Он своје библијске текстуалне узор тумачи. Књиге Дневника су својеврсна егзегеза библијских књига које „хроничар“ наводи као своје изворе, али то не значи да оне нису самостално дјело. Оне су „поново написана Библија“, или „рекапитулација“ историје Израиља.

Писац Књига дневника вјероватно користи и ванбиблијске изворе. Сматра се да се за извјештај о изградњи храма (2 Дн 3) користи један непознати текст о овој изградњи. Исти текст, наиме, користи, тзв. „Храмовни свитак“ из Кумранских рукописа (11QT 5-7).

8. Прва и Друга књига Дневника

(Наслов: јев. דברי הימים, *Дивре хајамим*; грч. Παραλειπομένων)

Литература: Ackroyd, P.R., 1991, The Theology of the Chronicler, in: ders., The Chronicler in His Age (JSOT.S 101), Sheffield, 273-289; Albertz, R., 1992, Religionsgeschichte Israels in alttestamentlicher Zeit (ATD.E 8/1-2), Göttingen; Ben Zvi, E., 1988, The Authority of 1-2 Chronicles in the Late Second Temple Period, JSP 3, 59-88; Ben Zvi, E., 1997a, The Chronicler as Historian. Building Texts, in: M.P. Graham / K.G. Hoglund / S.L. McKenzie (Hgg.), The Chronicler as Historian (JSOT.S 238), Sheffield, 132-149; Ben Zvi, E., 1997b, The Urban Center of Jerusalem and the Development of the Literature of the Hebrew Bible, in: W.G. Aufrecht / N.A. Mirau / S.W. Gauley (Hgg.), Aspects of Urbanism in Antiquity from Mesopotamia to Iretre (JSOT.S 244), Sheffield, 194-209; Ben Zvi, E., 1999, When the Foreign Monarch Speaks, in: M.P. Graham / S.L. McKenzie (Hgg.), The Chronicler as Author. Studies in Text and Texture (JSOT.S 263), Sheffield, 209-228; Berquist, J.L., 1995, Judaism in Persia's Shadow. A Socio and Historical Approach, Minneapolis Kratz, R.G., 1995, Die Suche nach Identität in der nachexilischen Theologiegeschichte. Zur Hermeneutik des chronistischen Geschichtswerkes und ihrer Bedeutung für das Verständnis des Alten Testaments, in: J. Mehlhausen (Hg.), Pluralismus und Identität (VWGT 8), Gütersloh 1995, 279-303; Kratz, R.G., 2000, Die Komposition der erzählenden Bücher des Alten Testaments (UTB 2157), Göttingen; Labahn, A. / Ben Zvi, E., 2003, Observations on Women in the Genealogies of 1 Chronicles 1-9, Bib. 84, 457-478; Labahn, A., 2003, Antitheocratic Tendencies in Chronicles, in: R. Albertz / B. Becking (Hgg.), Yahwism After the Exile. Perspectives on Israelite Religion in the Persian Era (STAR 5), Assen, 115-135; Levin, Y., 2003, Who was the Chronicler's Audience? A Hint from His Genealogies, JBL 122, 229-245; Levine, B.A., 1979, The Temple Scroll. Aspects of Its Historical Provenance and Literary Character (BASOR 232), 5-23 Noth, M., 1943, Überlieferungsgeschichtliche Studien. Erster Teil. Die sammelnden und bearbeitenden Geschichtswerke im Alten Testament, Halle; Willi, Th., 1999, Leviten, Priester und Kult in vorhellenistischer Zeit. Die chronistische Optik in ihrem geschichtlichen Kontext, in: B. Ego / A. Lange / P. Pilhofer in Zusammenarbeit mit K. Ehlers (Hgg.), Gemeinde ohne Tempel – Community without Temple. Zur Substituierung und Transformation des Jerusalemer Tempels und seines Kults im Alten Testament, antiken Judentum und frühen Christentum (WUNT 118), Tübingen, 75-98; Willi, Th., 2002, Zwei Jahrzehnte Forschung an Chronik und Esra-Nehemia, ThR 67, 61-104; Williamson, H.G.M., 1977, Israel in the Book of Chronicles, Cambridge / London / New York / Melbourne; Лопухин А.П., Толковая Библия или Комментарий на все книги Св. Писания Ветхого и Нового Завета – В трех томах, Стокгольм, 1987 год. / Две книги Паралипоменон.

Прва и Друга књига Дневника, заједно са Књигом Јездрином и Књигом Немијином, представљају једно цјеловито дјело. Поред сличности у језику и стилу писања, све горепоменуте књиге придају једнаку важност храму, родословицама и статистикама, као и летописима јудејства постегзилске епохе. Најбољи свједок овој теорији јесу посљедњи стихови Друге књиге Дневника (2 Дн 36, 22–23), који су дословно преписани на почетку Књиге Јездрине (Јез 1, 2–3а).

У јеврејском оригиналу књиге су спојене у једну. Подјела на двије књиге, која је и до нас дошла, извршена је приликом

превођења на грчки језик (Септуагинта), највјероватније по угледу на Књиге Самуилове и Књиге о Царевима. Тако се историја везана за Давида налази у Првој књизи Дневника, а историја везана за Соломона у Другој.

Називи: Јеврејски назив књиге „Дивре хајамим“ има значење „ријечи дана“ (прошли догађаји), односно летописи или хронике, што упућује на њену основну садржину. У Септуагинти налазимо нешто другачији назив, „Паралипоменон“, који би могли превести као „оно што је изостављено“ (што недостаје). Отуда и у преводу Блаженог Јеронима (Вулгати) идентичан назив као у грчком преводу. Све ово упућује на важну чињеницу да су преводиоци сматрали ове књиге допуном Књига Самуилових и Књига о Царевима. Назив у грчком преводу, који се разликује од оригинала, свједочи о томе да је назив књиге на јеврејском каснијег настанка и да књига испрва није имала натпис.

Подјела (структура књиге):

1. дио
Од Адама до цара Давида (1 Дн 1–10): 1. Таблице родословља (1–9); 2. Цар Саул (10).
2. дио
Цар Давид, утемељитељ храмовног богопоштовања (1 Дн 11–29): 1. Давидово царевање (11–14); 2. Ковчег завјета у Давидовом граду (15–25); 3. Припреме за градњу храма (21–29).
3. дио
Цар Соломон и изградња храма (2 Дн 1–9)

4. дио

Јудини цареви (2 Дн 10, 1–36, 21):

1. Прве реформе (10–27);
2. Велике реформе (28–35);
3. Пропаст монархије (36, 1–21).

Епилог

Киров указ (2 Дн 36, 22–23)

Извори: Главни извори за Књиге Дневника јесу канонске књиге Светог писма Старог завјета, почевши од Прве књиге Мојсијеве, па све до Књига о Царевима. Тако су за првих девет глава Прве књиге Дневника коришћене све старозавјетне књиге, и то у форми родослова. У наставку (1 Дн 10–2, Дн 36), од канонских књига су коришћене само Самуилове и Царева, а у тексту се наводе дословно.

Поред канонских књига, писац Прве и Друге књиге Дневника помиње и велики број књига које су изгубљене. Њих можемо подијелити на историјске и пророчке.

А) Историјски списи:

- Књига о царевима Израљевим и Јудиним (2 Дн 27, 7; 36, 8);
- Књига о царевима Јудиним и Израљевим (2 Дн 16, 11; 25, 26; 28, 26; 32, 32);
- Књига о царевима Израљевим (2 Дн 20, 34; 33, 18);
- Књига о царевима (2 Дн 24, 27).

Врло је могуће да сви ови наслови, у ствари, означавају једно исто дјело, једну верзију историје о царевима Јуде и Израља у облику Мидраша.

Б) Пророчки списи:

- Књига Самуила видиоца (1 Дн 29, 29; 2 Дн 27, 7; 36, 8);
- Књига Натана пророка (1 Дн 29, 29; 2 Дн 9, 29);
- Књига пророка Семаје и видиоца Ида (2 Дн 12, 55);
- Књига Јуја сина Ананијева (2 Дн 20, 34);
- Књиге пророчке (2 Дн 33, 19);
- Књига Гада видиоца (1 Дн 29, 29);
- Утвара Ида видиоца (2 Дн 9, 29);

- Утвара пророка Исаије (2 Дн 32, 32);
- Пророчанство Ахије Силомљанина (2 Дн 9, 29);
- Озијина дјела пророка Исаије (2 Дн 26, 22);
- Књига пророка Ида (2 Дн 13, 22).

Постоје мишљења да су ова дјела припадала једној збирци, да су била независни извори, или пак да су настала доста касније, као што је случај са апокалиптичним и апокрифним списима.

Став писца према изворима је видљив на основу поређења његовог дјела и канонских списа Старога зајета. Углавном су преузети цијели одломци из текста који му је служио као подлога. Са друге стране, примјетна је знатна слобода, нарочито у избору грађе, као и начин прилагођавања извора задатку који је себи поставио. Можемо претпоставити да је исти случај био и са неканонским – изгубљеним списима.

Тема: Централна тема књига јесте Јерусалимски храм са својим свештенством, почевши од планова градње (цара Давида), па све до повратка из Вавилонског ропства и обнове храма. Писац се нарочито осврће на личност и заслуге цара Давида као утемељивача јеврејске заједнице, тек донекле помињући најбитније представнике – владаре Јужног царства (сјеверни су изостављени).

Централно мјесто заузима Натаново пророштво (2 Сам 7), као и божански избор Давидове династије. Сјеверно царство је својом побуном окренуло леђа једином светилишту гдје се Бог могао исправно поштовати – Јерусалимском храму; што је, у ствари, свјесно одбацивање Божијег промисла. Све ово доводи до тога да аутор идеализује Давидов лик.

Писац Књига Дневника се не бави само историјом, већ покушава да из ње извуче поуку која би била од користи његовим савременицима. Његово дјело је више теологија историје него сама историја. Он покушава да успостави континуитет између прошлости и садашњости, као и да покаже како прошлост има одређено значење за садашњост. Прошлост, са свим догађајима, има за циљ да код Јевреја пробуди свијест о томе да су они Богом изабран народ и да као такви морају бити вјерни Његовом Закону.

Писац (настанак): Што се тиче времена настанка Књига Дневника, са сигурношћу можемо рећи да су написане у

тзв. постегзилском времену, око 300. године прије Христа. Језик дјела, свештено гледиште, као и хронолошко мјесто у јеврејској Библији (последње међу Списима), одговара управо времену након повратка Јевреја из ропства у Вавилону. Са друге стране, тврдње историчара да је њихов писац Јездра не могу се узети за тачне. У прилог томе иде чињеница да се у књигама помињу родословне таблице цара Давида (1 Дн 3, 19–24) до шесте генерације иза Зоровавелја (око 350. год. прије Христа). Њихов писац је највјероватније побожни јерусалимски левит, који је тијесно повезан са својом средином.

8.1. Садржина Прве и Друге књиге Дневника:

Садржина: У првом дијелу (1–9) Прве књиге Дневника, аутор износи родословне таблице које се углавном тичу Јудиног племена и Давидових потомака, левита и житеља Јерусалима. Ово је уједно и увод у други дио књиге (10–29), који је у цијелости посвећен најважнијој личности – цару Давиду. Писац вјешто избјегава мрачне епизоде из Давидовог живота (попут сукоба са царем Саулом, гријеха са Витсавејом и др.), а посебно истиче Натаново пророштво (17), које представља необорив доказ Божијег промисла; затим пренос Ковчега завјета у Јерусалим, организацију култа (13; 15–16) и припреме за градњу храма (21–29). Цар Давид је до најситнијих детаља разрадио идеју градње, оставивши своје сину да планирано спроведе у дјело.

У опису историје Соломоновог царевања, ауторова пажња је усмјерена на градњу храма (2 Дн 1–9), цареву молитву при његовом освећењу и Божија обећања као одговор на ово, најзначајније дјело људских руку.

Од периода подјеле царства, аутор сву пажњу усмјерава на јудејске царе и династију цара Давида. Заслуге царева Јудиног царства посматрају се кроз призму идеалног цара (Давида), уз нарочито наглашавање њихове вјерности или невјерности Закону. Послије пада слиједе реформе – на првом мјесту царева Језекије и Јосије. Нечисти Јосијини насљедници само убрзавају катастрофу (ропство у Вавилону), која се ипак завршава повољно за Јевреје – благодарећи указу цара Кира о обнови Јерусалимског храма.

Молитва Манасијина:

У Другој књизи Дневника, у најновијем издању Библије на српском језику (послије 36, 23), налази се молитва Манасије, цара јудејског. Овај девтероканонски додатак не налазимо у јеврејском канону и до нас је дошао преко грчког превода, због чега можемо претпоставити да је каснијег настанка. У канонском дијелу старозавјетних списа (2 Дн 33, 19) ипак налазимо свједочанство да је цар Манасија изрекао молитву у оковима асирске тамнице, сачувану у „књигама пророчким“.

Манасија је био син благочестивог цара Језекије, савременика пророка Исаије, на чију молитву је Господ избавио Јудеју и град Јерусалим од напада асирског цара Сенахирима. Будући син побожног владара, ступајући на царски престо (као дијете од 12 година), Манасија није наставио очевим стопама, већ је, највјероватније под утицајем мајке (феничанска царица Ефсива), увео поштовање многобожачких идола, подигавши олтаре Валима и начинивши лугове (2 Дн 33, 3). Он је ишао дотле да је у Јерусалимском храму поставио „резани лик шумски“, а свога сина „провео кроз огањ“ (2 Цар 21, 1–18). Према свједочанству древних Таргума и Св. Јустина Философа, цар Манасија је у својој лудости погубио и пророка Исаију. „Што учини Манасија, цар Јудин, та гадна дјела чинећи горе од свега што су чинили Амореји који прије њега бише, и наведе на гријех и Јуду гаднијем боговима својим“ (2 Цар 21, 11).

Међутим, Књиге Дневника свједоче да се цар Манасија ипак покајао за своја недјела. Будући одведен у заточеништво у Вавилон, због савеза против асирског цара Асурбанипала, цар Манасија је – окован у тамници – одбацио поштовање туђих богова и дубоко се покајао: „И кад бијаше у невољи, мољаше се Господу Богу својему и понизи се веома пред Богом оца својих“ (2 Дн 33, 12). Цар је у тамници провео око пет година, да би напослетку био ослобођен и враћен у Јерусалим (што је била права ријеткост за древне жестоке Асирце). Када се обрео на слободи, цар је избацио све ликове и туђе богове из дома Господњег, очистио олтар и принио жртве захвалне у славу Божију.

Молитва цара Манасије је прави примјер старозавјетног покајања. У њој се Манасија завјетује пред Богом да ће, ако га избави од сигурне смрти, ходити путевима правим и хвалити Га свагда и у све дане свога живота. Божија милост не познаје границе, и по ко зна који пут је потврђена истина да покајање води у сигурно спасење. Вриједност ове молитве је најбоље посвједочена чињеницом да је у хришћанском богослужењу она нашла посебно мјесто у чину Великог повечерја.

Питања и задаци:

1. На шта указују јеврејски и грчки називи књиге?
2. Наброји неке од књига које су коришћене као извори за писање!
3. На који начин књиге говоре о цару Давиду?
4. Која је основна тема у књизи?
5. У чему је вриједност молитве цара Манасије?

9. Прва књига Јездрина (Наслов: јев. עזרא , *Езра*; грч. Ἑσδράς)

Литература: Albertz, R. / Becking, B. (Hgg.), 2003, *Yahwism After the Exile. Perspectives on Israelite Religion in the Persian Era*, Assen; Bergren, T.A., 1998, *Ezra and Nehemiah Square Off in the Apocrypha and Pseudepigrapha*, in: M.E. Stone / T.A. Bergren (Hgg.), *Biblical Figures Outside the Bible*, Harrisburg, PA, 340-365; Bernett, M., 2004, *Polis und Politeia. Zur politischen Organisation Jerusalems und Jehuds in der Perserzeit*, in: S. Alkier / M. Witte (Hgg.), *Die Griechen und das antike Israel*, (OBO 201), Freiburg (Schweiz) / Göttingen 201, 73-129 Faust, A., 2003, *Judah in the Sixth Century B.C.E.: A Rural Perspective*, PEQ 135, 37-53; Grätz, S., 2004, *Das Edikt des Artaxerxes. Eine Untersuchung zum religionspolitischen und historischen Umfeld von Esra 7,12-26* (BZAW 337), Berlin / New York; Höffken, P., 1975, *Warum schwieg Jesus Sirach über Esra?*, ZAW 87, 184-201; Högglund, K.G., 1992, *Achaemenid Imperial Administration in Syria-Palestine and the Missions of Ezra and Nehemiah*, Atlanta, GA; In der Smitten, W.T., 1973, *Esra: Quellen, Überlieferung und Geschichte*, Assen; Karrer, C., 2001, *Ringens um die Verfassung Judas. Eine Studie zu den theologisch-politischen Vorstellungen im Esra-Nehemia-Buch* (BZAW 308), Berlin / New York; Kellermann, U., 1967, *Nehemia: Quellen, Überlieferung und Geschichte* (BZAW 102), Berlin; Kraft, R.A., 1979, *„Ezra“ Materials in Judaism and Christianity*, in: W. Haase (Hg.), *Principat 19.1. Religion. Judentum: Allgemeines, Palästinisches Judentum* (ANRW II.19.1), Berlin, 119-136; Kratz, R.G., 2004, *Das Judentum im Zeitalter des Zweiten Tempels* (FAT 42), Tübingen; Talshir, Z., 2003, *Synchronic Approaches with Diachronic Consequences in the Study of Parallel Redactions: First Esdras and 2 Chronicles 35-36; Ezra 1-10; Nehemiah 8*, in: R. Albertz / B. Becking (Hgg.), *Yahwism After the Exile. Perspectives on Israelite Religion in the Persian Era*, Assen, 199-218; Willi, T., 1995, *Juda – Jehud – Israel* (FAT 12), Tübingen; Williamson, H.G.M., 1985, *Ezra, Nehemiah* (WBC 16), Waco, TX; Wright, J.L., 2004, *Rebuilding Identity: The Nehemiah Memoir and Its Earliest Readers* (BZAW 348), Berlin / New York; Лопухин А.П., *Толковая Библия или Комментарий на все книги Св. Писания Ветхого и Нового Завета – В трех томах*, Стокгольм, 1987 год. / Книга Ездры.

Прва књига Јездрина јесте једна од три књиге које носе име по свештенику Јездри, а једина је која се убраја у канонске књиге Старога завјета (Друга спада у девтероканонске, а Трећа у апокрифе). У старини, ова књига је заједно са Књигом Немијином чинила једну књигу, да би касније (у хришћанству) биле раздвојене (у Вулгати оне носе назив Прва и Друга књига Јездрина). Као што је већ било ријечи, све оне (заједно са Књигама Дневника) чине једно цјеловито дјело које описује живот Јевреја у постегзилској епохи. У јеврејској Библији, најприје долазе Књига Јездрина и Немијина, а затим Књиге Дневника, што је најраније свједочанство да су ове друге, у ствари, допуна првих (Језде и Немије), оригиналних дјела.

Подјела (структура књиге):

1. дио

Први повратак из ропства у Вавилону и обнова храма (Језд 1–6):

1. глава: Киров указ о повратку и градњи храма;
2. глава: Списак повратника и прилози за обнову храма;
3. глава: Почетак обнове храма, празник Сјеница;
4. глава: Прекид градње храма због Самарјана;
5. глава: Наставак градње храма и испуњење пророштава;
6. глава: Завршетак градње храма и његово освећење.

2. дио

Други повратак из ропства у Вавилону и рад свештеника Јездре (Језд 7–10):

7. глава: Повратак под вођством свештеника Јездре;
8. глава: Списак повратника и долазак у Јерусалим;
9. глава: Тужбалица против бракова са туђинкама;
10. глава: Израилџи отпуштају жене туђинке.

Писац (настанак): Тешко је утврдити ко је написао Прву књигу Јездрину и када је она настала. Поред тога што у самој књизи нема података који би јасно указивали на то, ни у јеврејском предању нису сачувана свједочанства у вези са тим. У Талмуду, као и у дјелима Светих Отаца, за писца књиге је узиман Јездра, о чему свједоче и дијелови писани у првом лицу једнине. Похвале упућене Јездри, као и његова генеалогичка, које срећемо у књизи, могу бити дјело каснијих редактора. Занимљиво подударање посљедњих стихова Књига Дневника, које налазимо у првим стиховима Књиге Јездрине (дио који говори о Кировом указу), као и сличност у језику и стилу писања, намеће претпоставку о могућем постојању једног или групе писаца – аутора (хроничара).

Свакако да је Јездра био аутор већег дијела књиге, али – као и све књиге тзв. постегзилске епохе – и она је морала претрпјети знатну редакцију лица која су живјела нешто касније у односу на вријеме које књиге описују (300. година прије Христа).

Извори: Као и у случају Књига Дневника, и овдје је писац (хроничар) за своје дјело користио неколико извора. Главни извори су били:

1. Извјештај о Јездри (Језд 7–10): темељио се на Јездриним писаним успоменама (у првом лицу – Језд 7, 27–9, 15);
2. Дијелови писани на арамејском – халдејском језику (Језд 4, 8–6, 18; 7, 12–26): службени документи – преписке са двора персијских владара;
3. Прописи – имена или спискови повратника (Језд 2, 1–67; 8, 1–14): највјероватније су преузети из докумената који су се чували у храму.

Комбинујући горепоменуте изворе, писац (или приређивач) је на неки начин дао себи слободу да изврши одређене промјене у тексту. Тако су прекинути Јездрини мемоари (читање Закона, прослава празника Сјеница и јавно покајање народа), који би хронолошки требало да се налазе одмах по опису повратка у Јерусалим (Језд 8, 36), у потпуности пребачени у Књигу Немијину (Нем 8–9). Исти аутор је неколико стихова посветио самој личности свештеника Јездре (Језд 7, 1–11), како би нагласио његову побожност.

Тема: По својој садржини, и Јездрина и Немијина књига баве се излагањем историје обновљења јудејске општине након Вавилонског ропства, почевши од Кировог указа – дозволе Јеврејима да слободно могу да се врате у Јудеју – па све до прекида бракова са туђинкама и обнове градских зидова Јерусалима. То је отприлике период од 537. до 432. године прије Христа.

Личност свештеника Јездре: Јездра је, како сазнајемо из његове књиге, био син Сераје – потомка Арона, поглавара свештеничког. За њега се још каже да је био „књижевник вјешт закону Мојсијеву“ и у „закону Бога небескога“ (Језд 7, 6–12). За разлику од Немије, чији посао се донекле тицао питања религије, а више политичке стабилности Јудеје, свештеник Јездра је себи поставио за циљ религијску тј. вјерску реформу међу Јеврејима.

Како је потицао из свештеничке породице, Јездра је одлично познавао Закон. Он је са собом у Јерусалим донио примјерак Мојсијевог закона и царев акт (указ Артаксеркса),

по којем је Тори призната титула државног закона јеврејске заједнице.

Јездра предводи другу групу Јевреја – повратника, који су 428. године пошли из Вавилона пут Јерусалима. Важно је напоменути да је велики број учених Јевреја, који су заузимали високе положаје и послове, ипак остао у Вавилону. Два мјесеца након доласка, на празник Сјеница, Јездра је започео своју велику вјерску реформу. Након што је прочитао Закон окупљеним Јеврејима, они су се заклели да ће га се држати. Највећи проблем који је постојао били су мјешовити бракови Јевреја са туђинкама. Послије изношења тог проблема на скупштини, ствар је била радикално ријешена тако што су жене странаца и њихова дјеца били отпуштени.

Након овога, књига не помиње шта се даље дешавало са Јездром. По свједочанству Јосифа Флавија (Јудејске старине), Јездра је умро и сахрањен је у Јерусалиму. По другој верзији, он се вратио у Вавилон, гдје се и данас показује његов гроб.

Сав посао који је Јездра предузео никако не би био могућ без Немијиног усрдног залагања. Иако је писац донекле пристрасан и истиче само Јездрин рад, важно је нагласити да су обојица подједнако радили на култној и моралној реформи још увијек – под влашћу Персије – политички поробљеног јеврејског народа. Њиховом заслугом установљен је јудаизам, а Тора је управљала религијским животом Јевреја, који се одликовао поштовањем и апсолутном покорношћу закону Мојсијевом.

Рад и заслуге Јездре на формирању канона:

Личним залагањем свештеника Јездре напоскон је формиран канон – зборник свештених списа. Управо он је ангажовао учене Јевреје да прикупљају све свете списе како би их сачували од заборављања за будуће генерације.

Настанак књижевника:

Сматра се да је покрет књижевника настао у вријеме Јездре и да се изродио из праксе читања и тумачења Закона окупљеном народу. Касније ће се за потребе читања Закона градити и посебне зборнице – синагоге, у којима се тумачила Тора (вријеме римске власти и снажне јеврејске дијаспоре

на подручју Египта тј. Александрије, и древног Вавилона). Покрет књижевника постојао је све до Христовог времена.

Киров цилиндар:

Послије заузимања Вавилона, Кир је објавио декларацију, написану на бачви од глине, познату под именом *Киров цилиндар*. У њој су записане све побједи Кира Великог, сва његова милосрдна дјела, као и родословље његове краљевске линије. Киров цилиндар је откривен 1879. године у Вавилону, а данас се чува у Британском музеју. Сматра се првом повељом о људским правима, због чега су га УН превеле 1971. године на све свјетске језике. Цилиндар прописује сљедеће елементе персијске власти: религијску толеранцију, укидање ropства, те слободу избора и професије.

Дио из Цилиндра који се тиче ослобађања Јевреја из Вавилона:

Побринух се за сигурност града Вавилона и свих његових светилишта. А житељи Вавилона (...), који као да не беху под божанским старањем и који трпљаху јарам који им не беше намењен, њихове муке ублажих; ослободих их из окова. (...) Из Шуане послах назад у њихове дворе, у градове Ашур и Сузу, у Акад, у земљу Ешнуна, у град Замбан, у град Метурну, у Дер, све до граница земље гутејске, у светилишта преко реке Тигар, чији олтари беху разрушени, вратих у те крајеве све богове који ту живљаху и начиних им стална светилишта. Сакупих сав њихов народ и послах их назад у њихова насеља, а богове земље сумерске и акадске које Набонид донесе у Шуану, тако разбеснивши господара богова, њих на заповест Мардука, великога господара, вратих неоштећене у њихове одаје, у светилишта у којима су срећни. Нека сви богове које вратих у њихова светилишта сваки дан пред Белом и Набуом моле за мој дуг живот и нека помињу моја добра дела и нека кажу Мардуку, моме господу, ово: „Кир, цар који те се боји, и Камбиз, син његов, нека се они брину о нашим светилиштима до далеких дана“, а народ Вавилона нека благосиља моју владавину. Ја учиних да све земље живе у миру.

Питања и задаци:

1. Који извори су коришћени за писање књиге?
2. Који временски период обрађује књига?
3. Ко је био Јездра?
4. Ко су „књижевници“?
4. Јездрина заслуга у настанку старозавјетног канона?

9.1. Садржина Прве књиге Јездрине:

Први повратак из ропства у Вавилону и обнова храма (Језд 1–6):

1. глава: Књига Јездрина почиње Кировим указом (537. г.), којим је Јеврејима дозвољен повратак у Јудеју. Други дио царског декрета тицао се обнове разореног Јерусалимског храма, на основу којег је он могао бити обновљен. Како би охрабрио Јевреје у том послу, Кир је вратио сасуде, које је још Навуходоносор однио из Јерусалимског храма приликом освајања града (5. 400 златних и сребрних сасуда).

2. глава: Овдје налазимо списак прве групе и број повратника (42. 360 – Језд 2, 64) који су пошли из Вавилона у Јудеју под вођством кнеза Зоровавелја и свештеника Исуса. Дошавши у Јерусалим, они су дали прилоге за обнову храма.

3. глава: Кнез Зоровавелј (син Салатилон) и свештеник Исус (син Јоседеков), подижу жртвеник (олтар) на мјесту гдје се некад налазио Јерусалимски храм, приносе жртве паленице и празнују празник Сјеница. Друге године по повратку, почињу радови на обнови храма. Многи од старца који су се сјећали Соломоновог храма плакаху гледајући храм у изградњи.

4. глава: Самарјани су прекинули градњу храма (прекид је трајао 15 година), јер им Јевреји нису дозволили да учествују у пројекту обнове храма. (Будући да Самарјани настају мијешањем становника разореног Израилског царства и многобожачких народа које су Асирци населили на подручју Самарије, Јевреји су их сматрали нечистим.)

5. глава: Друге године владавине персијског цара Дарија I Великог, настављена је градња храма (520. г.). Пророци Агеј и Захарија, савременици догађаја, храбре Јевреје у обнови храма.

6. глава: Трећег дана мјесеца Адара (треће године царевања Дарија), храм је напосокон завршен, након чега је освећен и празнована је Пасха.

Други повратак из ропства у Вавилону и рад свештеника Јездре (Језд 7–10):

7. глава: Овдје налазимо опис другог повратка Јевреја, у вријеме владавине Артаксеркса, а под вођством свештеника Јездре (458. г.). Јездра је од цара добио акт на основу којег је могао несметано радити на духовној обнови народа.

8. глава: У осмој глави читамо списак повратника који су заједно за свештеником Јездром дошли у Јерусалим. Они су са собом понијели дарове за храм. По доласку у Јерусалим, примијели су жртве паљенице.

9. глава: Тужбалица против бракова са туђинкама и покајничка молитва свештеника Јездре.

10. глава: Израилјци отпуштају жене туђинке. Међу њима је било и свештеника. На крају главе налазимо и списак људи који су отпустили своје жене и дјецу.

Питања и задаци:

1. Реци нешто више о Кировом указу!
2. Ко је предводио прву и другу групу повратника из ропства?
3. Због чега је прекинута обнова храма?
4. Који пророци су храбрили народ да настави са изградњом храма?
5. Који је био основни проблем са којим се сусрео Јездра?

10. Књига Немијина (Наслов: јев. נְחֵמְיָהוּ, *Нехемија*; грч. Νεεμίας)

Литература: Bergren, T.A., 1998, Ezra and Nehemiah Square Off in the Apocrypha and Pseudepigrapha, in: M.E. Stone / T.A. Bergren (Hgg.), *Biblical Figures Outside the Bible*, Harrisburg, PA, 340-365; Carter, C.E., 1999, *The Emergence of Yehud in the Persian Period*, Sheffield; Gunneweg, A.H.J., 1987, *Nehemia (KAT XIX/2)*, Gütersloh; Kellermann, U., 1967, *Nehemia: Quellen, Überlieferung und Geschichte (BZAW 102)*, Berlin / New York; Reinmuth, T., 2002, *Der Bericht Nehemias. Zur literarischen Eigenart, traditionsgeschichtlichen Prägung und innerbiblischen Rezeption des Ich-Berichtes Nehemias (OBO 183)*, Freiburg (Schweiz) / Göttingen; Schunck, K.D., 1998-2003, *Nehemia (BK 23,2)*, Lfg. 1-3, Neukirchen-Vluyn; Wright, J.L., 2004, *Rebuilding Identity: The Nehemiah Memoir and Its Earliest Readers (BZAW 348)*, Berlin / New York; Лопухин А.П., *Толковая Библия или Комментарий на все книги Св. Писания Ветхого и Нового Завета – В трех томах, Стокгольм, 1987 год. / Книга Неемии.*

Већ је било ријечи о томе да Књига Немијина, заједно са Првом књигом Јездрином, представља једно дјело (Види опширније у уводу Прве књиге Јездрине). Књига на најбољи могући начин износи историју Јевреја тзв. постегзилске епохе, тачно наводећи имена лица – повратника и житеља обновљеног Јерусалима. Догађаји који се тичу обнове градских зидина Јерусалима, као и завјера противника, описани су на жив и оригиналан начин. Због свега тога, књига има нарочит значај за историју буђења националне свијести код Јевреја и стварање јеврејске нације.

Подјела (структура књиге):

1. дио

Рад Немије на обнови јерусалимских зидина (Нем 1–7):

1. глава: Немијина молитва због лошег стања Јерусалима и Јудеје;
2. глава: Дозвола цара Артаксеркса за обнову Јерусалима;
3. глава: Подизање градских зидина;
4. глава: Успјешан наставак радова упркос сметњама;
5. глава: Ослобађање сиромаша од државних дажбина;
6. глава: Немија успјешно избјегава сплетке и завршава градњу;
7. глава: Постављање стражара, пребројавање повратника и прилози за храм.

2. дио

Јездрина и Немијина вјерска реформа (Језд 8–13):

- 8. глава: Јездра чита Закон, обиљежавање празника Сјеница;
- 9. глава: Јавно покајање народа;
- 10. глава: Завјет народа да ће се држати Закона;
- 11. глава: Списак нових становника;
- 12. глава: Списак Левита и свештеника, освећење градских зидина;
- 13. глава: Немијин други боравак и рад у Јерусалиму.

Писац (настанак): На основу првог стиха прве главе Књиге Немијине, можемо претпоставити да је писац управо Немија. Свједочанство о Немији као писцу књиге налазимо и у Књигама Макавејским (2 Мак 2, 13). Чињеница да је већи дио књиге (од 1. до 7; и од 12. до 13. главе) писан у првом лицу, такође је важан податак за утврђивање њеног аутора. Како се у једанаестој глави (у списку нових становника у Јерусалиму и унутрашњости) помињу лица која су живјела након Немије, могуће је да поједини дијелови књиге припадају каснијој редакцији. То важи и за дио књиге од 8. до 10. главе, гдје се помиње само Јездрин рад на духовној обнови народа.

Из свега горе реченог, можемо закључити да су каснији редактори и сакупљачи јеврејских светих списа испред себе имали оригиналне записе Јездриних и Немијиних „мемоара“, које су комбиновали са осталим дјелима постегзилске епохе (Опширније у уводу Књига Дневника). Отуда сличност у садржини, језику и догађајима о којима говоре.

Извори: Анализирајући садржину књиге, можемо запазити да је аутор у писању користио више извора, као што су:

1. Немијини „мемоари“ (Нем 1–7; 11, 1–2; 12, 27–43; 13, 4–13);
2. Прописи – имена или спискови нових становника (Нем 11, 3–36; 12, 1–26): највјероватније су преузети из докумената који су се чували у храму.

Коришћење извора одговара свим књигама постегзилске епохе и то је на неки начин одлика њихових аутора. Већ смо поменули (у уводу Прве књиге Јездрине) да је писац себи дао слободу да поједине дијелове („мемоаре“) премјести. Ово

важи, нпр., за дио Јездриних „мемоара“ (Нем 8–9), као и за опис освећења јерусалимских градских зидина (Нем 12, 33–36).

Тема: Немија, као пехарник на двору цара Артаксеркса, добио је дозволу да пође у Јерусалим и обнови јерусалимске зидове. Добро утврђен град био је гарант могућности духовне обнове Јевреја. Заједно са свештеником Јездром, Немија проводи овај нимало лак посао, постављајући снажан темељ рађању јеврејске нације. Живот Јевреја у најтежем периоду њихове историје (повратак из Вавилонског ропства), вријеме је стварања јудаизма (религиозно-националног и етичког погледа на свијет), чији опис налазимо у књигама Јездриним и Књизи Немијиној.

Личност Немијина: Немија је био син Ахалијин и пехарник на двору персијског цара Артаксеркса I, што је у то вријеме било високо звање. Интересујући се за стање јеврејског народа у Јудеји, сазнао је од свога брата Ананије – посланика из Јерусалима у персијску престоницу Сузу – да јерусалимске градске зидине још увијек леже у развалинама. Користећи свој положај, издејствовао је од персијског владара дозволу за обнову зидина Јерусалима.

По повратку у Јерусалим, Немија је најприје обишао градске зидине и упознао се са ситуацијом на терену. Одмах затим је започео са радовима. Иако је имао писану дозволу, у послу су га ометали Санавалат Ороњанин (управитељ Самарије), Товија, слуга „Амонац“ (управитељ Амонаца) и Гисем Арапин (шеик сјеверозападне Арабије). Упркос завјерама, Немија је успио да обнови градске зидине тако што је пола народа радило, а друга (наоружана) половина стражарила. Након педесет два дана посао је био завршен и Јерусалим је опет насељен.

Немија је био управитељ Јудеје до 433. године, када се накратко вратио у Сузу. У његовом одсуству, појавиле су се многе злоупотребе положаја. Тако је свештеник Елијасив дозволио Товији, управитељу Амонаца да се усели у тријем Јерусалимског храма. Исто тако, старјешине су престале да дају дио за Левите, кршили су закон нерадне суботе, а појавили су се и мјешовити бракови са туђинкама. Све ово је био

довољан разлог да Немија по други пут допутује у Јерусалим и позабави се тим проблемима. Није нам познато до када је Немија остао на положају управитеља.

Поред залагања за политичку стабилност народа, Немија је током свог другог боравка у Јерусалиму ангажовао свештеника Јездру да спроведе неопходну вјерску реформу.

10.1. Садржина књиге Немијине:

Рад Немије на обнови јерусалимских зидина (Нем 1–7):

1. глава: Књига почиње молитвом Немијином због лошег стања у којем се налазио Јерусалим заједно са својим становницима. Сазнавши за то од свога брата Ананије, одлучио је да се врати у Јерусалим.

2. глава: Искористивши свој високи положај на двору, добио је дозволу од цара Артаксеркса I да отпутује у Јерусалим и обнови градске зидине. Након три дана проведена у Јерусалиму, Немија – у тајности, ноћу – на коњу обилази градске развалине. Упознавши се са правим стањем, обраћа се градским старјешинама са планом о обнови.

3. глава: Народ, под вођством својих управитеља, почиње да обнавља градске зидине. Добровољци раде на свим порушеним дијеловима.

4. глава: Чувши да Немија обнавља зидине Јерусалима, Санавалат Ороњанин (управитељ Самарије), Товија, слуга „Амонац“ (управитељ Амонаца) и Гисем Арапин (шеик сјеверозападне Арабије), буне народ против Јевреја. Чувши да се спрема завјера, Немија ангажује народ тако да једна половина обнављаше зидове, док друга половина стајаше са оружјем у одбрану зидина.

5. глава: Због високих пореза, народ је био приморан да продаје или даје у зајам своја имања, и тако измири дуговања. Сазнавши за то, Немија је ослободио сиромаше од плаћања државних дажбина.

6. глава: Да би осујетили послове Немијине на обнови Јерусалима, завјереници су слали посланике не би ли га убили незаштићеног ван града. Чак су и ангажовали пророке да лажно пророкују против њега. Успјешно избјежавши све сплетке, Немија је након педесет два дана завршио градњу.

7. глава: Када су послови били завршени, Немија је поставио градске стражаре. Пребројавши повратнике, обезбиједио је и добровољне прилоге за храм.

Јездрина и Немијина вјерска реформа (Језд 8–13):

8. глава: У другом дијелу књиге налазимо додатак (Нем 8–9) посвећен Јездриној вјерској реформи. Након што је свештеник Јездра окупљеном народу прочитао Закон, свечано је обиљежен празник Сјеница.

9. глава: Послије читања Закона, народ се јавно покајао за све своје гријехе, узнијевши хвалу Господу.

10. глава: Након молитве, свештеници су се у име народа завјетовали да ће се држати Закона.

11. глава: Овдје налазимо списак нових становника града Јерусалима и свих околних области које су населили Јевреји (уп. 1 Дн 9, 2–17).

12. глава: Наводи се списак левита и свештеника који су се вратили у Јерусалим заједно са кнезом Зоровавељем. Свечано су освећени градски зидови и постављени чувари над даровима у Јерусалимском храму.

13. глава: У последњој глави, Немија по други пут долази у Јерусалим. Како је дошло до многих злоупотреба положаја (свештеник Елијасив је дозволио Товији, управитељу Амонаца да се усели у тријем Јерусалимског храма, старјешине су престале да дају дио за левите, кршио се закон нерадне суботе, а појавили су се и мјешовити бракови са туђинкама), Немија је морао напустити Сузу и допутовати у Јерусалим. Ријешивши и ове проблеме, Немија благодари Господу за све.

Питања и задаци:

1. Ко је био Немија?
2. Шта је био Немијин задатак?
3. Како је ријешен проблем завјереника?
4. Који празник је обиљежен након Јездриног читања Закона?
5. Због чега је Немија морао поново да допутује из Сузе у Јерусалим?

11. Књига о Јестири (Јев. 1:108, *Естер*; грч. Εσθήρ)

Литература: Bardke, Hans, Luther und das Buch Esther, Tübingen 1964; Berg, Sandra A., The Book of Ester. Motifs, Themes and Structure, Missoula 1979; Brenner, Athalya, A Feminist Companion to Ester, Judith and Susanna, Sheffield 1995; Butting, Klara, Das Buch Esther. Vom Widerstand gegen Antisemitismus und Sexismus, in: Schottroff, Luise / Wacker, Marie-Theres (Hgg.), Kompendium Feministische Bibelauslegung, Gütersloh 1998, 169-179; Butting, Klara / Minnaard, Gerard / Wacker, Marie-Theres (Hgg.), Ester. Mit Beiträgen aus Judentum, Christentum, Islam, Literatur, Kunst, Wittingen 2005; Crawford, S., L.G. Greensporn (Hg.), The Book of Esther in Modern Research (JSOT.S 380), London 2003; Dommershausen, Werner, Die Esterrolle. Stil und Ziel einer alttestamentlichen Schrift, Stuttgart 1968; Herrmann, Wolfram, Ester im Streit der Meinungen (BFATAJ 4), Frankfurt/M. 1986; Hirdt, Willi, Esther und Salomé. Zum Konnex von Malerei und Dichtung im Frankreich des 19. Jahrhunderts, Tübingen 2003; Jaroš, Karl, Esther. Geschichte und Legende, Mainz 1996; Wacker, Marie-Theres, Ester. Jüdin. Königin. Retterin, in: Kath. Bibelwerk (Hg.), Bekannte und unbekante Frauen der Bibel, Stuttgart 2006; Wahl, H. M., Esther-Forschung, in: ThR 66 (2001) 103-130; Zenger, Erich, Das Buch Ester, in: Zenger, Erich (Hg.), Einleitung in das Alte Testament, Stuttgart, 5. Aufl. 2004, 302-311; Лопухин А.П., Толковая Библия или Комментарий на все книги Св. Писания Ветхого и Нового Завета – В трех томах, Стокгольм, 1987 год. / Книга Есфири.

Књига о Јестири носи наслов по својој главној јунакињи, царици Јестири, која је била јеврејско сироче усвојено од стране свога рођака Мардохеја. Живјела је у 5. вијеку прије Христа, у јеврејској дијаспори у Персији. Сплетом разних околности, описаних у овој библијској књизи, Јестира је постала жена моћног персијског цара Асвира (Ксеркс 1). Поставши тако царица, могла је посредно да утиче на судбину свога народа.

Текст: Јеврејски и грчки текст Књиге о Јестири се разликују. У грчком тексту (Септуагинти) налазимо додатке (одјељке) којих нема у јеврејском тексту. Грчка верзија је, дакле, дужа. Али и грчки текст има двије верзије – Лукијанову и Оригенову. Грчки текст углавном додаје одређене детаље и уноси литерарне поступке хеленске књижевности у ову јеврејску причу. Додатке Књизи о Јестири на грчком језику неке хришћанске заједнице убрајају у апокрифе. Занимљиво је да се у јеврејском тексту, за разлику од грчког, нигдје не спомиње Божије име.

Вријеме настанка: Радња књиге одвија се у 5. вијеку прије Христа, али је текст настао нешто касније. По јеврејској

традицији, књига је написана око 400. године прије Христа. По хришћанској традицији, такође, књига је настала прије пада Персијског царства у руке Александра Великог (330. прије Христа). Додаци на грчком језику вјероватно су настали у првом вијеку прије Христа.

Литерарне карактеристике: Књига о Јестири у литерарном смислу представља једно цјеловито, брижљиво састављено дјело. Ток описаних догађаја састоји се од успона и падова, успјеха и обрта, улоге се преокрећу (нпр., пад царице Астине, Јестирин успон, Аманов успон и жријеп против Јевреја, Мардохејева деградација, затим Јестирин успјех, Мардохејев успјех, Аманов пад, пад јеврејских непријатеља). Сплетке унутар царског двора, харема („царског женског дома“ – 2, 12), преврати – све то чини ову књигу узбудљивим романом. Драма унутар двора, која се пренијела на политичку ситуацију у царству, пала је на леђа једне жене, слично као и у другим причама Библије у којима су жене у главној улози (Јудита, Рута). Ова млада сиромашна Јеврејка постаје царица – што је само један од контраста којима књига обилује. Контрасти су врло једноставни: количина Амановог зла претвара се у количину јеврејске освете. Колико је он претјерано мрзио Јевреје, толико је претјерана била и јеврејска освета непријатељима.

Књига о Јестири има своје литерарне узорке у старијим библијским књигама. Њена садржина, односно повијест о догађајима у вези са Јестиром, подсећа на стара приповиједања о Јосифу и његовој ситуацији у Египту. Јосиф тамо постаје први до цара, а овдје Јестира постаје царица. Такође, Јестира би се могла упоређивати и са пророком Данилом, али и са догађајима из Књига Јездре и Немије и Књига Макавејских.

Иако је очигледно да је фабула ове књиге уљепшана, не треба одбацити историјску аутентичност описа догађаја у њој. Из романтичне приче израња аутентична историјска стварност. То је стварност поробљеног народа, чији опстанак зависи само од Божије милости. Књига освјетљава период у коме су Јевреји имали страшне сукобе са свијетом у којем су живјели. Аутентичност описа догађаја у овој књизи потврђује, у великој мјери, грчки историчар Херодот. То је, у ствари, опис историјских догађаја који су стављени у форму поучног романа.

11.1. Садржина Књиге о Јестири:

Библијско приповиједање Књиге о Јестири описује догађаје којима је избјегнут брижљиво планирани погром (геноцид) свих Јевреја у Персијском царству („од Индије до Етиопије“).

Цар Асвир и његово окружење дубоко су увријеђени непослушношћу царева жене Астине, која је одбила мужевљево наредбу да дође и поздрави његове госте у царском утврђењу у престоници Сузи. Цареви људи се плаше да ће царичино понашање охрабрити све жене у царству да буду једнако непослушне својим мужевима. Они зато предлажу цару да међу дјевојкама у царству себи изабере нову жену, а да стару царицу отпусти.

Младо јеврејско сироче Јестира, чији је поочим Мардохеј живио у царском граду Сузи, такође је препоручена да се прикаже цару као кандидаткиња за царицу. Њен старатељ Мардохеј јој савјетује да не открива своје јеврејско поријекло. Млада и лијепа Јестира се много допала цару и тако она постаје царица овога великог и моћног царства.

Мардохеј је и даље одржавао везу са својом покћерком Јестиром па је често, чекајући је, сједио на вратима царева двора. Једном приликом је случајно чуо разговор двојице дворјанина који су планирали завјеру против цара са циљем да га убију. Преко Јестире је ово дојавио цару и тако је завјера спријечена.

Међутим, ситуација на двору се знатно промијенила и погоршала када је цар довео осионог и бруталног Амана на функцију другог човјека у царству и пренио на њега велики дио свог царског ауторитета. Цар је имао пуно повјерење у Амана. Када би Аман излазио из двора, све слуге би му се клањале до земље. Једино Мардохеј то није чинио већ је увијек остајао усправан, што је запело за око Аману. Зато је одлучио да такво понашање казни, али казна неће бити индивидуална него колективна. Будући да је Мардохеј Јудејац, Аман – заслијепљен мржњом према овом народу – одлучи да казни све Јевреје у царству на најбруталнији начин, тако што ће их у потпуности истријебити.

Аманови сарадници су бацили жријеб (јев. „пур“ – отуда празник Пурим) да одреде датум овог великог погрома.

„И Аман рече цару Асвиру: има народ расијан и расут по народима по свим земљама царства твојега, којег су закони друкчији од закона свих народа, и не извршује закона царевих... Ако је цару угодно, да се пише да се истријебе... И разаслаше се књиге по гласницима у све земље цареве да потру, побију и истријебе све Јудејце, старо и младо, дјецу и жене у један дан, тринаестога дана дванаестога мјесеца који је мјесец Адар, и да разграбе имање њихово“ (3, 8–13).

У наставку приче Мардохеј и Јестира, дубоко тужни и забринуте, посте и моле се Богу те успијевају да убиједе цара да је његов декрет погубан не само за Јевреје него и за царство. Јестира коначно открива цару своје јеврејско поријекло, а цар читајући љетописе сазнаје да му је недавно Мардохеј спасио живот откривши завјеру. Сазнавши да је злогласни Аман злоупотребио његово повјерење, цар ће наредити да Аман буде објешен на вјешалима која је сам био припремио за Мардохеја.

Први царски декрет о погрому Јевреја није могао бити опозван. Стога Јестира и Мардохеј издају други декрет овјерен царским печатом, којим се наређује супротно од онога што је предвиђено првим: умјесто Јевреја жртве ће бити јеврејски непријатељи. Јеврејима је дозвољено да униште све своје непријатеље, управо у дан када је требало да сами буду уништени. По Мардохејевој заповијести, сви Јевреји широм царства су се окупили у градовима да би мачем убијали своје непријатеље. У самој престоници Сузи убијено је тога дана 500 људи из свих 102 провинције, као и свих десет Аманових синова. Јестира обавјештава цара да један дан за убијање није довољан те добија дозволу да се масакр настави и сутрадан, 14. Адара. У Сузи је убијено још 300 људи, а широм царства још 75. 000. Тако се планирани геноцид над Јеврејима претворио у масакр њихових непријатеља. Текст Књиге о Јестири наглашава да су Јевреји у овом масакру одољели искушењу да присвоје непријатељску имовину. Такође, текст књиге не каже ништа о томе да ли су убијани и жене и дјеца непријатеља већ говори само о побијеним мушкарцима. Обоје је (и пљачка имовине, и убијање жена и дјеце) било предвиђено првим декретом, којим је планиран масакр над Јеврејима.

Празник Пурим:

Књига се завршава упутством да се 14. и 15. Адар празнују као празник Пурим (*пур* – жријеб), када ће се сви Јевреји сјећати спасења у вријеме Мардохеја и Јестире:

„Јер Мардохеј написа ово, и разасла књиге свим Јудејцима... наређујући им да празнују дан четрнаести мјесеца Адара и петнаести дан истога мјесеца сваке године; према данима у које се смирише Јудејци од непријатеља својих и према мјесецу када им се претвори жалост у радост и туга у весеље, да те дане празнују гостећи се и веселећи се и шаљући дијелове једни другима, и сиромасима дарове“ (9, 20–22).

На овим ријечима Књиге о Јестири засновани су богати обичаји Јевреја везани за празновање овог дана. На овај празник се у синагогама чита цијела Књига о Јестири, а на сваки помен Амановог имена сви присутни (нарочито дјеца) праве велику буку уз помоћ звечки, посебно направљених за ову прилику. Име Аманово заувјек је остало симбол мржње према Јеврејима.

Богословски значај Књиге о Јестири: Иако се у јеврејском тексту ове књиге нигдје не спомиње Бог, она носи важну богословску поруку: Бог је вјеран својега народа, Он је већи и моћнији од свих владара овога свијета. Ова порука се много јасније види у грчком тексту књиге, у којем је, с друге стране, мање видљив национализам него у јеврејском. Али, и у једном и другом је наглашено да су Јевреји били прогањани зато што су посебни, зато што имају другачије законе од свих народа у царству. Они су прогањани због вјерности своје предању, због вјерности Богу. Међутим, Бог управља током израилске историје. Он није неки далеки ауторитет, већ се стара за свој народ и не оставља га на милост и немилост судбини и земаљским моћницима. Када је већ био познат план о истребљењу Јевреја, Мардохеј наговара Јестиру да искористи свој утицај на цара говорећи јој: „Ако ти заћутиш сад, доћи ће помоћ Јудејцима са друге стране“ (4, 14). Књига, дакле, носи увјерење да је истребљење народа немогуће, ма у каквој ситуацији се налазио. Бог ће сасвим сигурно хтјети и наћи начин да га спаси.

Међутим, освета Јевреја над непријатељима и њене размјере не одговарају хришћанској, новозавјетној етици – ономе што је о освети рекао Христос. Стога је ова књига кроз историју хришћанства често оспоравана и оцјењивана као књига без нарочите богословске релевантности. Нарочито у протестантском хришћанству, књига је схватана као народна јеврејска прича, етнички мит који Бога и не помиње. Сматрана је сувише националистичком, насилном, неморалном. Неки су је погрдно назвали „погром антисемита“, а посебно је у двадесетом вијеку коришћена као оправдање за мржњу према Јеврејима. (У вријеме нацизма холокауст је често подругљиво називан „Амановом осветом“.)

Ипак, ниједна библијска књига није толико нагласила темељну тврдњу старозавјетне теологије – Божију трансцендентност. Већ самим тим што се Бог и не помиње – Бог је приказан као Биће које је сасвим друго у односу на све што постоји. Непомињање Божијег имена је програмско – оно има за циљ да нагласи Божије ћутање. По специфичном схватању Бога које налазимо у Јестири – Бог ћути. Његово лице је сакривено од људи (Понз 32, 20). Али, ово Божије ћутање и сакривеност не значе и одсутност. Бог у овом случају говори, дјела и открива се преко Јестире и Мардохеја. Бог никада неће оставити свој народ. Послаће им избављење у лику великих људи какви су били Јестира и Мардохеј.

Питања и задаци:

1. Наброј главне личности Књиге о Јестири!
2. Објасни историјски контекст ове књиге!
3. Како Књига о Јестири може имати било какав богословски значај ако се у њој Божије име готово и не помиње?
4. Која је личност двадесетог вијека често повезивана са Аманом из Књиге о Јестири?

12. Девтероканонске књиге Старога завјета

Литература: Otto Kaiser: Grundriss der Einleitung in die kanonischen und deuterokanonischen Schriften des Alten Testaments, 3 Bände; Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh 1992 / 1994; Franz Graf-Stuhlhofer: Das betende Volk Gottes vor Jesu erstem Kommen. Die große Bedeutung des Gebets in den Deuterokanonika. In: Erbe und Auftrag. Benediktinische Monatsschrift Nr. 76 (2000), S. 149–152; Andreas Hahn: Canon Hebraeorum – Canon Ecclesiae: Zur deuterokanonischen Frage im Rahmen der Begründung alttestamentlicher Schriftkanonizität in neuerer römisch-katholischer Dogmatik. Lit, Münster et al. 2009, (= Studien zu Theologie und Bibel, Band 2, zugleich Dissertation an der Universität Löwen (Belgien) 2005); Лопухин А.П., Толковая Библия или Комментарий на все книги Св. Писания Ветхого и Нового Завета – В трех томах, Стокгольм, 1987 год.

Књиге Старога завјета – свештена историја древног Израилља – настајале су у дужем временском периоду (нешто више од хиљаду година). Све су биле писане на древном јеврејском језику, осим појединих дијелова Књиге пророка Данила и Књиге Јездрина (као и неколико ријечи у Књизи Постања и Књизи пророка Јеремије), које су настале на арамејском језику (говорни језик Јевреја у периоду од повратка из Вавилонског ропства, па до првих вијекова послје Христа).

У периоду од 3. до 2. вијека прије Христа, јеврејска Библија је преведена на грчки језик. Предање које налазимо у Аристеевом писму свједочи да су преводиоци били седамдесеторица (или седамдесет двојица) мудрих старца – тумача, због чега превод носи име Септуагинта (Александријски, LXX или „Превод седамдесеторице“). Поред светих списа јеврејског канона, у преводу Септуагинте се нашло још неколико књига: Књига о Јудити, Товиту, Премудрости Соломонове, Премудрости Исуса сина Сирахова, Посланица Јеремијина, Књига пророка Варуха, Књиге Макавејске, Књига Јездрина (разликује се од истоимене књиге јеврејског канона) и 151. псалам (апокриф). Неке од њих биле су преводи са јеврејског (нпр. Премудрости Исуса сина Сирахова), док су друге биле написане на грчком језику од стране учених Јевреја јелинистичке епохе. Исто тако, у одређеним књигама јеврејског канона, у поменутом преводу на грчки језик појавили су се додаци које не налазимо у оригиналном јеврејском тексту (Књиге Дневника – *Молитва Манасијина*, Књига о Јестири,

Књига пророка Данила – *Молитва Азаријина, Пјесма тројице младића, Повијест о Сузани и Вил и Драгон*).

Иако не постоји подјела између књига у рукописима – преводу Септуагинте, многи Оци и учитељи Цркве су правили јасну границу међу канонским књигама Старога завјета (оним које налазимо у канону јеврејске Библије) и књигама које су придодате од стране „Седмдесеторице“. Број канонских књига Старога завјета који срећемо у дјелима Мелитона Сардског (2. вијек), Јевсевија Кесаријског, Св. Кирила Јерусалимског, Св. Атанасија Великог, Св. Григорија Богослова и Св. Епифанија Кипарског (4. вијек), практично је исти код свих и одговара јеврејској Библији. Ако не узимамо у обзир редослијед књига, разлике се тичу једино „статуса“ Књиге о Јестири (гдје се не налази у броју канонских књига) и „састава“ књига пророка Јеремије (поред књиге Плач Јеремијин, пророку Јеремији се приписује и Посланица Јеремијина и Књига пророка Варуха). Лаодикијски сабор (око 360. г.) утврдио је списак канонских књига Старога завјета који одговара броју књига јеврејске Библије (Књига пророка Јеремије укључује у себе и Плач, Посланицу и Књигу пророка Варуха).

Поједини Оци древне Цркве (нпр., Св. Кирило Јерусалимски), ограничавали су састав Старог завјета само на канонске књиге. Другачије мишљење срећемо код Св. Атанасија Великог, када каже да су „канонске књиге извор спасења, чије ријечи дају живот жеднима“, док су неканонске „намијењене за читање онима, који желе да приступе оглашењу и изучавању побожности“ (39. Посланица на Васкрс).

У Западној цркви, највише благодарећи ауторитету Блаженог Августина, као и одлукама Римског (382. г.) и Картагинског сабора (397. г.), Књиге о Товиту, Јудити, Премудрости Соломонове, Премудрости Исуса сина Сирахова, Прва и Друга књига Макавејска и Књига пророка Варуха (у чији састав је ушла и Посланица Јеремијина), стекле су статус канонских књига Старог завјета. Управо у Западној цркви (у XVI вијеку) појављује се израз *деветероканонске књиге*, зато што је њихово уношење у канон Западне цркве, поред „протоканонских књига“, било стављено на дискусију.

Константинопољски сабор (1642. г.) је донио одлуку, која је у складу са мишљењем Св. Атанасија Великог, да спорне књиге Старог завјета „нису канонске“, али да се „сматрају добрим и благочестивим (корисним за читање)“.

Списак деветероканонских књига Старога завјета, који су прихватиле грчке православне цркве, разликује се од словенске Библије и нашег превода (најновије синодско издање Библије на српском језику са деветероканонским књигама): не садржи Четврту књигу Макавејску, као ни Трећу књигу Јездрина (написану првобитно на грчком језику, а која је до „нас“ дошла преко латинског превода).

Важно је нагласити да се од свих горепомнутих књига само поједине убрајају у апокрифне старозавјетне списе (Трећа књига Јездрина и Четврта књига Макавејска). За протестанте, све деветероканонске књиге су апокрифи.

Питања и задаци:

1. На којим језицима су писане књиге Старога завјета?
2. Наброји све старозавјетне деветероканонске књиге!
3. Када настају деветероканонске књиге?
4. Који је став Светих Отаца према овим књигама?
5. Став код римокатолика и протестаната када су у питању поменуте књиге!

13. Књига о Товиту (Наслов: грч. Τωβίτ, Τωβείθ)

Литература: Bauckham, R., Anna of the Tribe of Asher (Luke 2:36-38), RB 104 (1997), 161-191, bes. 187-191 [Additional Note: The Place of Origin of the Book of Tobit]; Beckwith, R., The Old Testament Canon of the New Testament Church and Its Background in Early Judaism, London / Grand Rapids 1985 [mit Aussagen zur Stellung des Tobitbuches in der antiken Kirche; Beyerle, S., „Release Me To Go to My Everlasting Home ...” (Tob 3:6): A Belief in an Afterlife in Late Wisdom Literature?, in: G.G. Xeravits / J. Zsengellér (Hg.), The Book of Tobit. Text, Tradition, Theology (JSJ.S 98), Leiden / Boston 2005, 71-88; Blenkinsopp, J., Biographical Patterns in Biblical Narrative, JSOT 20 (1981), 27-46; Bow, B. / G.W.E. Nickelsburg, Patriarchy with a Twist: Men and Women in Tobit, in: A.-J. Levine (Hg.), „Women Like This’: New Perspectives on Jewish Women in the Greco-Roman World (SBL. Early Judaism and Its Literature 1), Atlanta 1991, 127-143; Bredin, M. (Hg.), Studies in the Book of Tobit: A Multidisciplinary Approach, London 2006; Cousland, J.R.C., Tobit: A Comedy in Error?, CBQ (2003), 535-553; Delcor, M., The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Hellenistic Period, in: W.D. Davies / L. Finkelstein (Hg.), The Cambridge History of Judaism 2: The Hellenistic Age, 409-503; Deselaers, P., Das Buch Tobit: Studien zu seiner Entstehung, Komposition und Theologie (OBO 43), Freiburg/CH / Göttingen 1982; Deselaers, P., Jahwe – der Arzt seines Volkes. Das Buch Tobit als Beispiel biblischer Heilslehre, GuL 55 (1982), 294-303; DeSilva, D.A., Introducing the Apocrypha. Message, Context, and Significance, Grand Rapids 2002; Schmitt, A., Die hebräischen Textfunde zum Buch Tobit aus Qumran 4QTob (4Q200), ZAW 113 (2001), 566-582; Skemp, V.T.M., Adelpheos and the Theme of Kinship in Tobit, EThL 75 (1999), 92-103; Skemp, V.T.M., The Vulgate of Tobit Compared with Other Ancient Witnesses (SBL.DS 180), Atlanta 2000; Spencer, R.A., The Book of Tobit in Recent Research, Currents in Research: Biblical Studies 7 (1999), 147-180; Stuckenbruck, L.T., The Book of Tobit and the Problem of »Magic«, in: H. Lichtenberger / G.S. Oegema (Hg.), Jüdische Schriften in ihrem antik-jüdischen und urchristlichen Kontext (JSHRZ.Studien 1), Gütersloh 2002, 258-269; Toloni, G., L’originale del Libro di Tobia: Studia filologica-linguistica, Madrid 2004; Wills, L.M., The Jewish Novel in the Ancient World, Ithaca 1995; Xeravits, G. / Zsengellér, J. (Hg.), The Book of Tobit. Text, Traditions, Theology (JSJ.S), Leiden / Boston 2005; Лопухин А.П., Толковая Библия или Комментарий на все книги Св. Писания Ветхого и Нового Завета – В трех томах, Стокгольм, 1987 год. / Книга Товита.

Као што нам говори сам наслов књиге, њена главна садржина јесте приповијест о догађајима из живота благочестивог Израилца Товита и његовог сина Товије, у годинама Асирског ропства. Иако се налази у броју тзв. девтероканонских историјских књига Старога завјета, књига је од давнина уживала висок ауторитет код Светих отаца и учитеља Цркве (Св. Атанасије Велики, Св. Јован Златоусти и др.). Овакав значај у хришћанству заснива се првенствено на историјском карактеру књиге, као и на њеној моралној поуци.

Текст: Што се тиче текста књиге, важно је напоменути да је у оригиналу, који није сачуван, писана на јеврејском или арамејском језику. На то указују фрагменти три рукопи-

са на арамејском и једног на јеврејском језику, пронађени у Кумрану. До нас је дошла на грчком и латинском језику, у четири главне рецензије:

1. рецензија (краћа) – грчки: Vaticanus и Alexandrinus; латински: Старолатински (дојеронимовски) превод.

2. рецензија (дужа и вјернија оригиналу) – грчки: Sinaiticus и Vulgata.

Прије превода на савремени српски језик (Митрополит Амфилохије), књига је била доступна на словенском језику, насталом са грчког оригинала.

Подјела (структура књиге):

1. дио	2. дио	3. дио
Основна радња књиге: Товит и Сара, Бог истовремено услишује њихове молитве. (1–3)	Заплет: Анђео Рафаило поспјешује срећно склапање брака између Товије и Саре и исцјељује Товита. (4–11)	Закључак: Анђео открива ко је он, Товит говори своју молитву благодарности, срећан крај, смрт и погреб. (12–14)

Основне карактеристике: Овај кратки породични роман о авантурама младог Товије, надахнут је библијским узорима из Књиге Постања. Животи патријараха (Аврама и Саре, Исака и Ревеке, Јакова и Рахиле) или боље рећи њихови бракови, у једном дијелу су послужили аутору да ослика брак Товије и Саре (једина разлика јесте мираз који Товија добија уз невјесту, док је у горепоменутом примјерима жених давао тасту дарове за откуп – „мехор“).

Молитве Товита и Саре (у личним невољама), Товије (сукоб са демоном), Рагуила (благодарност), Товита друга (након исцјељења), анђела Рафаила (давање поуке) и Товита трећа (благодарност и слава Јерусалима), по својој садржини су и те како сличне обраћањима Богу из времена патријараха.

Порука: Књига за тему има два случаја праведника, који трпе иако на њима нема никакве кривице. Због тога су

предмет критика околине (нешто попут праведног Јова). Исто тако, у књизи је нарочит акценат стављен на породичне вриједности. Старији парови су добро васпитали своју дјецу, која имају озбиљан поглед на брак и цијене своје родитеље. Дјела милостиње су нарочито важна, јер милостиња човјека „очишћује од сваког гријеха“.

Из садржине књиге запажамо да се аутор није претјерано трудио око тачности историјских и географских појмова. Тако се према књизи (Тов 5, 5) Рага налази у брдима, а Екватани у равници и удаљени су само два дана хода. Чињеница је да су Екватани смјештени на двије хиљаде метара надморске висине, далеко више од Раге, а раздаљина износи 300 километара. Исто тако, Товија није могао бити свједок подјеле (Тов 1, 4), која је настала 931. године прије Христа, јер је био депортован (Тов 1, 10) у Ниневију 734. године. Његов син, који се родио прије депортације (1, 9), једва да је могао чути о разорењу Ниневије (Тов 14, 15) које се десило 612. године.

На више мјеста у књизи (Тов 1, 22; 2, 10; 11, 19; 14, 10) помиње се Ахиахар, што многе библисте упућује на везу ове књиге са апокрифним дјелом Ријечи (или Мудрости) Ахиахара. Радња у том дјелу говори о дешавањима на двору асирских владара: Санхериба и Есар-Хадона (705–669). Писац Књиге о Товиту доводи Ахиахара (као братића) у родбинску везу са Товитом. Ово дјело је до нас дошло на старословенском језику.

Зли демон Асмодеј је протјеран уз помоћ тамјана, рибљег срца и јетре. Товит је прогледао уз помоћ мелема од рибље жучи. Чудна љекарства су ипак пропраћена истинском и искреном молитвом, што нам опет говори да су она била само средство за достизање правог циља и да је улога вјере кључна у оба случаја.

Писац (настанак): Тешко је одредити ко је писац књиге и када је она настала. Можемо претпоставити да је то период од 5. до 3. вијека. Посљедња, 14. глава, која говори о смрти Товита, свакако је каснијег настанка у односу на први дио књиге.

13.1. Садржина Књиге о Товиту:

Товит је био побожни Јеврејин из племена Нефталимова, који је заједно са својом супругом Аном био одведен у ропство у град Ниневију. Ту је, будући вјеран Мојсијевом закону, „ходио путевима истине и правде“: чинио је дјела милосрђа дајући храну гладнима, одјећу нагим и сахрањујући све одбачене иза зидова града. Једне ноћи, сахранивши тијело Јеврејина одбаченог на градском тргу, врати се кући и заспа поред зида дворишта. Како му је лице било откривено, птичји измет му је пао на очи и он је одмах ослијепио. Будући да више није могао да ради, његова породица се нашла на рубу сиромаштва због чега је данима плакао и молио се Господу.

У истом часу, Богу се молила још једна побожна измучена душа – Сара, кћерка Рагуилова, из Екватанама у Мидији. Њена невоља је била та да је сваки пут када би била обручена, лукави демон Асмодеј убијао њене женихе. Послије смрти седморице вјереника, она је намјеравала да себи одузме живот, од чега ју је одвраћала само љубав према родитељима, пошто је била њихово једино дијете.

Изненада, стари Товит се присјећа десет таланата сребра које је некада раније дао на зајам Гаваилу у Рагама Мидијским, те позива сина Товију да оде и врати тај новац. Као пратиоца сину на том путу, Товит унајмљује Јеврејина Азарију који је, у ствари, био Богом послати анђео Рафаило. Два младића одлазе на пут и, дошавши на обалу ријеке Тигар, хватају велику рибу из које ваде срце, јетру и жуч. Анђео им открива да ће то касније послужити као лијек за очево сљепило и средство против сплетака злих духова.

Када су се приближили Раги, анђео је открио Товији да ту станује прелијепа Јеврејка Сара, кћерка Рагуила и Едне, из племена његовог оца, коју би он требало да ожени и тако обрадује своје старе родитеље. Када је Товија затражио Сарину руку, Рагуило је открио сурову истину о смрти жениха. Упознат одраније са Сариним несрећом, а будући охрабрен од анђела Рафаила, Товија одлучи да буде упоран у својој намјери. Рагуило је благословио њихов брак, али је одмах наредио слугама да ископају гроб у случају да се ранија несрећа понови. Ушавши у Сарину одају, Товија је упалио тамјан и

положио рибље срце и јетру, од чијег мириса је демон побјегао у „крајње врхове Египта“. Затим су се њих двоје помолили Господу како би их у њиховој намјери помиловао.

Узевши узајмљени новац од Гаваила, Товија и његова супруга Сара су се вратили у Ниневију. Уз помоћ рибље жучи, Товија враћа вид своме оцу, након чега анђео Рафаило открива ко је заправо он и заувјек нестаје. Товит тада изговара благодарну молитву која прераста у пророштво о будућој слави Јерусалима (Тов 13).

Књига се завршава описом смрти и погребом Товита и Ане, након чега Товија са својом породицом напушта град Ниневију како би се испуниле ријечи пророка Јоне о његовом разорењу. Они долазе у Екватане, гдје, сахранивши Сарине родитеље Рагуила и Едну, насљеђују њихово имање. Након вијести о разорењу Ниневије, Товија умире у Екватанама Мидијским у старости од 127 година.

Занимљивост: У књизи се на два мјеста помиње пас који је пошао на пут са Товијом и Азаријом. Овај детаљ даје један сликовит приказ књиге и уједно алудира на пса као човјековог вјерног пратиоца.

Питања и задаци:

1. Ко је био Товит?
2. На којем језику је књига написана?
3. Шта се све дешава на путу са младим Товијом?
4. Које нејасноће срећемо у књизи?
5. Која је порука књиге?

14. Књига о Јудити (Наслов: јев. *תְּרַחַת*, *Jechudim*)

Литература: Alonso Schökel, Luis, 1975, Narrative Structures in the Book of Judith, in: W. Wuellner (Hg.), Protocol Series of the Colloquies of the Center for Hermeneutic and Modern Cultures, Berkeley, 1-20; Arzt, Peter / Ernst, Michael / Niklas, Wilhelm / Falzberger, Josef, 1997, Sprachlicher Schlüssel zu Judit. Mit dem Text der Göttinger Septuaginta (Sprachlicher Schlüssel zu den deuterokanonischen Schriften [Apokryphen] des Alten Testaments 2), Salzburg; Bal, Mieke, 1997, Head Hunting. „Judith“ on the Cutting Edge of Knowledge, in: A. Brenner (Hg.), A Feminist Companion to Esther, Judith and Susanna (FCB 7), Sheffield, 253-336; Bruns, J. Edgar, 1954, Judith or Jael?, CBQ 16, 12-14; Bruns, J. Edgar, 1956, The Genealogy of Judith, CBQ 18, 19-22; Caponigro, Mark Stephen, 1992, Judith, Holding the Tale of Herodotus, in: J. VanderKam (Hg.), „No one spoke ill of her“. Essays on Judith (SBL Early Judaism and its Literature 2), Atlanta, 31-46; Cazelles, Henri A., 1951, Le Personnage d'Achior dans le livre de Judith, RSR 39, 125-137; Craven, Toni, 1983, Artistry and Faith in the Book of Judith (SBL DS 70), Chico Mittmann-Richert, Ulrike, 2000, Einführung zu den Jüdischen Schriften aus hellenistisch-römischer Zeit. Historische und legendarische Erzählungen (JSRZ VI/1), Gütersloh, 82-96; Mosis, Rudolf, 2004, Welterfahrung und Gottesglaube. Drei Erzählungen aus dem Alten Testament, Würzburg; Müllner, Ilse, 1993, Mit den Waffen einer Frau? Stärke und Schönheit im Buch Judit, KatBl 118, 399-406; Newman, Judith H., 1999, Praying by the Book. The Scripturalization of Prayer in Second Temple Judaism (SBL Early Judaism and its Literature 14) Atlanta, 117-154; Otzen, Benedikt, 2002, Tobit and Judith (Guides to the Apocrypha and Pseudepigrapha 11), Sheffield; Priebatsch, Hans Yohanan, 1974, Das Buch Judit und seine hellenistischen Quellen, ZDPV 90, 50-60; Rakel, Claudia, 1998, Das Buch Judit. Über eine Schönheit, die nicht ist, was sie zu sein vorgibt, in: L. Schottroff / M.-T. Wacker (Hgg.), Kompendium Feministischer Bibelauslegung, Gütersloh, 410-421; Rakel, Claudia, 1999, „I will sing a new song to my God“. Some Remarks on the Intertextuality of Judith 16,1-17, in: A. Brenner (Hg.), Judges. (FCB Second Series 4), Sheffield, 27-47; Лопухин А.П., Толковая Библия или Комментарий на все книги Св. Писания Ветхого и Нового Завета – В трех томах, Стокгольм, 1987 год. / Книга Иудифи.

Име главне личности о којој приповиједа књига – Јудита, има значење „слављена“ и то је женски облик имена Јуда. Према томе, њено име може имати значење и „Јеврејка“ или „Јудејка“.

Писац, вријеме и мјесто настанка:

Не зна се директни писац књиге. Вјероватно је ријеч о неком палестинском Јеврејину. Књига није настала у вријеме када су се одиграли догађаји у њој описани, већ знатно касније. Неки сматрају да је настала у персијско доба, али податак да је један Амонац, Ахиор могао да се обрати у јудејску вјеру говори да је књига настала знатно касније од периода Јездре и Немије, када је било веома строго забрањено да се прихватају обраћеници (прозелити).

Ситуација описана у књизи одговара ситуацији у којој су се Израилци налазили у доба Макавејског устанка. Супротстављање јелинистичком империјализму у то вријеме и актери тога отпора подсећају на догађаје описане у овој књизи. Тако у личности Навуходносора (који је овдје приказан као асирски, а заправо је био вавилонски цар) можемо да препознамо личност Антиоха IV Епифана; у личности Олоферна – Никанора, Антиоховог војсковођу, коме је Јуда Макавеј одрубил главу (упор. 2 Мак 15, 30–35). Можда је „Јудита“, као женски облик имена „Јуда“, личност иза које се крије Јуда Макавеј. Поента ове књиге је, дакле, да ће народ бити избављен од опасности у доба јелинизма ако се буде држао Закона као што су се држали становници Ветулије у доба асирског напада.

Због ових чињеница, претпоставља се да је књига настала у вријеме Јована Хиркана (135–134), једног од хасмонејских кнезова, и то у епохи након Макавејског устанка на територији Палестине.

Теологија Књиге о Јудити:

Бог и рат: На почетку ове књиге се описује моћ Навуходносора, његовог војсковође Олоферна и његове војске. Ова моћ се огледа у страху, насиљу, терору, поробљавању, пустошењу и смрти које они доносе. Олоферн носиоца ове моћи, од које се нико не може спасити, назива „Богом“ (6, 2). Али, књига у наставку даје једну потпуно другачију слику Бога у Јудитиној молитви и пјесми: „Твоја моћ није у великом броју и твоја власт није у сили, већ си Ти Бог понижених, Ти си потлаченима помоћник, ослонац слабима, презренима заштитник, очајнима спаситељ“ (9, 11). У два наврата (9, 7; 16, 2) цитира се изрека из Изл 15, 3 – „Господ је ратник“, али продужена ријечима „Kyrios syndribon polemoys“ („Господ је уништитељ ратова“). Ријеч је о једној антимилитаристичкој слици Бога. Он, дакле, није ратник као Олоферн, он не ратује нити је његов план да Израилце наоружа и начини од њих успјешније војнике од непријатељских; Његова помоћ није у војничким категоријама, већ – сасвим иронично у односу на војну силу – Он спасава народ руком једне жене. Оно што је по војничким стандардима најслабије, постаје Божије оруђе којим је срушена највећа војна сила. У овој књизи је, дак-

ле, спасење Израиљаца – слично као у причама о Изласку – приказано као Божије дјело, а не као резултат војне силе и сјајних војничких стратегија.

Етика: Многи читаоци ове књиге запитаће се како је могуће да једна оваква прича о убиству, о атентату, па макар се радило и о убиству тиранина, може бити саставни дио Светог писма. Многим хришћанима се радња ове књиге не уклапа у властите представе о моралу. Али, на парадоксалан начин, порука ове књиге је антиратна: зар је војни рат, у правом смислу те ријечи, који подразумијева оружану, милитаристичку одбрану и бројне жртве на својој и непријатељској страни, заиста моралнији од невојничког убиства онога који намјерава да у смрт, ропство и пустош одведе хиљаде невиних? Побједа над Олоферном код Ветулије није војна побједа Израиљаца, већ побједа захваљујући храбрости, спремности и часним циљевима једне жене.

Текст: Није јасно да ли је ова књига првобитно настала на јеврејском или је њен изворни језик грчки. Углавном, њени најстарији текстови су грчки. Јеврејски или арамејски текст књиге није пронађен ни у Кумранским списима, док га Масоретска Библија не садржи. Такође, ова књига се у коментарима раних јеврејских рабина нигдје не цитира, вјероватно због тога што је била написана на грчком, али и због скривене подршке ове књиге династији Хасмонеја, коју рани рабини нису цијенили. Тек након расијања Јевреја по свијету, ова књига ће наћи своје мјесто у јеврејској духовности и биће читана на дан празника Хануке; али, ипак, неће постати канонска.

У хришћанству је посвједочена употреба ове књиге као дијела Канона. Већ Климент Римски чита и користи Књигу о Јудити. Иако је најстарији хришћански канон, који укључује Вријенијеву листу, као ни Канон Мелитона Сардијског и Оригена не наводе, од Августина се ова књига на Западу убраја у канонске. Њена каноничност је потврђена Саборима у Ипону (393. г.) и Картагини (397. г.).

14.1. Садржина Књиге о Јудити:

Незадовољан због недостатка подршке у иначе веома успјешном рату, асирски владар Навуходоносор шаље свога војсковођу Олоферна са силном војском у борбу против народа на Западу. Ови народи због нелојалности морају бити покорени и сурово кажњени. Сви који се одлуче на отпор треба да буду немилосрдно убијени и мучени. Олоферн је са овим задатком успјешно прошао кроз Сирију и Малу Азију, дошавши до сјеверних граница Палестине (Јуд 1–3).

Израиљци, по савјету првосвештеника, предузимају мјере одбране, блокирају све пролазе између планина, али се, уз то, покајањем и молитвом обраћају Богу за помоћ (Јуд 4). Захваљујући овоме, Олофернов освајачки и кажњенички поход је заустављен пред малим планинским утврђењем Ветулија, које је представљало кључ за продор у територију сјеверног Израиља. Потпуно изненађен оваквим отпором, Олоферн се распитивао код моавских и амонићанских кнезова какав је то народ који му се толико опире. Одговор му даје амонићански кнез Ахиор тако што му препричава цијелу историју Израиља, из које закључује да је тај народ непобједив све док је вјеран своме Богу. Ахиоров одговор био је неприхватљив Асирцима који су свога владара обожавали, не прихватајући да било која друга религија осим њихове има снагу и силу. Због тога је Олоферн одлучио да поведе све амонићанске кнежеве у напад на Ветулију, како би се сами, након њеног пада и пропасти Јевреја, увјерили да је Ахиор био у заблуди.

Када је Олоферн са 182. 000 војника опколио Ветулију, народ је још увијек имао вјере у Бога, али када је послије 34 дана опсаде било онемогућено снабдијевање града водом, народ је тражио да се град преда. Управитељ Ветулије Озија је обећао да ће се град предати ако за пет дана не буде спасења.

У овом тренутку наступа Јудита, млада, лијепа удовица; кћи Мерара, жена покојнога Манасије. Њена појава представља прекретницу у приповиједању. Пошто је чула да се планира предаја града, она одлучује да избави град на специфичан начин. Добивши одобрење од управитеља града и помоливши се Богу, облачи прекрасну одјећу и са својом слу-

жавком и мноштвом припремљених јела улази у Олофернов логор. Она успијева да заинтересује Олоферна својом женском љепотом, али и преваром како има да му саопшти важне ствари о Израиљцима. Тако успијева да остане сама у одајама са већ пијаним Олоферном, и одсијеца му главу његовим сопственим мачем. Ујутро је изашла неометано поред страже под изговором да мора да обави обред јутарњег прања. Она износи Олофернову главу у торби за чиста јела. То примјећује Ахиор, који ће – задивљен тиме – постати јудејски прозелит. Јудита доноси главу у Ветулију, а Асирци, пронашавши обезглављено Олоферново тијело, панично бјеже, док их Израиљци одлучно гоне. Књига се завршава описом величања Јудите од стране народа, њеном пјесмом славословља и даривањем заплијењених ствари храму.

Питања и задаци:

1. Прочитај Књигу о Јудити и препричај њен садржај!
2. На који начин се радња књиге односи на јелинистичко доба?
3. Покушај да објасниш евентуалну моралну недоумицу у вези са Јудитиним дјелом у свјетлу новозавјетне етике!

15. Друга књига Јездрина

Литература: Bergren, T.A., 1998, Ezra and Nehemiah Square Off in the Apocrypha and Pseudepigrapha, in: M.E. Stone / T.A. Bergren (eds.), *Biblical Figures Outside the Bible*, Harrisburg, PA, 340-365; Böhler, D., 1998, *Die heilige Stadt in Esdras α und Esra-Nehemia. Zwei Konzeptionen der Wiederherstellung Israels* (OBO 158), Freiburg (CH) / Göttingen; Böhler, D., 2003, *On the Relationship between Textual and Literary Criticism. The Two Recensions of the Book of Ezra: Ezra-Neh (MT) and 1 Esdras (LXX)*, in: A. Schenker (ed.), *The Earliest Text of the Hebrew Bible* (SBL.SCS 52), Leiden / Boston, 35-50; Coggins, R.J., 1998, *Sirach, Guides to Apocrypha and Pseudepigrapha*, Sheffield; Hieke, T., 2005, *Die Bücher Esra und Nehemia* (NSK-AT 9/2), Stuttgart; Höffken, P., 1975, *Warum schwieg Jesus Sirach über Esra?*, ZAW 87, 184-201; In der Smitten, W.T., 1973, *Esra: Quellen, Überlieferung und Geschichte*, Assen; Kraft, R.A., 1979, *„Esra“ Materials in Judaism and Christianity*, in: W. Haase (Hg.), *Principat 19.1. Religion* (Judentum: Allgemeines, Palästinisches Judentum) (ANRW II.19.1), Berlin, 119-136; Kratz, R.G., 2004, *Das Judentum im Zeitalter des Zweiten Tempels* (FAT 42), Tübingen; Mowinckel, S., 1964-1965, *Studien zu dem Buche Esra-Nehemia*, 3 Bde., Oslo; Лопухин А.П., *Толковая Библия или Комментарий на все книги Св. Писания Ветхого и Нового Завета – В трех томах, Стокгольм, 1987 год. / Вторая книга Ездры.*

Друга књига у реду, која се именује као Књига Јездрина, спада у број девтероканонских старозавјетних списа. Ова књига има више назива. Тако, у ватиканском кодексу LXX она носи назив Прва књига Јездрина и налази се испред канонске Књиге Јездрине (највјероватније због тога што описује догађаје који су се одиграли доста прије Јездре). У Вулгати (гдје се књиге Јездрина и Немијина називају Прва и Друга књига Јездрина), ова књига носи назив Трећа књига Јездрина (наводи се као додатак књигама). У александријском кодексу LXX, књига има натпис: „ὁ ἱερεὺς“ (свештеник), чиме се највјероватније указује на Јездрину свештеничку службу. Новији библисти књигу називају још и: „Псеудо-Јездра“, „Апокриф-Јездра“ или „Грчка књига Јездрина“. Назив Друга књига Јездрина, који је до нас дошао, врло вјероватно потиче из времена када су канонске књиге Јездрина и Немијина чиниле једну књигу.

Оци Цркве (Климент Александријски, Ориген, Блажени Јероним, Блажени Августин...) у својим дјелима често цитирају ову књигу, сматрајући је (осим Блаженог Јеронима, који ју је убрајао у апокрифе) канонском.

Извори (особине):

Књига, већим својим дијелом, износи историју јеврејског народа, од повратка из Вавилонског ропства за вријеме цара Кира, па све до вјерске реформе свештеника Јездре. Извори које је писац користио за писање овог дјела јесу канонске књиге старозавјетног канона, и то: Друга књига Дневника, Прва књига Јездрина и Књига Немијина. Поредџи текст књиге са горепоменутих оригиналима, можемо запазити да је аутор испред себе имао далеко боље очуване редакције (јеврејске оригинале или можда грчке преводе), у односу на оне које су до нас дошле.

Писац се према оригиналима односи слободно, пази на јасноћу мисли, избацује јеврејске изразе, скраћује текст, понекад убацује додатке или појашњења. Стиче се утисак да књига није довршена (о чему говоре многи тумачи) и да недостаје дио који би одговарао тексту из Књиге Немијине (Нем 8–9).

Једина разлика јесте дио од 3. до 5. главе, који не налазимо у наведеним књигама. У питању је оригинални опис сукоба тројице тјелохранитеља цара Дарија и побједа Зоровавеља (једног од тројице тјелохранитеља) у том спору. Неизвјесно је откуда је аутор преузео поменуте дијелове. Могуће је да је у питању царски препис са персијског двора или живо јудејско предање.

Поред ових извора, помињу се и књиге које нису дошле до нас (изгубљене књиге). То су:

- Књига повијести о царевима Јудиним (2 Језд 1, 31);
- Књига царева Израилевих и Јудиних (2 Језд 1, 31);
- Књига времена царских (2 Језд 1, 40).

Подјела (структура књиге):

Садржина	Извори:
1. глава: Празновање Пасхе 18. године владавине цара Јосије, основни подаци о његовој владавини, рат са египатским фараоном и смрт Јосије; царевање Јоахаза и Јоакима, Навуходоносорово освајање; царевање Седекије и почетак Вавилонског ропства.	2 Дн 35–36

2. глава (1–10): Киров указ о ослобођењу Јевреја из ропства и градњи храма, повратак Јевреја и враћање свештених сасуда.	1 Језд 1
2. глава (11–26): Оптужбе упућене цару Артаксерксу против Јудејаца и градње храма, одговор Артаксеркса и забрана даље градње.	1 Језд 4, 7–24
3. глава: Пријемигозбана двору цара Дарија; тритјелохранитеља цара Дарија одгонетају шта је моћније: вино, цар или жене; ријеч првог тумача: зашто је моћно вино. 4. глава: Ријеч другог тумача: зашто је цар најмоћнији; ријеч трећег тумача – Зоровавеља: зашто су жене најмоћније, и о истини; Зоровавељ од цара Дарија тражи награду – обнову Јерусалима и храма; милост Дарија према Јудејима – дозвола повратка; благодарна молитва Зоровавеља и радост Јудеја због добијене слободе. 5. глава (1–3): Цар Дарије даје пратњу повратницима у Јерусалим.	(оригинални дио књиге, који не налазимо у другим канонским списима)
5. глава (4–70): Списак – имена повратника по племенима; свештеник Исус и Зоровавељ подижу жртвеник и приносе жртву; прослава празника Сјеница; зидање храма и жеља Самарићана да учествују у градњи; престанак радова.	1 Језд 2, 1–4, 6
6. глава: Градња храма се наставља; војвода Сирије покушава да утиче код цара Дарија како би се послови око обнове храма прекинули – писмо војводе и одговор цара Дарија; Дарије потврђује Кирову дозволу. 7. глава: Сисиније, управитељ Сирије помаже градњу храма; храм се завршава и освећује; прослава празника бесквасних хљебова – Пасхе.	1 Језд 5–6

<p>8. глава: Родослов свештеника Јездре и његов долазак у Јерусалим; указ Артаксеркса о градњи храма упућен Јездри; Јездрина благодарна молитва; списак повратника; опис пута Јездре у Јерусалим; питање мјешовитих бракова; туга и молитва Јездрина; заклетва народа.</p> <p>9. глава (1–36): Јездра сазива народни скуп, његов говор; одређивање лица која имају задатак да истраже мјешовите бракове; списак оних који су отпустили жене туђинке са њиховом дјецом.</p>	<p>1 Језд 7–10</p>
<p>9. глава (37–53): Читање Закона и благослов Јездрин; народ посвећен Господу.</p>	<p>Нем 7, 37– 8, 13</p>

Писац (настанак): Тешко је са тачношћу одредити писца и вријеме настанка књиге. Прво свједочанство о књизи налазимо код Јосифа Флавија (Јеврејске старине X и XI), који у свом излагању, а које се тиче догађаја на почетку поствавилонског периода, прати хронологију Друге књиге Јездрине. На основу тога, можемо претпоставити да књига није могла бити написана последије првог вијека (послије Христа).

О мјесту настанка књиге постоје двије основне теорије. По једнима је то Палестина, а по другима – што је и вјероватније – Египат (на основу 2 Језд 4, 23: *да плови по мору и ријекама*). Важно је напоменути да је грчки текст књиге (који је до нас и дошао), прије могао настати у Египту (због потреба тамошње јеврејске заједнице) него у Палестини.

Што се тиче писца књиге, није нам познато ко би то могао бити. На основу садржине књиге донекле можемо претпоставити да је у питању учени јелиниста, одан вјери својих предака. Узимајући у обзир текст (о чему смо раније говорили), очигледно је да је превод књиге (Септуагинта) утицао на њен данашњи облик.

Тема: Временски посматрано, књига почиње описом свечаног празновања Пасхе за вријеме јудејског цара Јосије (18. године његовог царевања – 622. год.), завршно са Јездриним читањем Закона окупљеним Јеврејима (Нем 7, 37–8,

13). Као и остале књиге овог периода, и ово дјело има за циљ да нагласи значај свештеника Јездре у религиозној обнови народа и утврђивању поштовања Закона.

15.1. Садржина Друге књиге Јездрине:

1. глава: На самом почетку књиге налазимо опис празновања Пасхе, 18. године владавине јудејског цара Јосије. Цар заповиједа свештенству да принесу жртву пасхалну, дарујући обилно левите и народ (1–20). Даље налазимо основне податке о његовој владавини (21–22), након чега избија рат са египатским фараоном. У сукобу, цар се убрзо разболио и умро (23–31). Народне старјешине постављају Јосијиног сина Јоахаза за цара над Јудејом, али он бива свргнут од стране египатског фараона (32–34), који поставља Јоакима, брата Јоахазовог за владара. Он чини зло пред Господом и ускоро га Навуходоносор у оковима води у Вавилон (35–40). Након њега бива постављен Јоаким (Јехонија), који такође чини зло у народу. И њега Навуходоносор одводи у Јерусалим (41–43), а на његово мјесто поставља Седекију. Царевање Седекијино је обиљежено многим безакоњима и преступима, због чега је Бог казнио Јудеју, тако да Јерусалим и храм бивају разорени, а народ одведен у ропство у Вавилон (44–55).

2. глава: Персијски цар Кир доноси Указ о ослобађању јеврејских заточеника и обнови храма у Јерусалиму (1–4), након чега народ напушта Вавилон (5–6), носећи са собом свештене сасуде које је Кир предао кнезу Сасавасару (7–10). Самарићани се буне и шаљу цару Артаксерксу писмо у коме траже да се прекине градња храма (11–18); цар одговара и обнова храма се прекида (19–26).

3. глава: Цар Дарије приређује пријем и гозбу на свом двору. Три тјелохранитеља цара Дарија надмећу се у мудрости, гонетајући шта је моћније: вино, цар или жене (1–16). Први тумач износи свој говор о вину (17–24).

4. глава: У наставку, други тумач објашњава зашто је цар најмоћнији (1–12). На крају, трећи тумач, који је био Зоровавел, говори о томе зашто су жене најмоћније (13–33), додајући на крају дио о истини (34–40). Народ прихвата Зоровавелове ријечи и на позив цара да тражи што пожели, он захтијева обнову Јерусалима и храма (41–46). Цар Дарије даје дозволу за повратак и градњу храма (47–57), након чега Зоровавел узноси Богу молитву благодарности, радујући се са народом (58–63).

5. глава: Цар Дарије даје пратњу повратницима у Јерусалим (1–3), након чега налазимо имена – списак повратника по племенима (4–45). Свештеник Исус и Зоровавел подижу жртвеник у Јерусалиму, приносе жртву и обиљежавају празник Сјеница (46–51). Друге године по повратку, почиње градња храма (52–62). Самарићани траже од Зоровавела и Исуса да и они учествују у градњи, али не добијају дозволу. Због сплетки околних народа, радови се обустављају на двије године (63–70).

6. глава: Градња храма се наставља (1–2), али Сисиније, војвода Сирије, покушава да утиче код цара Дарија како би се послови око обнове храма прекинули (3–6). Војвода шаље цару писмо (7–21), а Дарије у своме одговору потврђује Кинову дозволу о градњи (22–33).

7. глава: Сисиније, управитељ Сирије помаже градњу храма (1–2). Храм је завршен и обављено је његово освећење (3–9), након чега народ свечано обиљежава празник бесквасних хљебова – Пасху (10–15).

8. глава: На почетку главе налазимо родослов свештеника Јездре, а потом читамо опис његовог доласка у Јерусалим (1–7). Цар Артаксеркс упућује Јездри писмени указ о градњи храма (8–24), након чега Јездра узноси благодарну молитву Господу (25–27). Јездра даље износи списак повратника из Вавилона (28–48) и говори о путовању у Јерусалим (49–64). Јездра покреће питање мјешовитих бракова (65–67), тугује због тог преступа и моли се, на крају заклињући народ (68–92).

9. глава: Јездра пости, тугује над народним безакоњима и сазива народни скуп, обраћајући му се у говору (1–9). Одређује старјешине који имају задатак да истраже мјешовите бракове (10–17), након чега читамо списак оних који су отпустили жене туђинке заједно са њиховом дјецом (18–36). На крају, Јездра чита Закон народу и благосиља га (37–53).

– Нарочито мјесто у књизи представља говор Зоровавелов (у спору тројице тјелохранитеља цара Дарија), који се тиче истине (2 Језд 4, 34–40): *Она је сила и царство, и моћ и величанство свих вијекова: Благословен нека је Бог истине* (4, 40). Блажени Августин је у овоме видио пророчко-месијански смисао.

Питања и задаци:

1. Који временски период обухвата Друга Књига Јездрина?
2. Који су извори коришћени за писање књиге?
3. О чему говори оригинална епизода у књизи?

16. Трећа књига Јездрина

Литература: Hieke, T., 2005, Die Bücher Esra und Nehemia (NSK-AT 9/2), Stuttgart; Höfken, P., 1975, Warum schwieg Jesus Sirach über Esra?, ZAW 87, 184-201; In der Smitten, W.T., 1973, Esra: Quellen, Überlieferung und Geschichte, Assen; Kraft, R.A., 1979, 'Esra' Materials in Judaism and Christianity, in: W. Haase (Hg.), Principat 19.1. Religion (Judentum: Allgemeines, Palästinisches Judentum) (ANRW II.19.1), Berlin, 119-136; Kratz, R.G., 2004, Das Judentum im Zeitalter des Zweiten Tempels (FAT 42), Tübingen; Mowinkel, S., 1964-1965, Studien zu dem Buche Esra-Nehemia, 3 Bde., Oslo; Pohlmann, K.-F., 2004, Esra als Identifikationsfigur im Frühjudentum. Beobachtungen und Erwägungen zu Esra 9, in: F.-L. Hossfeld / L. Schwienhorst-Schönberger (Hgg.), Das Manna fällt auch heute noch. Beiträge zur Geschichte und Theologie des Alten, Ersten Testaments (FS E. Zenger; HBS 44), Freiburg u.a., 486-498; Porton, G.G., 2001, Esra in Rabbinic Literature, in: J.M. Scott (ed.), Restoration. Old Testament, Jewish, and Christian Perspectives (SJSJ 72), Leiden, 305-333; Steins, G., 2004, Die Bücher Esra und Nehemia, in: E. Zenger u.a., Einleitung in das Alte Testament, 5., gründlich überarbeitete und erweiterte Auflage, Stuttgart u.a., 263-277; Talshir, Z., 2003, Synchronic Approaches with Diachronic Consequences in the Study of Parallel Redactions: First Esdras and 2 Chronicles 35-36; Esra 1-10; Nehemiah 8, in: R. Albertz / B. Becking (eds.), Yahwism After the Exile. Perspectives on Israelite Religion in the Persian Era, Assen, 199-218; Лопухин А.П., Толковая Библия или Комментарий на все книги Св. Писания Ветхого и Нового Завета – В трех томах, Стокгольм, 1987 год. / Третья книга Ездры.

Ово је трећа и уједно последња књига насловљена по свештенику Јездри. У латинској Библији књига носи назив Четврта књига Јездрина, зато што се у Вулгати Књига Немијина броји као Друга књига Јездрина. Оригинална књига, писана на грчком језику, изгубљен је, а књига је сачувана само у преводима (латинском, сиријском, етиопском, арапском и јерменском – од којих је најбољи латински).

Иако се приписује Јездри (због тога што у књизи Јездра од анђела прима откровења), познато нам је да он није њен аутор. Књига је настала доста касније у односу на вријеме када је живио и дјеловао свештеник Јездра. Због своје садржине (визија), Трећа књига Јездрина спада у број старозавјетних апокрифа.

Особине књиге: У књизи налазимо и одређени број чудних мисли и неоснованих теорија, па се тако, нпр., помињу два чудовишта – звијери: бегемот и левијатан (6, 49–52 – у Књизи о Јову преведено као слон и крокодил); затим читамо дио о чудесном 40-дневном Јездрином писању 204 књиге, од којих 70 тајног садржаја (14, 21–48). Са друге стране, занимљива су излагања о страдању Обећаног народа, док други

(многобожачки) народи господаре над њим (3. И 4. Глава), или тежња аутора да скрене пажњу читалаца са земаљског уживања на будући Суд.

Писац (настанак): Врло је вјероватно да је централни дио књиге (од 3. До 14. Главе) далеко старији текст у односу на прве и последње двије главе (увод и епилог). Религиозне представе свијета, које налазимо у основном дијелу књиге, одговарају поствавилонском времену. Питање поштовања Закона, ослобођења од утицаја непријатеља, ишчекивања Месије као земаљског владара (подложног смрти: 7, 29) и последњег суда, одлике су овог периода. Што се тиче увода и епилога, примјетно је да аутор познаје новозавјетне списе (сусрећемо изразе „Царство Небеско“, „ἡγεῖννα“ – симбол Судњег дана), тако да можемо претпоставити да су настали у првом вијеку послвије Христа.

Јасно нам је да Јездра није писац књиге, иако његово име стоји у наслову (у 3, 1 стоји да је Јездра имао виђење „тридесете године по разорењу Јерусалима“, а из Прве књиге Јездрине нам је познато да се он родио тек педесет година након разорења града).

Према томе, аутор књиге (основног дијела) је непознати благочестиви Јеврејин из народа, који је материјал за писање свога дјела црпио из средине у којој је живио. Писац новијих дијелова књиге је такође непознат, а то важи и за аутора коначне редакције – онога који је све то спојио у једно дјело.

Мишљења о мјесту гдје је књига написана такође су различита. По једнима је то Палестина, по другима Александрија, а по трећима Рим. Апокалиптика и симболика, које срећемо у књизи највише одговарају споменицима палестинског јудејства, тако да можемо претпоставити да је прво мишљење највјеродостојније.

Тема: Основна тема књиге јесте жеља аутора да умири свој народ у невољама које су га задесиле, у времену када се пророчка дјелатност угасила и када је била најпотребнија. Ако узмемо у обзир да је књига коначно настала у првом вијеку послвије Христа, то би одговарало најезди римског војсковође Тита на Јудеју.

16.1. Садржина Треће књиге Јездрине:

Књига се састоји од 16 глава. У прва три стиха прве главе налазимо родослов Јездре као потомка првосвештеника Арона.

Прве двије главе представљају пролог у којем се Бог преко Јездре обраћа Јеврејима, указујући на њихове гријехе, преступе и неваљалства (1, 4–2, 32). Историја од момента изласка из Египта па све до уласка у Обећану земљу, најбољи је показатељ стања у народу. Па ипак, спасење је могуће, али само ако се покају и чине дјела милостиње. Друга глава се завршава Јездриним виђењем о будућој слави Сиона и тумачењем које прима од анђела (Васкрсење мртвих 2, 16; Пастир који долази на крају вијека 2, 34; Виђење Сина Божијег као младића 2, 42–47).

Од треће до четрнаесте главе налазимо седам виђења. У прва три (3–9, 25), Јездра води разговор са анђелом Урилом, покушавајући да ријеша питање зашто Богом избрани народ страда, када његови непријатељи – многобошци живе у благостању? У трећој глави, Јездра (у Вавилону, тридесете године од разорења Јерусалима) од Бога тражи одговор за страдања народа, поредећи примјере преступа – од Адама па све до ропства у Вавилону – са животима околних многобожачких народа. Богом послати анђеоло Урил у виђењима даје одговор Јездри (4–9, 25) да се и овдје, као и код сваког страдања, разлог крије у одговорности самог човјека. Многи примјери Божије творевине најбољи су показатељ Божије правде у свијету. Анђеоло открива и знаке који ће претходити Судњем дану (Исус Христос Син Божији 7, 28–29). На крају, Урило даје утјеху најавом скорије славе Израилља и пропасти рушитеља Закона.

Наредна три виђења су апокалиптичног карактера. У првом налазимо симболичку представу Сиона као жене и будућих дана (9, 26–10, 60); у другом је визија орла и лава (Јав јесте Помазаник 12, 31–32) – суд над многобожачким народом који влада Израилљем (11–12); у трећем је приказан Месија (Син Божији 13, 32) као мушкарац, како излази из мора и ослобађа десет расијаних племена Израилљевих (13). У визијама су приказане и свјетске – физичке и политичке ката-

строфе. Седмо виђење садржи легенду о чудесном проналаску текста изгубљених књига Старога завјета (14), у којем Јездра петорици писара четрдесет дана диктира текст који му Дух Божији откриваше.

Последње двије главе (15–16) јесу епилог књиге, у којем налазимо пророштва о невољама које ће задесити грешнике – о пропасти Египта, Вавилона, Азије и Сирије. На крају налазимо позив упућен изабранима да сачувају истину упркос свим долазећим невољама.

Важно је нагласити да у књизи налазимо и помен – име на дванаесторице малих пророка (1, 39–40).

Питања и задаци:

1. Због којих дијелова књига носи епитет апокрифа?
2. Које теме у књизи се темеље на новозавјетном учењу?
3. Која епизода је нарочито занимљива, а никако није могућа када је у питању личност свештеника Јездре?

17. Књиге Макавејске (Наслов: грч. Μακκαβαίων)

Литература: Јевтић, Атанасије, 2002, Књиге Макавејске, Требиње: Јасен; Abel, F.-M. / Starky, J., 1961, Les livres des Maccabées (JerB), Paris, 3. Aufl.; Anderson, H., 1985, 3 Maccabees. 4 Maccabees, in: J.H. Charlesworth (ed.), The Old Testament Pseudepigrapha, Vol. 2, New York et al., 509-529; 531-564; Arenhoevel, D., 1976, Die Theokratie nach dem 1. und 2. Makkabäerbuch, Mainz; Bar-Kochva, B., 1989, Judas Maccabaeus. The Jewish Struggle Against the Seleucids, Cambridge; Bickermann, E., 1937, Der Gott der Makkabäer. Untersuchungen über Sinn und Ursprung der makkabäischen Erhebung, Berlin; Bringmann, K., 1983, Hellenistische Reform und Religionsverfolgung in Judäa. Eine Untersuchung zur jüdisch-hellenistischen Geschichte (175-163 v. Chr.) (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften, Philologisch-historische Klasse; Folge 3, Nr. 132), Göttingen; Bunge, J.G., 1971, Untersuchungen zum zweiten Makkabäerbuch. Quellenkritische, literarische, chronologische und historische Untersuchungen zum zweiten Makkabäerbuch als Quelle syrisch-palästinensischer Geschichte im 2. Jh. v. Chr., Bonn; Dommershausen, W., 1985, 1 Makkabäer. 2 Makkabäer (Die Neue Echter Bibel Bd.12), Würzburg; Fischer, Th., 1980, Seleukiden und Makkabäer. Beiträge zur Seleukidengeschichte und zu den politischen Ereignissen in Judäa während der 1. Hälfte des 2. Jahrhunderts v. Chr., Bochum; Goldstein, J.A., 1976, 1 Maccabees. A New Translation with Introduction and Commentary (The Anchor Bible 41), New York; Goldstein, J.A., 1983, 2 Maccabees. A New Translation with Introduction and Commentary (The Anchor Bible 42), New York; Habicht, Chr., 1976, 2. Makkabäerbuch (JSRZ I / 3), Gütersloh; Kellermann, U., 1979, Auferstanden in den Himmel. 2 Makkabäer 7 und die Auferstehung der Märtyrer (SBS 95), Stuttgart; Klauck, H.-J., 1989, 4. Makkabäerbuch (JSRZ III / 6), Gütersloh; Schunck, K.-D., 1980, 1. Makkabäerbuch (JSRZ I / 4), Gütersloh; Sievers, J., 1990, The Hasmoneans and Their Supporters. From Mattathias to the Death of John Hyrcanus I (South Florida Studies in the History of Judaism 6), Atlanta; van Henten, J.W., 1997, The Maccabean Martyrs as Saviours of the Jewish People. A Study of 2 and 4 Maccabees (Supplements to the Journal for the Study of Judaism 57), Leiden / New York / Köln; von Dobbeler, S., 1997, Die Bücher 1 / 2 Makkabäer (Neuer Stuttgarter Kommentar. Altes Testament Bd.11), Stuttgart; von Dobbeler, S., 2002, Geschichte und Geschichten. Der theologische Gehalt und die politische Problematik von 1 und 2 Makkabäer, BiKi 57, 62-67; von Dobbeler, S., 2005, Les secrets d'une victoire. Art militaire et identité religieuse, Le Monde de la Bible 168, 31-35; Лопухин А.П., Толковая Библия или Комментарий на все книги Св. Писания Ветхого и Нового Завета – В трех томах, Стокгольм, 1987 год. / Книги Макавейские.

Свештена историја обећаног народа – хронолошки изложена у старозавјетним списима, изненада се прекида након књига пророка Малахије и Немијине, стварајући тако историјски јаз (од 440. до 175. год.), који је трајао све до подизања познатог Макавејског устанка (описаног у Књигама Макавејским).

Овај период постегзилског јудаизма обиљежен је смјеном многих владара: Персијског царства – династије Ахеменида (550–330), Александра Македонског (336–323) и јелинистичких династија: Птоломеја у Египту (320–200) и Селе-

вкидâ у Сирији (200–142). Живот Јевреја под влашћу међусобно зараћених страна довешће до политичких сукоба унутар Јудеје и одмазде селевкијског цара Антиоха IV Епифана (испуњење пророштва пророка Данила). Свештеник Мататија, са петорицом својих синова, подиже устанак (године 167. прије Христа) против поменутог тиранина и води успјешну борбу за ослобођење вјерног израиљског народа (прва борба за вјерску независност у историји!). Пуних 126. година храбри Макавеји владају (као цареви и првосвештеници) у Јерусалиму и проширеној Јудејској земљи.

Четири књиге посвећене јеврејској библијској историји династије Хасмонеја = Макавеја, носе назив Књиге Макавејске. Прве три спадају у број девтероканонских списа, док је последња (четврта) апокриф. Књиге Макавејске налазимо у најстаријим кодексима грчког превода Седамдесеторице: S = Синајском (садржи само 1 и 4 Мак.), A = Александријском и V = Венецијанском (једино кодекс B = Ватикански не садржи ниједну). Хришћански писци и Оци Цркве такође помињу и цитирају Књиге Макавејске: Климент Александријски, Иполит Римски, Ориген, Тертулијан, Кипријан Картагински, Јевсевије Кесаријски, Теодорит Кирски, Блажени Јероним и др. Западна латинска Црква у свом канону има само прве двије Макавејске, док их протестанти све убрајају у апокрифе.

Важно је напоменути да су Св. Григорије Богослов, Св. Јован Златоуст и Блажени Августин одржали посебне бесједи у част Светих Макавеја – похвале Мученицима из доба Макавеја (хришћанска традиција их тако назива иако они ни су ни по имену ни по поријеклу Макавеји – празнују се 1. августа).

О називима књига: Назив „Макавеји“ је највјероватније настао у хришћанској средини и то приликом превода Прве књиге Макавејске на грчки језик (*та Μακκαβαϊκά*). Хришћански писци их тако називају већ од краја 2. и почетком 3. вијека. Вјерује се да назив потиче од трећег сина свештеника Мататије – тачније његовог надимка: *Ιούδας ο καλοῦμενος Μσκαβαϊός* = „Јуда звани Макавеј“ (1 Мак 2, 4). Управо Јудин борбени дух, поређен са чекићем (јев. *maqṣabi*, *maqṣebi* = чекић), постаће оличење храбрости цијеле породице. Међутим, Јевреји су ову владарску породицу називали другачије

– Хасмонеји (или Асмонеји). Хасмонеј је био Мататијин прадјед, по којем је породица и добила име.

Династија Хасмонеја – Макавеја:

- 1) Свештеник Мататија (167–166 г. прије Хр.), почео устанак;
- 2) Јуда Макавеј, син Мататијин (165–160), војсковођа народа;
- 3) Јонатан, брат Јудин (160–142), војсковођа, а од 152. г. и првосвештеник;
- 4) Симон, брат Јудин (142–135), првосвештеник и етнарх;
- 5) Јован Хиркан I, син Симонов (134–104), првосвештеник и етнарх;
- 6) Јуда Аристовул I, син Хирканов (104–103), првосвештеник и етнарх;
- 7) Александар Јанај, брат Аристовулов (103–76), првосвештеник и цар;
- 8) Салома – Александра, жена Јанајева (76–67), царица;
- 9) Јован Хиркан II, син њен (67 и 63–40), првосвештеник и цар;
- 10) Јуда Аристовул II, брат његов (67–63), првосвештеник и цар;
- 11) Мататија Антигон, син Аристовула II (40–37), првосвештеник и цар.

Питања и задаци:

1. Ко су били Хасмонеји?
2. Који је основни разлог дизања устанка?
3. Због чега су у хришћанској средини Хасмонеји добили назив Макавеји?

17.1. Прва књига Макавејска:

На основу најранијих превода Прве књиге Макавејске (грчког – Септуагинта, латинског – Вулгата и сиријског – Пешито), сазнајемо да је у оригиналу књига написана на јеврејском језику. Јеврејски оригинал се није сачувао и до нас је књига дошла у грчком преводу. По стилу писања, књига је слична дјелима старозавјетних хроника: Књигама о Царевима, Дневника, Јездриној и Немијиној.

Посматрано историјски, књига обрађује раздобље од 175. до 135. године, односно од почетка владавине Антиоха IV Епифана, па све до смрти Симона – посљедњег сина свештеника Мататије.

Подјела (структура књиге):

Увод (1 Мак 1–2):
Дио о Александру Македонском; тиранија Антиоха IV Епифана (1); Подизање устанка свештеника Мататије и његових синова (2).
Први дио: Јуда Макавеј, син Мататијин (3, 1–9, 22).
Други дио: Јонатан, брат Јудин (9, 23–12, 53).
Трећи дио: Симон, брат Јудин и Јонатанов (13–16).

Извори: Историјска вриједност ове књиге је велика. Писац одлично познаје топографију и свједок је и очевидац многих догађаја у књизи (нпр., 1 Мак 6, 39; 7, 33; 8, 19; 9, 43).

Аутор је највјероватније имао приступ и државним документима, јер се у књизи помиње више службених извјештаја: Летопис првосвештенства Јована Хиркана I (16, 24), препис бронзане таблице у част Симона (14, 27–45), као и 12 докумената – писама који се тичу историје Израиља: писмо Римљана Јуди (8, 22–32), писмо селевкијског цара Вале Јона-

тану (10, 17–20), писмо царева Димитрија I и II и Антиоха VI истоме (10, 25–45; 11, 30–37 и 57), писмо Јонатаново Спартанцима и цитирано писмо спартанског краља Арија првосвештенику Онији (12, 6–18 и 20–23), писмо царева Димитрија II и Антиоха VI Симону (13, 36–40 и 15, 2–9), писмо Спартанаца Симону (14, 20–23) и писмо конзула Луција цару Птоломеју (15, 16–21).

Писац (настанак): Аутор књиге је непознат. На основу садржине знамо да је био Јудејац из Палестине, а врло могуће и Јерусалимљанин. Био је вјеран Закону и патриота који, притом, не припада ниједној групи. Као ватрени поштовалац Макавеја – Хасмонеја (прије свега, тројице браће – војсковођа за ослобођење и очишћење светиње и народа), био је увјерен да једино они могу водити Израиљ. Није му сметала ни чињеница да су Хасмонеји вршили свештеничку дужност, а да притом нису били из рода Аронова.

Поглавље о Римљанима (8. глава) указује да је књига морала настати прије Помпејевог освајања Јерусалима (63. године), док из посљедњих стихова књиге (16, 23–24 – завршетак који подсећа на описе из Књига о Царевима), који помињу Јована Хиркана I, можемо претпоставити да је настала након Јованове смрти, дакле, послје 104. године.

Тема: Аутор жели да кроз примјер храбрости одважних Макавеја нагласи религиозно значење догађаја: ослобођења народа и обновљења Јерусалимског храма. Као што је то случај и са Јездром и Немијом, питања вјерске слободе и поштовања Закона су на првом мјесту. Сукоб Макавеја и Селевкида је, у ствари, сукоб поштовалаца и противника Закона.

17.1.1 Садржина Прве књиге Макавејске:

Послије кратког увода (1, 1–9) о Александру Македонском и његовим насљедницима, писац говори о насилном наметању паганске јелинизације и идололатрије, као и обесвећењу храма од стране Антиоха IV Епифана (1, 10–64). На Израил се излио Божији гњев.

Друга глава описује прве жртве Антиоховог гоњења и почетак отпора свештеника Мататије и његових пет синова. Мататија ревује за Закон и надахњује побуну, стављајући се на чело отпора.

Даљу радњу књиге можемо подијелити на три дијела:

1) Од 3. главе до 9, 22 налазимо описе догађаја и борби под вођством Јуде Макавеја. Он је достојан син храброг оца. Нарочито се истичу његови позиви и молитве пред битку (3, 18–22; 58–59; 4, 8–11; 30–33). Он побједнички улази у Јерусалим и врши очишћење и обновљење храма и жртвеника, дарујући вјерску слободу у Јудеји. Установљен је празник Обновљења – Ханука (2 Мак 10, 1–8). Антиох умире у једном од својих похода (6, 16). Настављају се успјешне борбе Јуде против Антиохових насљедника: Антиоха V и Димитрија I.

2) Од 9, 23 до 12, 53 описани су догађаји и борбе под вођством Јонатана, брата Јудиног, који постаје и првосвештеник. Био је заробљен на превару у Птолемаиди и убијен од стране Трифона.

3) Главе од 13. до 16. износе борбе и успјехе под вођством Симона, брата Јудиног и Јонатановог, који постаје војни, вјерски и национални вођа јудејског народа: стратег, првосвештеник и етнарх. Он се изборио за политичку самосталност Јудеје, прошириване још прије њега на одређене територије Идумеје, Самарије, Галилеје и Трансјорданије. Говорећи о подвизима Симона, аутор износи једну похвалу – оду цару, која подсећа на прошли сан о Обећаној земљи и на сликање будућег Месијанског царства (14, 4–15).

Књига се завршава смрћу Симоновом, кога насљеђује његов син Јован Хиркан I. Писац само помиње Хирканово ступање на престо (134. г. прије Христа), али не и његову владавину.

– Иако је Прва књига Макавејска једна историјска хроника израиљског народа, она је хроника и свога доба, па тако описује укратко и владавину савремених селевкијских цара: Антиоха IV (1, 10–6, 16); Антиоха V (6, 17–7, 4); Димитрија I (7, 1–10, 50); Димитрија II (10, 67–11, 53 и 14, 3); Антиоха VI (11, 54–13, 31); Трифона (13, 31–15, 39) и Антиоха VII (15, 10–16, 24).

Питања и задаци:

1. Који су основни извори за писање књиге?
2. У књизи налазимо опис установе којег празника?
3. Ко је био Јуда Макавеј?

17.2. Друга књига Макавејска

Друга књига Макавејска није наставак Прве, иако долази након ње. Једним дијелом књига обрађује исте догађаје као и Прва Макавејска, и то оне који су се одиграли од 176. године прије Христа (покушај Илиодорове пљачке храма у Јерусалиму), па све до 160. године прије Христа (побједе Јуде Макавеја над Никанором у бици код Адасе). Сва је посвећена животу и подвизима Јуде Макавеја. У оригиналу, писана је на грчком језику.

На основу свједочанства самог писца, књига представља скраћену верзију дјела које је Јасон Киринејац написао у пет књига – свезака: *То што је изнио Јасон Киринејац у пет књига, покушаћемо да скратимо у један зборник* (2 Мак 2, 23). Оригинално Јасоново дјело није сачувано.

Подјела (структура књиге):

Увод (2 Мак 1–2):
Двије посланице Јудејцима у Египту (1, 1–2, 18); Предговор писца (2, 19–32).
Пет слика са храмом као центром збивања у три дијела:
Први дио: 1. Илиодор: светост храма (3); 2. Прогонство Антиоха IV Епифана: оскврњење храма (4–7).
Други дио: 3. Побједа јудаизма: очишћење храма (8, 1–10, 9).
Трећи дио: 4. Борба Јуде Макавеја: слобода култа (10, 10–13, 27); 5. Борба против Никанора: Никаноров дан (14, 1–15, 36).
Епилог (15, 37–39).

Извори: Већ смо поменули да је дјело Јасона Киринејца било основни извор за писање Друге књиге Макавејске.

Што се тиче аутора тог првобитног текста, о њему знамо само то да је потицао из града Кирина, који се налазио на Средоземном мору – западно од Александрије. Будући да је то била област јеврејске дијаспоре у Египту, можемо претпоставити да је био Јудејац, образован у грчкој култури и језику, и добар познавалац свјетске историје и државне администрације Селевкијског царства. Као дубоко вјерујући Јудејац, добро познаје Палестину и Јерусалим са храмом, као и Мојсијев Закон и јеврејске вјерско-моралне обичаје и обреде.

Посланица Антиоха IV Епифана упућена Јудејцима (2 Мак 9, 19–27), као и четири писма из 11. главе: Лисијево Јудејцима (16–21), цареву (Антиох V Евпатор) Лисију (22–26), Антиоха IV Епифана Јудејцима (27–33) и Римљана Јеврејима (34–38), највјероватније су преузети од Јасона. Два уводна писма јерусалимских Јевреја браћи у Египту изворно су била написана на јеврејском (или арамејском) и вјероватно их је превео аутор Друге књиге Макавејске (или, по мишљењу неких библиста, неко од каснијих редактора).

Поменули смо и то да књига није наставак Прве Макавејске, нити је њена допуна, већ је то потпуно самостално, добрим дијелом паралелно, али ново дјело посвећено драматичном макавејском добу свештене историје изабраног народа Божијег. Паралеле са 1 Мак су сљедеће:

- Зацарење Антиоха Епифана: 1 Мак 1, 10 = 2, Мак 4, 7
- Јелински паганизам у Јерусалиму: 1 Мак 1, 11–15 = 2 Мак 4, 11–17
- Антиох Епифан у Египту: 1 Мак 1, 16–19 = 2 Мак 5, 1
- Пљачка храма и покољ вјерних: 1 Мак 1, 20–28 = 2 Мак 5, 11–23
- Војна окупација Јерусалима: 1 Мак 1, 29–40 = 2 Мак 5, 24–26
- Збјег вјерних у пустињу: 1 Мак 2, 28 = 2 Мак 5, 27
- Антиохово гоњење вјерних: 1 Мак 1, 41–46 = 2 Мак 6, 1–11
- Неуспјели први напад Лисијев: 1 Мак 4, 26–35 = 2 Мак 11, 1–12
- Очишћење и освећење храма: 1 Мак 4, 36–61 = 2 Мак 10, 1–9
- Јуда у Идумеји и Галаду: 1 М. 5, 1–3. 9–54 = 2 М. 10, 14–38 + 12, 10. 31

- Смрт Антиоха IV Епифана: 1 Мак 6, 1–16 = 2 Мак 9, 1–29
- Зацарење Антиоха V Евпатора: 1 Мак 6, 17 + 3, 33 = 2 Мак 10, 10 итд.
- Други поход Лисијев: 1 Мак 6, 28–63 = 2 Мак 13, 1–2. 9–26
- Цар Димитрије I и првосвештеник Алким: 1 Мак 7, 1–7 = 2 Мак 14, 1–11
- Јуда побјеђује Никанора: 1 Мак 7, 26–50 = 2 Мак 14, 12–26 + 15, 17–36

(Преузето из дјела *Књиге Макавејске*, Еп. Атанасија)

Писац (настанак): Као и у случају аутора оригиналног текста на основу којег је настала Друга књига Макавејска, тако и о њеном редактору (епитомисти – скраћивачу) не знамо ништа поуздано. Претпоставља се да је и он био Јеврејин из дијаспоре – највјероватније из Александрије. У свом предговору (2, 24–32), даје нам одличан приказ о разлозима због којих се одлучио на овај нимало лак и једноставан посао скраћивања дјела Јасона Киринајца. Из поменутог предговора сазнајемо да је одличан познавалац правила оновремене јелинске историографије и јелинистичког стила, као и правила писања и скраћивања.

Мјесто писања књиге је сигурно Александрија, а из садржине опажамо да је намијењена читаоцима у јеврејској дијаспори. На основу двије посланице из уводног дијела (Друга посланица написана је одмах по очишћењу храма, 14. децембра 164. год., а Прва 124. год. прије Христа), као и чињенице да на њеном почетку налазимо описе догађаја који су се одиграли нешто прије у односу на Прву књигу Макавејску, можемо претпоставити да је ранијег настанка (мада је Прва књига Макавејска не познаје).

Тема: Друга књига Макавејска по свом богословском садржају и те како предњачи у односу на Прву књигу. Основна тема и центар дешавања јесте храм, као и вјера и побожност правог Израилља – народа Божијег. У њој налазимо и идеје о награди (на оном свијету), о искупитељном страдању, о нади у живот после смрти, затим казни за кривицу, мучеништву у ишчекивању васкрсења из мртвих, молитви и жртви за васкрсење из мртвих и др. Друга Макавејска, за разлику од Прве,

има и узвишену теологију о Богу, богату у називима: Сведрижатељ, Превелики Бог, Вјечни, Вишњи, Творац свијета из небића, Саздатељ свега, Господар духова и сваке власти, Спаситељ, Добротвор, Милостиви, Праведни Судија, Чудотворац, Моћни Владар Неба...

Занимљиво је и мјесто (7, 28) гдје се први пут у израиљској литератури наилази на јасно свједочанство о идеји Божијег стварања свијета *ни из чега* (εξ οίκ ὄντων).

17.2.1. Садржина Друге књиге Макавејске:

Књига почиње преписком јерусалимских Јевреја који позивају браћу у Египту да заједно прославе празник Очишћења храма – Ханука (1, 1–9 и 1, 10 до 2, 18). Затим долази пишчев предговор, у коме говори о разлозима за писање (скраћивање) књиге (2, 19–32).

Главни дио можемо подијелити на три цјелине у којима је једнако присутна идеја храма као средишта историје.

1) У првом дијелу налазимо описе догађаја прије Макавејског устанка (гл. 3–7):

Помиње се сукоб Симона са архијерејем Оншом; затим се говори о доласку Илиодора у Јерусалим са намјером да опљачка храм: настаје узбуна у граду, да би на крају дошла казна са неба (гл. 3). Антиох IV Епифан се уплиће у поменути сукоб и именује Јасона за првосвештеника у Јерусалиму, који уводи јелински паганизам. У наставку, Менелај преотима архијерејство од Јасона и чини злодјела, погубивши на крају и праведног Онију. Услед сукоба првосвештеника у Јерусалиму, цар Епифан, по повратку из Египта, отпочиње брутално гоњење побожних Јевреја. У 6. глави се описује оскврњење храма постављањем Зевсовог идола, прогон јеврејске вјере и насилно увођење паганског култа у Јерусалиму и Јудеји. Као последица, долази до мученичког страдања побожног свештеника Елеазара (6, 18–31). Цијела 7. глава је посвећена мученичком страдању за побожност Седморо Браће и њихове Мајке (на основу овог страдања је и настао празник побожних Макавеја о којем смо писали у уводу у Књиге Макавејске).

2) Други дио почиње борбом Јуде Макавеја, описујући његове прве побједице над царском војском и непријатељским сусједима (8, 1–31). Затим се описује пут цара Антиоха IV Епифана у Персију, чудна болест која га тамо сналази, писмо у коме се извињава Јудејцима и његова смрт. Након смрти Антиоха, Јуда и његови сарадници ослобађају и чисте оскрнављени храм, уводећи празник Обновљења – Ханука (9–10, 9).

3) Завршни, трећи дио (10, 10–15, 36) описује побједничке битке Јуде Макавеја, све до склапања првог мира цара Евпатора с Јудејцима (о томе се наводе четири писма). Затим

слиједи нови бојеви и ново склапање мира, опис односа Јуде с новим царем Димитријем I и његовим војсковођом Никанором те потресна смрт старца Разиса. Ту су и нови бојеви, све до пораза и смрти Никанорове, којим се поводом установљује нови празник (Никаноров дан – одређено је да се празнује уочи празника Пурима и није се одржао код Јевреја). На самом крају је и кратак пишчев епilog (15, 37–39).

– У односу на историју Селевкијског царства, Друга књига Макавејска описује стање Јудејаца: под Антиохом IV Епифаном (175–164. г. прије Хр.) (5, 1–10, 9); под Антиохом V Евпатором (163–162. г.) (10, 10–13, 26) и под Димитријем I Сотиром (162–150. г.) (14, 1–15, 39).

Питања и задаци:

1. Који су извори за писање књиге?
2. Које новозавјетне мисли срећемо у књизи?
3. Коју оригиналну епизоду срећемо у седмој глави?

17.3. Трећа књига Макавејска

Трећа књига Макавејска носи назив по владарској династири Макавеја = Хасмонеја, иако њен садржај није у вези са њима (као у случају прве двије). Књига је овако названа највјероватније због тога што у старим кодексима Септуагинте (А = Александријски и V = Венецијански) долази одмах послје Прве и Друге Макавејске. Налази се у броју девтероканонских списа хришћанске Цркве на Истоку, док је у преводу на латински (Вулгата) нема. Написана је на грчком језику.

Занимљиво је да је у неким рукописима (нпр. у Синопису Светог писма, који се приписује Св. Атанасију Великом) названа *Πτολεμαϊκά*, јер говори о Птоломејима.

Књига говори о два значајна догађаја из живота Јевреја: покушају јелинистичког египатског цара Птоломеја IV Филопатора (221–204) да након побједе над Антиохом III Селевкијским код Рафије (217. год.) уђе у храм у Јерусалиму (у чему је спријечен) и царевој каснијој освети над Јудејцима у Египту (када је требало да опијени слоновима изгазе Јевреје).

Особине књиге: Књига у понечему има сличности са Првом и Другом Макавејском, затим са познатим Аристеевим писмом, са Књигом о Јестири (у грчком преводу LXX са додацима), као и са неким дјелима Филона Александријског и Јосифа Флавија.

Језички и садржајно, сличност са Другом Макавејском је у опису чудесног догађаја са Птоломејем у Јерусалимском храму (3 Мак 2, 21–24) и случаја са Илиодором (2 Мак 3, 22–31). Исто тако, у обје књиге читамо о насилном прогону Јевреја и присиљавању да служе култу Диониса, о божанским интервенцијама и о установљењу празника у спомен спасења Јевреја.

Сличност са Књигом о Јестири је нарочито видљива у додацима на грчком језику (текст LXX), гдје, осим језичке, налазимо и тематску сличност: у обје књиге невоље Јевреја почињу царском наредбом (Јест. 3, 13а–г – 3 Мак. 3, 12–19); по престанку прогона цар баца кривицу на своје саветнике, а сам признаје величину Бога Јахвеа (Јест. 8, 12с–р – 3 Мак. 6,

28–7, 2); слична је освета над непријатељима и издајницима, као и установљење празника у спомен спасења Избраног народа (Јест. 9, 6. 15. 21–3 Мак. 7, 14–15; 6, 31–40).

Тематску сличност са дјелима Јосифа Флавија и Филона Александријског препознајемо кроз неколико кључних моментата: покушају оскрвљења храма и гоњењу Јевреја од стране једнога цара, а да притом нису нелојални према власти нити одговорни, затим пројава мржње јеврејских сусједа – нарочито Александринаца према Јудејцима; и, на крају, закључак да треба истрајати у искушењима и невољама јер Бог увијек и до краја стоји уз Свој народ и избавља га.

Постоји претпоставка да је књига некада имала увод, који је касније изгубљен. Мишљење се заснива на чињеници што на самом почетку писац одмах прелази на радњу.

Писац (настанак): За писца књиге можемо рећи да је то непознати александријски Јеврејин, који је књигу написао у духу постегзилске (послијевавилонске) јеврејске апологетске литературе. Књига, поред оригиналног грчког језика, садржи доста јевреизама, као што је случај и са осталим књигама овог периода (нпр. Премудрости Соломонове и Четврта књига Макавејска).

Што се тиче времена настанка књиге, мишљења су подијељена. Узимајући у обзир садржину, тешко да је настала у времену које описује: доба Птоломеја IV Филопатора (крај 3. вијека прије Христа) или, како тврде поједини, касније у доба римске владавине, у вријеме гоњења Јевреја у Александрији од стране цара Гаја Калигуле (37–41. год. послје Христа). Највјероватније је да је настала у вријеме Макавеја = Хасмонеја, односно у другој половини 2. вијека прије Христа.

Тема: У књизи се, као и у осталим дјелима постегзилске епохе, истиче библијска вјера Јевреја као Избраног народа и њихова вјерност Богу, храму и Закону. Циљ књиге је укратко исказан у ријечима које њен писац ставља у уста цару Птоломеју: *Знајте: да ако против Јевреја подло смислимо неко зло или их уопште ожалостимо, тада ћемо не човјека него самога Господара над сваком силом, Бога Свевишњег, имати заувјек за противника* (3 Мак 7, 9).

17.3.1. Садржина Треће књиге Макавејске:

Књига је састављена од седам глава. На самом почетку налазимо опис како цар јелинског Египатског царства, Птоломеј IV Филопатор, након побједе над селевкијским царем Антионом III Великим код мјеста Рафије (217. год.), обилази градове у Палестини и, дошавши у Јерусалим, има жељу да уђе у Светињу храма Божијег. На молитву првосвештеника Симона, цар бива спријечен од Бога. Због тог понижења, цар одлучује да се освети Јеврејима у Александрији и Египту. Он наређује да се приносе жртве идолима, а они који то одбију има да се ухапсе и попишу ради потпуног истребљења свих Јевреја и укидања њихове вјере. На хиподрому у Александрији, уз помоћ опијених слонова, требало је да се деси њихово уништење. Бог спасава Јевреје и сам цар Птоломеј се каје и постаје њихов заштитник. Побожни свештеник Елеазар узноси молитву Богу, на коју Он шаље анђеле да казне прогонитеље. Тим поводом је установљен и посебан празник – попут оног у Другој књизи Макавејској (овај празник није познат у каснијем јудаизму). Књига се завршава царевом посланицом у корист Јевреја у Египту, након које слиједи благодарење Богу за сва дјела и спасење народа Свога.

Питања и задаци:

1. Због чега је књига названа Πτολεμαϊκά?
2. Са чијим дјелима књига има сличности?
3. Како је цар Антиох одлучио да казни Јевреје на хиподрому у Александрији?

17.4. Четврта књига Макавејска:

Четврта књига Макавејска такође је у оригиналу писана на грчком језику. У старим рукописима (S = Синајском, A = Александријском и V = Венецијанском), књига носи назив Μακκαβαίων δ' и долази одмах после прве три Књиге Макавејске. У В = Ватиканском кодексу, као и у преводу Вулгате, књиге нема. Дуго времена књига је приписивана Јосифу Флавију (о чему говори, нпр., Јевсевије Кесаријски) и налазила се у броју његових дјела („О самовладару разуму“). За разлику од прве три, ова књига спада у број старозавјетних апокрифа.

Ово дјело представља философско-моралну бесједу – похвалу (панегирик), упућену мученицима из доба Макавеја (описаним у Другој књизи Макавејској).

Особине књиге: У свом приповиједању, аутор књиге се највише ослања на садржину Друге књиге Макавејске (дјела Јасона Киринејца), која се тиче страдања седморице мученика у доба Макавеја. Опис страдања мученика – старца Елеазара, седморице браће и њихове мајке – проширен је у односу на Другу књигу (из предања или, можда, из оригиналног дјела Јасона Киринејца).

Књига, дакле, не говори о храброј владарској династији Хасмонеја = Макавеја, већ се ограничава на побожне мисли везане за страдања мученика из њиховог доба. Подвиг династије Макавеја је велики, али је у овом случају превазиђен жртвом мученика. У књизи наилазимо на стална преплитања грчке (стоичке) философске мисли са традиционалним јеврејским мотивима.

Писац (настанак): Већ смо поменули да се дуго сматрало да је писац књиге Јосиф Флавије. Међутим, њен писац је највјероватније један вјерујући (ортодоксни) Јеврејин – Александринац (можда се и звао Јосиф па је отуда дошло до забуне), који добро познаје грчку философију. О мјесту гдје је књига настала постоји више мишљења, од којих су најбројнија она која говоре да је то Александрија или Антиохија. Писана је у периоду од почетка римске власти на Истоку до гоњења

Јевреја у Александрији под Калигулом, тј. између 63. г. прије Христа и 38. г. послје Христа.

Тема: Циљ ове философско-теолошке бесједе јесте да покаже надмоћ Торе = Божијег Закона над грчком философијом. Поштовање Закона сагласно је са разумом, као што нам то показују примјери из живота старозавјетних праведника и мученика из времена Макавеја.

17.4.1. Садржина Четврте књиге Макавејске:

Књига се састоји од 18 поглавља.

У уводу књиге, говорник (писац) износи философски доказ да је побожни разум владар над страстима, наводећи које су то страсти и врлине. Као доказ, писац наводи примјере праведника из Старог завјета (Јосифа, Мојсија, цара Давида...), али, највећи доказ јесте страдање седморице браће из доба Макавеја. Прије описа самог страдања, писац укратко износи историју гоњења побожних Јевреја од стране цара Антиоха IV Епифана. У наставку, говори се о страдању старца Елеазара, коме упућује и своју бесједничку похвалу. Исти случај је и са седморицом браће, чије страдање прилично реторски описује и још рјечитије похваљује.

У свакој прилици, аутор својим слушаоцима – читаоцима понавља закључак да побожни ум влада над страстима – и тјелесним, и душевним. Ово нарочито истиче кад описује материнске и душевне патње јуначке мајке витешких синова, којој упућује највеће похвале.

Књига се завршава прослављањем јеврејских мученика који су својим страдањем за вјеру, народ и отаџбину прослављени од Бога на небу.

Питања и задаци:

1. Књига представља философско-морално бесједу упућену коме?
2. Због чега писац наводи примјере старозавјетних праведника?
3. Да ли у књизи налазимо трагове философске мисли?

ПРИЛОЗИ

Географија Палестине

Име: Земља библијске историје Старог и Новог завјета данас се најчешће назива Палестином, мада тај назив не налазимо у Светом писму. Први пут се територија библијског Израила назива Палестином у 2. вијеку послје Христа, у римским документима. Назив „Палестина“ је изведен од појма „пелиштим“ (Филистејци). Будући да ова територија данас припада држави Израел, у библијској науци се користи и овај назив.

Плодни полумјесец: Палестина се налази у централном дијелу „Плодног полумјесеца“ – широког географског подручја на Блиском истоку, које се простире између Јерменског Таура на сјеверу, Загроса на истоку, Средоземног мора на западу и Сиријско-арапске пустиње на југу. Ријеч је о обрадивој и плодној површини која на географским картама има облик полумјесеца. Изван ње је, углавном, пустиња и безводна земља. Захваљујући томе, простор Плодног полумјесеца је одувјек био настањен и био је одредиште миграција становништва из других крајева.

Величина: Древна библијска Палестина, као и данашњи Израел, није велика земља у географском смислу. Њена величина је у томе што је била поднебље свештене историје спасења. По томе је чувена у цијелом свијету, чувенија од многих земаља које су вишеструко пространије у територијалном смислу и вишеструко богатије.

У библијско вријеме Палестина је била неколико пута дужа него шири. Њена дужина од Дана на сјеверу до Вирсавеје (Беер Шеба) на југу износила је свега 240 километара. Најјужнија тачка данашње државе Израел је Елат у Акабском заливу, а од Дана је удаљена око 400 километара. Ширина Палестине се креће од 14 километара на сјеверу до 115 километара на југу.

Површина данашње државе Израел износи око 28. 000 километара квадратних, рачунајући и подручја под контролом Палестинаца (Газа, Западна обала, Голанска висораван). На територији ове земље данас живи око 6, 5 милиона становника.

Геологија: Површину библијске Палестине чине четири геолошка појаса, међусобно различита по својим специфичним карактеристикама: 1. Трансјорданија; 2. Јорданска долина; 3. Централне Галилејске, Самарјанске и Јудејске планине; 4. Медитеранско приморје. Посљедња три појаса налазе се са десне (западне) стране Јордана те се територија Палестине може посматрати и као цјелина састављена од два дијела – Трансјорданије и Цисјорданије. Већи дио је, дакле, на западној обали Јордана, између Јордана и Средоземног мора, и тај дио се назива Цисјорданија; а онај „преко“ Јордана, на истоку – Трансјорданија.

1. Трансјорданија: Простор Трансјорданије чини планински низ који се протеже од сјевера (Голан) према југу (источна обала Мртвог мора), испресијецан кањонима ријека Арнон, Јавок и Јармук. Многи кањони и кланци су, ипак, без сталне текуће воде. Овај предео је веома сушан и вегетација је врло сиромашна. Ријеч је о правом „мјесечевом пејзажу“.

У Трансјорданији се издвајају слједеће **покрајине** које се често помињу у Светом писму: **Едом, Моав, Амон, Гилеад и Васан.**

Едом је најјужнија покрајина. Због слабе вегетације, Едомци су живјели од рударства, али и од наплаћивања такси караванима који су пролазили овом територијом.

Моав је сјеверно од Едома. Овдје је већ било могуће бавити се сточарством.

Амон се налази у току Јавока, и отуда има плодно земљиште.

Гилеад је висораван у доњем току ријеке Јавок и веома је шумовит.

Васан је плодна равница уз Галилејско језеро. Падавине су обилне, а земљиште је вулканског поријекла, па је вегетација за палестинске прилике бујна. Библија говори о васанским животињама које су угојене више него у другим подручјима (Пс 22, 12; Ам 4, 1).

2. Јорданска долина: Укупна дужина ријеке Јордан, која тече правцем сјевер–југ и раздваја Трансјорданију од Цисјорданије, износи 320 километара. Ријека Јордан настаје од три притоке које извиру у подножју Антиливана, то јест

планинског врха Јермон (Хермон). Арапи га називају „Шеик“ јер је стално под снијегом који подсећа на бијеле покриваче какве носе шеици. Јордан је у свом сјеверном току веома брза ријека, која се на малој удаљености од Хулске равнице – гдје се притоке састају до Галилејског језера – нагло спушта (име Јордан значи „нагло силажење“).

Галилејско језеро формирају воде Јордана. Оно се налази на 212 метара испод нивоа мора. Околина Галилејског језера је један од најљепших предјела у Палестини. На јеврејском језику назива се „Кинарет“ – од јеврејске ријечи „ки-нор“ што значи „харфа“, јер својим обликом подсећа на овај инструмент. Из овог назива изведен је грчки назив Генисаретско језеро. У Светом писму назива се још и Тиверијадским морем, по оближњем граду Тиверијади.

У даљем току Јордана према југу, тј. према Мртвом мору (Јевреји га називају Слано море), долина уз ријеку се сужава. Тај дио ријечног тока је могуће лако прегазити, као што је то учинио Исус Навин са Израљцима (ИсНав 3–4). Ријеч је о средишњем дијелу тока Јордана, гдје су у библијско вријеме постојале велике шуме пуне дивљих животиња, чак и лавова.

Јордан се улива у Мртво море (најнижа тачка на планети Земљи). Површина Мртвог мора налази се на 386 метара испод нивоа Средоземног мора. У води Мртвог мора нема рибе нити било ког другог облика живота (осим једног облика алги који само овдје успијева), због велике густоће соли и других хемијских супстанци које овдје настају захваљујући томе што воде Јордана, које се у ово море уливају, нигдје не истичу већ веома нагло испаравају. Већ 10. 000 година Мртво море се све више смањује.

Јужно од Мртвог мора па све до Акабског залива у Црвеном мору протеже се пустиња Арава (Арабијска пустиња).

3. Централне Јудејске, Самарјанске и Галилејске планине: Овај низ планина се протеже паралелно са током Јордана, западно од Јорданске долине; од Негива на југу до Горњих Галилејских планина.

Јудејске планине се протежу од југа ка сјеверу (од Витсавеје до сјеверне стране Јерусалима). Тло није нарочито плодно, јер нема пуно извора воде. Упркос томе, овдје се налазе најважнији градови, **Јерусалим и Хеврон.**

За Јудејске планине, према сјеверу, вежу се Самарићанске планине, све до Лизраелске равнице. На овој територији је земља племена Јосифовог, Јефремовог и Манасијиног, као и важни градови Сихем и Самарија. Лизраелска равница је најплоднији дио Палестине и у њој су древни Израилци најлакше могли препознати Обећану земљу у којој „теку мед и млијеко“. Утврђени град Мегидо (Армагедон) био је стратешки важан за контролу над овим подручјем, што га је учинило поприштем многих пресудних битака, али и литерарном метафором тешких ратова са много жртава (као, нпр., у Откр 16, 16).

Сјеверно од Лизраелске равнице, све до Ливана, простире се Галилеја (Галилејски планински низ). Налази се на већој надморској висини. У њој су градови Назарет, Сефорис и Тиверијада.

4. Медитеранско приморје: Западно од Јудејског, Самарићанског и Галилејског планинског низа протеже се приобални појас Средоземног мора. Обала је дугачка око 210 километара и протеже се од Газе на југу до феничанског града Тира на сјеверу. Приобаље је равничарског типа, а чине га три равнице: Филистејска равница, равница Шарон и Ашерска равница. Филистејска равница на југу назива се Шефела, што значи „ниска земља“. Шарон такође значи „равна земља“. У овим предјелима се налазе важни градови, настали око пристаништа (Кесарија и Птоломеида).

Градови

1. Јерусалим: Најпознатији и најважнији град библијске Палестине. Налази се у Јудеји, на надморској висини од око 750 метара. Саградили су га Јевусеји, од којих га је преузео цар Давид и учинио престоницом. Сматра се да је настао око 2. 500 година прије Христа. Простире се на три брда: Орфел, Морија и Сион. Соломон је изградио храм на брду Морија.

2. Јерихон: Овај град је тропска оаза препуна палми. Налази се осам километара сјеверно од Мртвог мора, а 250 метара испод нивоа мора, у Јорданској долини. Из Јерусалима се у Јерихон буквално „силазило“. Археолошка открића у овом граду свједоче да је Јерихон један од најстаријих гра-

дова на свијету (настао у периоду од 10. 000 до 8. 000 г. прије Христа).

3. Хеврон: Налази се у Јудејском планинском низу, на око 1. 000 метара надморске висине. Највиши је град у Палестини, због чега је стратешки веома важан. Овдје се налазе гробови Аврама, Саре, Јакова и Јосифа.

4. Витлејем: Налази се близу Хеврона и Јерусалима.

5. Сихем: Послије Јерусалима, најважнији старозавјетни град јесте Сихем. Налази се у Самарији (Самарићанске планине), испод планине Геризим. То је прво мјесто у Ханану које је посјетио Аврам (1 Мој 12, 6). Сихем је био Јаковљев одабрани дар за Јосифове синове. Овдје је обновљен савез између Бога и народа (Понз 11, 29–30). Ту је, такође, дошло до распада Царства након Соломонове смрти, јер су управо у Сихему сјеверна племена одбацила Ровоама, сина Соломоновог и признала власт Јероваама.

6. Град Самарија: Овај град треба разликовати од области Самарије. Он ће постати синоним за Сјеверно царство, исто као и Јерусалим за Јужно. У вријеме Ирода Великог град ће добити назив Севаста, а његови становници ће бити многобошци.

Клима: Палестина се налази између Средоземног мора на западу и Арабијско-сиријске пустиње на истоку. Море и пустиња су подручја јаким вјетрова што климу у Палестини чини сувом и топлим. Постоје само два годишња доба: дуго лјето и кратка зима. Клима се унеколико разликује од подручја до подручја, зависно од надморске висине, близине водотока или мора, итд.

Због овакве климе, у јесен бујна вегетација лети се готово потпуно сасуши. Зато овдје успијевају и опстају медитеранске биљке које су отпорније на сушу.

Животињски свијет је јако богат. Мноштво дивљих животиња се помиње у Светом писму, а сточарство је основ привређивања и прехране људи овога поднебља у библијска времена.

Поједини важнији датуми:

Пр. Христа:	Важнији догађаји из историје Израиља:
Око 1280.	Излазак из Египта
Око 1050.	Установа монархије и цар Саул
Око 1010.	Давид постаје цар
Око 930.	Смрт цара Соломона и подјела царства
722. (721)	Пад Самарије – Сјеверног царства
701.	Сенахирим опкољава Јерусалим
612.	Пад Ниневије – главног града Асирије
597.	Пад Јерусалима – Вавилонско ропство
586.	Разорење Јерусалима и храма
538.	Киров указ – ослобођење Јевреја из ропства
516.	Јерусалимски храм је обновљен
458.	Јездра долази у Јерусалим
445.	Немија долази у Јерусалим
323.	Смрт Александра Македонског
167.	Антиох IV Елифан обесвећује храм; – почетак Макавејског устанка
63.	Помпеј осваја Јерусалим; – Јудеја као дио Римског царства

ХРОНОЛОШКА ТАБЛИЦА:

(Преузето из књиге *Књиге Макавејске*, Еп. Атанасија)

- 558–330. г. **прије Христа:** Ахменидска династија: Персијска владавина Палестином.
- 538: Персијски цар Кир (558–528), 539. заузме Вавилон, 538. изда едикт о ослобођењу Јудејаца из Вавилонског ропства и дозволи повратак у Јудеју и обнову храма у Јерусалиму.
- 536–520: Долазак трупа из Јудиног и Венијаминовог племена из Вавилона у Јерусалим, под „кнезом Јуде“ Сесвасаром, и под Зоровавељом и првосвештеником Исусом. Почетак грађења Другог (Зоровавељевог) храма.
- 515: Освећење Зоровавељевог храма у Јерусалиму – Пасха.
- 445–424: Доба дјелатности Јездре и Немије у Јудеји.
- 332: Александар Македонски (336–323) заузима Палестину (њиме, иако укратко, започиње **Прва књига Макавејска**).
- 332–63: Грчка владавина Палестином.
- 331: Оснивање Александрије (од 305. престоница Птоломејског царства).
- 323: Смрт Александра Великог, ускоро подјела царства.
- 320–200: **Птоломејска владавина Палестином.**
- 312: Птоломеј I Лаг(ид) (цар Египта 305–283; оснивач *Птоломејске* династије) побиједи Антигона код Газе, заузме Јерусалим, влада Палестином, одводи многе Јудејце у Египат. **Почетак бројања година Селевкијског царства.**
- 300: Оснивање Антиохије, престонице Селевкијског царства, чију династију започиње Селевк Никанор (302–282. год.).
- 283–247: Цар Египта Птоломеј II Филадельф. Ослобођење Јевреја у Египту. Превод Седамдесеторице = *Септуагинте (LXX)*.
- 223–187: Селевкијски цар Антиох III Велики.

- 221–204: Египатски цар Птоломеј IV Филопатор.
- 217: Битка код Рафије (Птоломеј IV у Јерусалимском храму? Претпостављено гоњење Јевреја у Египту, описано у **Трећој књизи Макавејској**).
- 204–181: Египатски цар Птоломеј V.
- 202: Побједа Сципиона Млађег над Ханибалом код Заме, тријумф Рима, све чешћа римска експанзија на Исток.
- 200: Побједа Антиоха III код Паниона над Птоломејским царством, почетак Селевкијске владавине Палестином. (Антиохова „*Повеља слободе*“ Јерусалиму.)
- 200–142: **Палестина под влашћу Селевкијаца**.
- 190: Побједа Римљана и савезника над Антиохом III код Магнезије. 188: уговор у Апамеји, којим Рим ограничава селевкијску моћ и држи јелинска царства под контролом.
- 187–175: Селевкијски цар Селевк IV Филопатор. (Послије 180: Илиодор, послан од Селевка IV, покуша пљачку храма у Јерусалиму, чиме почиње **Друга књига Макавејска**.)
- 181–170 и 164–145: Египатски цар Птоломеј VI Филомитор.
- 175–164: **Цар Антиох IV Епифан** (169. пљачка храм, 168. погром у Јерусалиму, 167. укидање жртвоприношења, 167–164. прогон вјерујућих Јудејаца). (Почетак догађаја описаних у **Првој књизи Макавејској**.)
- 170–164 и 145–116: Египатски цар Птоломеј VIII Фискон.
- 167: **Едикт Антиоха Епифана о прогону јудаизма: „мрзост запушћења“** на Мјесту Светом: идол Зевсов над жртвеником Јахвеовим. Покољ у Светом Граду, подизање грчко-сиријске тврђаве Акре у Јерусалиму. **Почетак Макавејске буне**: Свештеник Мататија и синови у Модину.
- 166–160: Смрт Мататијина. **Јуда Макавеј војсковођа** у борби против наметања јелинског паганизма.
- 165: Битка код Емауса, Јуда Макавеј побјеђује Горгија и Лисија, војсковође Селевкијског царства.
- 164: Јуда Макавеј ослобађа, **очишћује, обнавља и освећује храм и жртвеник** у Јерусалиму: 25. Кислева = 14. децембра. Празник Ханука. Смрт Антиоха IV Епифана у Персији (крајем 164).

- 164–162: Селевкијски цар Антиох V Евпатор.
- 162–150: Селевкијски цар Димитрије I Сотир.
- 160: Јуда Макавеј побјеђује Никанора у бици код Ада-се (март) – **крај Друге књиге Макавејске** – и гине у бици са Вакхидом код Вереје-Верзета (април). Насљеђује га млађи **брат Јонатан**, који 152. постаје и првосвештеник (до 142).
- 150–145: Селевкијски цар Александар Валас.
- 146: Римљани разоре Картагину и Коринт.
- 145–140 и 129–125: Селевкијски цар Димитрије II Никатор.
- 142–134: **Симон Макавеј** – првосвештеник, стратег и етнарх. **Јудеја самостална**. (Крај **Прве књиге Макавејске**.)
- 138–129: Селевкијски цар Антиох VII Сидет.
- 134–104: Јован Хиркан I и царство Хасмонејско: 103–37. год.
- 63: Помпеј заузима Јерусалим; Јудеја римска провинција.
- 37–4. г. прије Христа: Ирод Велики, Идумејац, као римски епигон „цар Јудеје“. **Рођење Христово** (пред сам крај Иродове владавине) и покољ витлејемске дјеце од стране Ирода.

Протојереј-ставрофор др Владислав Топаловић, проф.
Мр Никола Ковач, проф.

ИСТОРИЈСКЕ КЊИГЕ
СВЕТОГ ПИСМА СТАРОГ ЗАВЈЕТА
Уџбеник за други разред богословија
Српске Православне Цркве

Издавач:

Свети Архијерејски Синод
Српске Православне Цркве
Београд

Рецензент:

Др Мирко Ђ. Томасовић, проф.

Лектура:

Јелена Лучић

Тираж:

1.000 примјерака

Прелом:

Никола Ковач, проф.

Штампа:

Донат граф
Београд

Београд, 2016.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

37.016:27-23-9(075.3)

ТОПАЛОВИЋ, Владислав, 1975–

Историјске књиге Светог писма Старог Завјета: уџбеник за други разред
богословија Српске православне цркве / Владислав Топаловић, Никола Ковач.
Београд : Свети архијерејски синод Српске православне цркве, 2016
(Београд : Штампарија Издавачке фондације Архиепископије). – 175 стр.
: илустр. ; 25 цм. – (Библиотека Богословски уџбеници ; 30)

Тираж 1.000 – Стр. 7: Предговор / Мирко Ђ. Томасовић.

ISBN 978-86-7295-055-7

1. Ковач, Никола, 1982– [аутор]

COBISS.SR-ID 227034636

